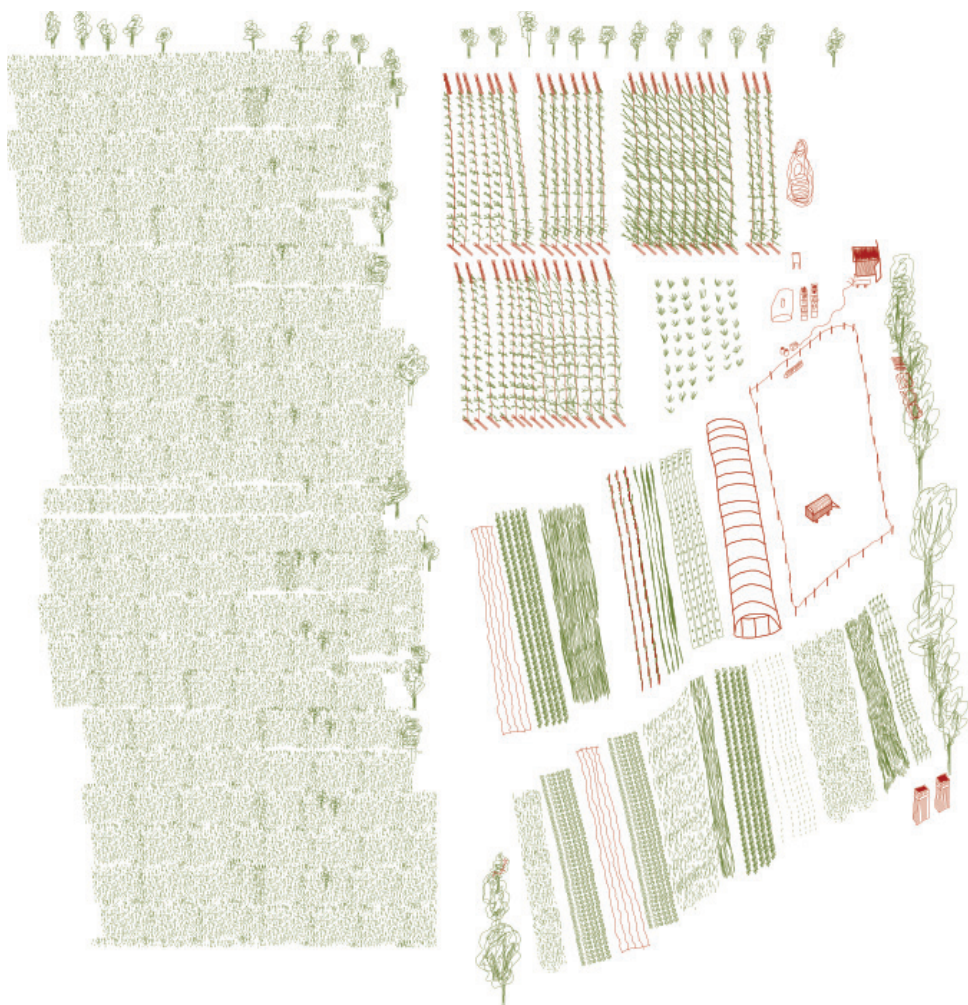

Grondig gewaardeerd

*Voedselsoevereiniteit
op en naast het veld*

Grondig gewaardeerd: voedselsoevereiniteit op en naast het veld

Hannah De Clercq

Studentennummer: 02010596

Promotoren: prof. dr. ir. Michiel Dehaene, prof. Hans Vandermaelen

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad Master of Science in de ingenieurswetenschappen: architectuur -
stadsontwerp en architectuur

Academiejaar 2025-2026

De auteur geeft de toelating om deze masterproef voor consultatie beschikbaar te stellen en delen van de masterproef te kopiëren voor persoonlijk gebruik.

Elk ander gebruik valt onder de bepalingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van resultaten uit deze masterproef.

Deze masterproef vormt een onderdeel van een examen. Eventuele opmerkingen die door de beoordelingscommissie tijdens de mondelinge uiteenzetting van de masterproef werden geformuleerd, werden niet verwerkt in deze tekst.

Hannah De Clercq, donderdag 21 mei 2026

hannah.declercq@proton.me

Woorden van dankbaarheid

Deze masterproef is niet enkel op mezelf, of met mezelf tot stand gekomen. Het is maar dankzij een heel weefsel van vriendschap, liefde en steun, dat ik me een klein jaar heb kunnen toewijden aan dit thema.

Dankje, boeren Benny, Elise en Basil: om me dit speelveld voor onderzoek te bieden, en in dit onderzoek te willen meegaan.

Wolf en Oona, bedankt voor de gezellige dagen op het veld.

Arno en Jelle, dank jullie voor de verhelderende gesprekken die voor mij Grondig in een ander perspectief zetten.

Dankje, Michiel, om me van het pad dat ik soms dacht te bewandelen te doen afdwalen, en me zo dat pad van ondersteboven te laten zien.

Dankje, Hans, om dit pad mee woorden te helpen geven en af en toe richting aan te wijzen.

Dankje, aan het masterproefatelier van de Stadsacademie, om een ruimte te maken om onze passies rond voedsel te delen.

Dankje, Katleen, Anna, Eva en Louis, om met een kritisch potlood deze thesis na te lezen.

Dankje, Emilia, om zij aan zij en soms ver weg van de start tot het einde van dit traject er samen voor te gaan.

Dankje, Eva, voor je raad met gouden randjes.

Dankje, Noekie, om mijn handen en hart te lezen.

Dankje, Rhune, Esther, Louis en Luna, voor het immer warme nest.

Dankje, Simon, voor het eeuwige vertrouwen, landen en dromen.

Dankje, Elena, om voor mij door vuren te gaan.

Dankje, mama en papa, voor de stille steun die er altijd was.

Dankje, lieve collega's van De Bergen, voor de goedlachse dagen werken samen.

Dankje, Koffeïne en Kaffie is Kaffie, voor die goede koffies en warme glimlachen die me nog liever aan deze thesis deden schrijven.

Het is maar door de anderen, dat wij zijn.

Gent, donderdag 21 mei 2026

Abstract

Deze masterproef vertrekt vanuit de waardering voor een praktijk van voedselsoevereiniteit, namelijk de praktijk die Plukboerderij Grondig uitoefent. De plukboerderij bevindt zich grofweg op de snijlijn van Gentbrugge, Melle-Merelbeke en Heusden. Het plukveld, de serre, het boeren erf en andere weides liggen verspreid in het gebied opgespannen door de dorpskern van Heusden en het beschermd natuurgebied van de Schelde. Grondig is een CSA, een “community supported agriculture”, wat betekent dat een gemeenschap van leden financieel mee draagt in teeltrisico's. Beleid en ruimtelijke planning voorzien geen of weinig ruimte voor praktijken van voedselsoevereiniteit. (Jonge) Boeren die voor een gemeenschap voedsel produceren, krijgen moeilijk toegang tot grond en infrastructuur. Onderzoek naar voedselsoevereiniteit richt zich voornamelijk op praktijken in het Globale Zuiden, of is heel theoretisch van aard. Er bestaat nog maar weinig onderzoek naar praktijken die in Vlaamse context sociale en ecologische doelstellingen met elkaar verbinden, en naar hoe omgevingen eruit zien die deze praktijken bemoeilijken of bevorderen. Aan de hand van veldwerk (participatieve observatie), semi-gestructureerde interviews met boeren als betrokkenen tot Grondig en gesprekken met boeren en andere stagiairs, dient er zich steeds meer kennis en verdieping aan over de praktijk van Grondig. Verder helpt literatuur me taal te voorzien om beter te benoemen wat er zich op als naast het veld afspeelt. Grondig boert in een onaangepaste omgeving, maar creëert overlevingsstrategieën. Ze maakt een netwerk, waaronder de gemeenschap, waarin zowel kennis als grondstoffen worden uitgewisseld die het mogelijk maken om op een relatief autonome manier voedsel te produceren voor die lokaal verankerde gemeenschap.

Extended abstract

Grondig and its values: food sovereignty on and off the field

This master's dissertation forms an appreciation for practices of food sovereignty, and more specifically, the practice of food sovereignty of Plukboerderij Grondig.

Grondig is a self-picking farm situated on the outskirts of Ghent, at the intersection of Gentbrugge, Melle-Merelbeke and Heusden. Grondig's picking field, the greenhouse, the farmstead and other cultivated plots they use are scattered across the area between the village centre of Heusden and the protected nature reserve along the Scheldt. Grondig is a CSA, which stands for “community supported agriculture”. This means that a community of members supports the farmers by sharing the financial risks related to crop growing. For a community of roughly five hundred members, a nursing home, some restaurants and local shops, Grondig produces biologically grown fruits and vegetables along with biologically cultivated meat.

Policy frameworks and spatial planning either do not or barely meet the requirements practices of food sovereignty need. Young farmers, especially when producing for a local community – to which spatial plans and policies are not (yet) adopted at all – face significant difficulties in accessing land and infrastructure. Existing research on food sovereignty mainly investigates practices located in the Global South, or remains very theoretical. There is little research delving into practices located in Flanders that attempt to connect ecological and social objectives, or the disabling and enabling conditions shaping their environment.

This dissertation situates itself within that research gap. My methodology consisted of participative observation through working together on the field with the farmers, semi-structured interviews with the farmers and other people connected to the practices of Grondig, and informal conversations during the fieldwork with other interns. By doing this, time after time, more profound knowledge about the practice of food sovereignty of Grondig was created. In addition to the observed and lived knowledge, literature helped to provide words to name the observed world on and off the field (Freire, 1968).

Based on this fieldwork, I observed three aspects of food sovereignty at Grondig: relative autonomy, political pedagogy and the environment which is unadapted in terms of practices of food sovereignty. The first two mentioned aspects, can be understood as survival strategies to this unadapted environment in which Grondig is farming.

Flemish spatial planning tools, a complex jurisdiction and a hostile local authority create disabling conditions in which Grondig exercises its practice of food sovereignty. The five year licensing procedure to build a small shed on the picking field, just to have infrastructure to stock working tools, became the symbol for the broader struggles for infrastructure Grondig has. A juridical deepening of Flemish spatial planning reveals the complexities that make it difficult for farmers starting out to access infrastructure. Nevertheless, from a strong agro-ecological vision, Grondig succeeds in practicing food sovereignty through survival strategies.

The most clear survival strategy is the creation of a network. This network operates at both local and regional scale and includes the community of the CSA, professional partners such as restaurants and the local nursing home. Some partners of the network deliver their “by-products”, which policy frames as “waste”, but which Grondig can use as a valuable resource. Think of pomace, wood chips and grass cuttings. In this way, the network enables Grondig to practice food sovereignty in a relatively autonomous way. Through the material network, an agro-ecological cycle is created.

Alongside this material network, a non-material network is also created. On and off the field, lots of knowledge is exchanged between the farmers of Grondig, interns, and members of the community. In both formal and informal ways, knowledge is exchanged and produced. Indeed, the framers of Grondig know clearly what they are doing, although they themselves do not name it as a practice of food sovereignty. The knowledge exchange happens mainly through dialogues between farmers, interns and members on the field. The dialogues result in a connecting and transformative power, and have therefore a political character. I position my fieldwork within this framework of political pedagogies (Tornaghi & Logan, n.d.).

In an open conclusion, I argue that there is a lot to be investigated – through fieldwork – and imagined in infrastructure for practices of food sovereignty.

A deep investigation of what kinds of infrastructure can support such practices, can nurture the imagination of such an infrastructure. At present, both local, regional and territorial policies lack both a clear vision of food sovereignty and the imagination necessary to support this. This absence, in my opinion, makes it difficult for practices such as Grondig to flourish.

Through stories, reflections, photographs and maps, I will demonstrate how today Grondig already embodies a collective imagination of a practice of food sovereignty in an environment which creates little room for practices like these.

Inhoudstafel

Hoofdstuk 0. Openen 12

Proloog	13
Werkwijze: drie keer werken	14
Veldwerk	14
Werkwoorden	16
Groepswerk	17
Drieledige onderzoeksvraag	18
Iedereen mee: voedselsoevereiniteit en Plukboerderij Grondig	20
Grondig in een wereld vervreemd van voedsel	20
Voedselsoevereiniteit in een notendop	23
Kruispunten van voedselsoevereiniteit en agro-ecologie	25
Situering van Plukboerderij Grondig	28

Hoofdstuk 1. Wortelen - voedsel telen door en voor een netwerk 38

Netwerken van Grondig	40
Agro-ecologische kringloop	42
In kaart brengen van het netwerk van Grondig	48
De gemeenschap van Grondig: ruggengraat en verbinding	59
Ruggengraat	61
Verbinding	70

Hoofdstuk 2. Ploeteren - de onaangepaste wereld rondom 80

Een wereld vervreemd van voedsel: industrialisering, verstedelijking, globalisering	82
Verstedelijking	82
Industrialisering	84
Globalisering	88
Grondig in een loop van geweigerde vergunningen	90

De paraplu van gewestplannen openen	106
Landschappelijk waardevol agrarisch gebied	106
Zonevreemde functiewijzigingen	117
Grond als parkeerplaats voor kapitaal	124

Hoofdstuk 3. Kennis uitwisselen - de wereld benoemen 130

Kennisuitwisselingen op Grondig	132
Kennisuitwisselingen op het veld	132
Veldwerk observeert kennisuitwisselingen	139
Gewortelde kennis en kennis doet wortelen	141
Dialogoog tussen boeren en burgers voor een agro-ecologische stedenbouw	150

Hoofdstuk 4. Afronden 158

Open einde: voedselsoevereiniteit op Plukboerderij Grondig	160
Veldwerk: paden en doelen	162
Verder onderzoek	164

Bronnen en bijlagen 166

Bronnen van afbeeldingen	170
Verantwoord gebruik generatieve artificiële intelligentie	170
Bijlagen	171
Geïnformeerde toestemming	173

HOOFDSTUK 0.

Sporen van de zomer tekenen zich af op een mistige herfstochtend, 7 oktober 2025

OPENEN

Proloog

“Maar waarom schrijf je over voedselsoevereiniteit binnen een master ingenieur-architectuur en stadsontwerp?”

Ik heb altijd een enorme interesse en passie voor voedsel gekoesterd. Het is mijn manier om te zeggen dat ik iemand graag zie, om vrienden samen te brengen, om zorg te dragen voor mezelf. Tegelijk werd de keuze van hoe ik voedsel consumeer, steeds meer een bewuste. Ik leerde dat ik door die keuze, van de brandstof die ons, mensen, in leven houdt, wel degelijk een verschil kon maken. En dat ik die zaadjes naar transformatie, door juist dat voedsel te delen, kon verspreiden.

Voorbij de zomer leerde ik een geitenboerin in Zwitserland kennen. Hoog in de bergen bracht ze 's zomers haar kudde naar vers gras, en liet ze een koppel dagelijks de geiten halen om te melken. Beneden in het dal, in een koele schuur, maakte de boerin kaas van de geitenmelk. De kaas verkocht ze dan, in een winkel in het dichtstbijzijnde dorp, op een halfuur haarspeldbochten rijden van waar ze de kaas maakte.

In het onherbergzaam bergachtig gebied waar ik was, ging niets zomaar, eventjes. Elke verplaatsing vroeg om een overweging: “brengen we de geiten ook naar dat steile stuk land van me, of gaan we er zelf hooi van maken, om de hooizolder aan te vullen om de winter door te komen?”

Haar geiten en kuddes van andere boeren, graasden op grasvlaktes om zich te voeden, maar ook om oprukkende bossen in te perken en zo het lokale landschap te onderhouden. Ik leerde hoe onderhoud van ecosystemen hand in hand kan gaan met de productie van voedsel, dat dit een sterke traditie kent die regionaal verschilt, en dat er een gemeenschap nodig is, om die sterke traditie te onderhouden. Dat die gemeenschap, wanneer ze zich dicht bij elkaar vestigt een zekere stedelijkheid doet ontstaan. En dit de wederkerigheid tussen landbouw en verstedelijking betekent, die condities creëert waarin de productiviteit van landbouw kan groeien.

Het is verstedelijking, waarover ik al zes jaren leer, die me een lens geeft om naar het voedselvraagstuk te kijken. Maar nu zal ik, met de lens van voedsel op, naar het stedelijk (ruimtelijk) vraagstuk kijken.

Werkwijze: drie keer werken

Deze masterproef bekijkt voedselsoevereiniteit, meer bepaald de praktijk van Plukboerderij Grondig, vanuit veldwerk. Veldwerk, werkwoorden, groepswerk. Dat is het drielal aan “werken” dat deze masterproef vorm geeft. De onderzoeksvragen lagen niet op voorhand vast, wel de lens waarmee ik naar de praktijken van Grondig ging kijken – de lens van voedselsoevereiniteit.

Veldwerk

Het kunnen doen van veldwerk, was voor mij een cruciale voorwaarde om aan een masterproef te beginnen. Vorig jaar leefde ik dicht bij vrienden die aan een masterproef werkten, en zag ik ze vooral veel lezen, schrijven en tekenen in bibliotheken en aan tafels in cafeetjes. Het leek me vooral een hoofd-werk te zijn, zo’n masterproef. Het kan me doen duizelen – tekst na tekst, tekst over tekst in de tekst, lezen en onderstrepen en vraagtekens zetten, naar buiten staren en nadenken. Je zoekt je antwoorden in de wolken waar je naar staart – en wat dan?

Wanneer opdrachten me in de voorbije jaren aanzetten de stad in te gaan, een bouwwerf te bezoeken of te gaan praten met mensen, voelde ik steeds waarom ik studeerde wat ik studeerde. Architectuur of stadsontwerp gaat voor mij om de mensen die ruimtes beleven en leven, om ruimtes die (collectief) gecreëerd worden. En zo wilde ik ook een ruimte gaan be-leven, gaan onderzoeken, gaan doorploegen. Het veld op om te voelen wat grote concepten als voedselsoevereiniteit, agro-ecologie en ja, ook veldwerk, zijn.

En zo produceerde ik zelf, doorheen het participatief observeren – als deelnemer aan een praktijk – een bepaalde kennis. De kennis die ik vergaarde, was er één van lichamelijk werk. Waarbij je handen vuil worden. Waarbij je kousen nat worden.

Waarbij je in dialoog gaat en jezelf en de wereld rondom luidop bevraagt.

Één dag per twee weken liep ik mee op het veld. Door de boeren werd ik, net als andere stagiairs die er vanuit een opleiding agro-ecologische landbouw waren, “stagiair” genoemd. Ikzelf voelde me geen échte stagiair – ik was er immers niet om bij te leren over teeltplanningen of bessen snoeien. Nee, ik voelde me een observator. Ik wilde leren wat en hoe er geleerd werd, ik wilde weten wat er gaande was. Kijken, luisteren, en vooral: heel veel proberen onthouden.

Samen met de andere stagiairs daar aanwezig, werd ik op sleeptouw genomen door

één van de boeren. De dag op Grondig begon voor mij steeds ’s ochtends om negen uur, na een fietstocht langs de Schelde vanuit Gent. Voor het middageten kwamen we, vanuit de verschillende hoeken die Grondig kent, allemaal samen in de woning van de boeren. Bij boterhammen, goede kaas en boter en een grote pot koffie voerden we de interessantste gesprekken, maar werden ook praktische zaken geregeld.

Op weg naar Grondig, 29 april 2026

’s Namiddags werkten we verder, en om vijf of zes uur, werden we van ons werk ontslagen, steeds door een dikke “merci hé!”. Verder, maakte ik ook werk van diepgaandere gesprekken – semi-gestructureerde interviews – met de boeren en andere mensen gerelateerd aan Grondig. Ik woonde een filmavond en een boekvoorstelling bij, en zowat alles waarvan ik dacht dat het interessant kon zijn voor deze masterproef.

Het veldwerk, dat belichaamde werk, dient als vertrekpunt voor deze masterproef. Literatuur wend ik aan om mijn waarnemingen exacter, rijker, soms herkenbaarder te benoemen.

Werkwoorden

Veldwerk doen doet je verzamelen. Het voorbije jaar verzamelde ik een allegaartje aan empirisch materiaal – een dagboek over dagen op Grondig, foto's op het veld, nieuwsbrieven van Grondig, facebookposts, notities van evenementen en gesprekken. Naast het veldwerk op Grondig, en de gesprekken met betrokken actoren, dook ik ook in literatuur, journalistiek en beleidsadviezen die me meer inzicht gaven in wat er zich in de wereld afspeelt waar ook Grondig deel van uitmaakt, en zich in zekere zin tegen verzet.

Om mezelf duidelijk te maken waar ik mee bezig was, welk onderzoek nu tot wat voor soort taal kon leiden, hing ik mijn methodologie op aan drie werkwoorden: verbeelden, vertellen, verwoorden.

Ik verbeeld: ik leg wat ik zie vast op camera, maar teken ook – ik breng in kaart wat bestaat, momenteel.

Ik vertel: ik zeg na, uit herinnering, een beetje vertekend soms daardoor, een beetje gekruid en aangedikt of uitgedund. Mijn geheugen brengt me naar waar het reiken kan. Steeds opnieuw, wanneer ik terug kwam van een dag op het veld, liet ik mijn vingers de vrije loop op het toetsenbord, en schreef ik alles neer wat ik me nog kon herinneren van die dag. Ik schreef neer omdat ik me herinnerde, en óm te herinneren (Fabian, 2009). Het verhaal houdt de herinnering levend. Maar herinneren, echter, is ook vergeten. Het narratief, de verhalen die ik schreef, zijn gekleurd door eigen ervaringen en herinneringen. Ook al ervaarde ik deze met vele anderen, uiteindelijk was ik degene die de ervaring be-leefde. Ook de omgeving, die ik waarnam, werd gekleurd door een veelheid aan factoren en toevalligheden, die ook weer op hun manieren met elkaar en met mij interageerden (Fabian, 2009). Deze masterproef is, met andere woorden, een temporele afstand: tussen ik die schrijf en ik die een praktijk observeerde.

Ik verwoord: ik vat samen wat ik las en hoorde, buiten het veld. Literatuur, journalistiek, beleidsteksten, concepten werden aangewend daar waar ik zelf de woorden niet vond om te benoemen wat ik observeerde. Die woorden stippen soms exacter, herkenbaarder, gevatser aan wat ik zelf in duizend woorden niet had kunnen benoemen. In deze masterproef zal er op subtiele wijze duidelijk worden gemaakt of er nu verbeeld, verteld of verwoord wordt.

Groepswork

Deze masterproef werd uitgevoerd binnen het masterproefatelier “buurt+voedsel+infrastructuur” van de Stadsacademie. “De stadsacademie is een platform voor samenwerking tussen Universiteit Gent en stedelijke actoren rond Gentse duurzaamheidskwesities via transdisciplinair onderzoek en onderwijs”, zo staat op hun website te lezen.

Het masterproefatelier is een experiment in verbeelding van buurtvoedselinfrastructuur, dat wordt gevoed vanuit verschillende invalshoeken. Het atelier werd gevormd door enkele stedelijke actoren, een tiental studenten – uit masters politieke wetenschappen, conflict en development, ingenieurswetenschappen-architectuur – en werd voornamelijk begeleid door Michiel Dehaene, Charlotte Prové en Amber Steyaert. In verschillende sessies, workshops en een excursie kwamen we samen om ons te buigen over één vraag die ons allen verbond: hoe kunnen we sociale en ecologische doelen met elkaar verbinden en verankeren in een verduurzaming van het stedelijk voedselsysteem?

Tijdens de sessies spraken we over de toekomst van het (afgeschafte) Gentse voedselbeleid, over het toegankelijker maken van buurtkeukens, over de beleving van buurt-en gedeelde keukens. De schalen van het onderzoek schommelden tussen wijk, stad, stedelijk beleid, co-housing, keukens, boerderij. Ongeveer elk onderzoek vertrok vanuit participatieve observatie, waardoor ook over methodologieën ervaringen konden worden gedeeld.

*We luisteren naar Wiepke van Karoot bij warme soep die de excursie afsluit.
(Foto: Emma Bierens, 10 februari 2026)*

Driedledige onderzoeksvraag

Het veldwerk resulteerde in een driedledige onderzoeksvraag, die drie aspecten van voedselsoevereiniteit op Grondig belichten. Elk hoofdstuk verdiept zich in een deel van de drie, en doet recht aan de praktijk van Grondig.

Dit onderzoek is gestart vanuit veldwerk met een bepaalde focus, namelijk die op een reëel bestaande praktijk van voedselsoevereiniteit. Bij aanvang van het onderzoek wist ik niet wat ik ging ontdekken, laat staan dat ik dit onderzoek aan één enkele plukboerderij zou ophangen. Maar Plukboerderij Grondig bleek, hoe meer ik er kwam en over opzocht, een heel rijke case. Het zou voor mij de belichaming worden van voedselsoevereiniteit, al wist ik niet precies hoe. Gaandeweg, mede in dialoog met Michiel en Hans, ontstond er in alle geobserveerde voedselsoevereiniteit meer focus, structuur en verdieping, die ik uiteen legde in een driedledige onderzoeksvraag:

Hoe dragen de verschillende netwerken bij aan de praktijken van voedselsoevereiniteit op Plukboerderij Grondig?

In welke omgeving ontplooien deze praktijken zich, en waartegen botsen ze?

Hoe wordt kennis uitgewisseld om een verdere ontplooiing van de praktijken van voedselsoevereiniteit te realiseren?

De drie onderzoeksvragen worden behandeld in drie hoofdstukken, die het lichaam van deze masterproef vormen, en elk een geobserveerd aspect van voedselsoevereiniteit op Grondig belichten.

Het eerste hoofdstuk zal handelen over hoe de relaties die Grondig heeft met leden, horeca-zaken, brouwerijen, natuurbeheerders... een netwerk vormen dat toelaat de praktijk van voedselsoevereiniteit op een relatief zelfstandige manier te ontwikkelen. Verder, onderzoekt het hoofdstuk het belang van de gemeenschap in die uitoefening van zelfstandigheid: hoe ondersteunt de gemeenschap van leden de praktijken van Grondig, wat verwachten de boeren van de gemeenschap en wat betekent de plukboerderij voor de gemeenschap zelf? In welke zin betekenen de relaties die de boeren aangaan een overlevingsstrategie?

Het tweede hoofdstuk bevraagt de omgeving waarin de praktijk van voedselsoevereiniteit plaats vindt. Waarom is een overlevingsstrategie nodig?

Hoe onaangepast is de omgeving waarin de plukboerderij zich bevindt? Wat zijn de

breder dynamieken die daartoe geleid hebben, tot die onaangepaste wereld?

Hoe komt het dat Grondig niet de infrastructuur kan gebruiken die ze nodig heeft?

Het derde hoofdstuk zoekt naar vormen van kennisuitwisseling die op en rond het veld plaats vinden. Waarom wordt ingezet op kennisuitwisseling, kunnen we deze uitwisseling ook zien als een overlevingsstrategie? Hoe wordt kennis uitgewisseld?

Wat is de rol van (mijn) veldwerk in kennisproductie- en uitwisseling?

Aan de hand van deze driedledige structuur, toon ik waardering voor de drie grote geobserveerde aspecten van voedselsoevereiniteit.

Iedereen mee: voedselsoevereiniteit en Plukboerderij Grondig

Grondig in een wereld vervreemd van voedsel

Neo-liberale en kapitalistische logica's drijven industrialisering, verstedelijking en globalisering. Het zijn deze dynamieken die op voedselproductie, - consumptie – en transport, en op onze spirituele relatie met voedsel, een significante stempel hebben gedrukt.

We kunnen stellen dat we vandaag leven in een wereld die door en door verstedelijkt is en blijft verstedelijken. Maar waarover gaat zo'n stedelijkheid?

In de jaren zeventig kondigt Frans socioloog Henri Lefebvre een tijdperk van “planetaire verstedelijking” aan. Kapitalistische verstedelijking neemt het over van industrialisering. Alles wat door dit proces wordt aangeraakt, verwerft een ontwikkelingslogica. De wereld zelf wordt handelswaar, grond wordt vastgoed, een woning belegging en consumptiegoed (Dehaene, 2015).

Verstedelijking gaat niet over de stad op zich – een zelf-aangedreven economische motor die ondersteund wordt door niet-stedelijke ruimtes – maar is een proces, socio-metabolisch van aard, waarbij inputs als arbeid, en bijproducten als vervuiling circuleren en landschappen maken. Echter, we zouden de stedelijke en niet-stedelijke ruimtes als onder winstdrijvende logica's ge-co-produceerd moeten denken.

Co-productie gaat erover dat met enige vertraging en afstand zowel stedelijke als niet-stedelijke ruimtes –inter-afhankelijk als met elkaar conflicterend – worden gemaakt en vorm gegeven (Brenner & Katsikis, 2020).

Transport, bijvoorbeeld, toont een zekere verbinding tussen de conflicterende en inter-afhankelijke stedelijke en niet-stedelijke ruimtes. Met de komst van spoorwegen kan voedsel tot in het hart van de stad aangevoerd worden, en kunnen steden ongebreideld groeien, terwijl ze nog steeds kunnen voorzien worden van eten.

Met de komst van de auto, en het suburbane verkavelingsleven, komt een laag individualisering bovenop onze relatie tot voedsel.

Akker vlakbij Grondig: sporen van tractoren bepalen het patroon van de grond, 29 april 2026

Zo kunnen steden steeds minder zelfstandig opereren. Tegelijk wordt de productie van voedsel steeds meer afhankelijk van externe, industriële inputs als chemicaliën. Industrialisatie van de landbouw zorgt voor intensivering en specialisatie van voedselproductie. Landbouwbedrijven zijn minder dan ooit verbonden met natuurlijke processen op het veld en meer dan ooit afhankelijk van subsidies en productieprijzen van externe inputs.

Tegelijk, zetten handelaars prijzen op een door competitie gedreven markt. Landbouwers richten zich niet langer op een gevarieerd aanbod van gewassen, maar op gewassen die efficiënt geteeld kunnen worden en winst kunnen maximaliseren. Zowel het land als de arbeid die erop verricht wordt, worden vervreemd van voedselproductie voor binnenlandse of huishoudelijke behoeftes (Glipo & Pascual, 2005). Een voedselvoorziening die buiten de controle valt van overheden, waarbij macht en vitale rollen in de handen terecht komen van transnationale bedrijven, wordt een zeer kwetsbaar systeem met een minimale capaciteit om crises te bufferen (Steel, 2013). Het huidige voedselbewind, het “corporate food regime”, is er één van voedsel dat onderhevig is aan de competitieve spelregels van een wereldmarkt, waarbij belangen van fossiele en chemische industriereuzen op het veld worden gespoten. Transnationale bedrijven zijn heer en meester over het voedselbewind, en reguleren dit in het voordeel van conventionele productie, de chemische en fossiele industrie, en grote winkelketens die schade berokkenen aan producent, consument, gezondheid en leefomgeving (McMichael, 2013). Ook, marginaliseert het “corporate food regime” alternatieve voedselnetwerken, zoals de agro-ecologie en voedselsoevereiniteit (de Molina, 2025).

Voedselsoevereiniteit in een notendop

Voedselsoevereiniteit is de lens waarmee Plukboerderij Grondig zal worden benaderd. Voedselsoevereiniteit is een beweging die zijn wortels kent in een internationale boerenstrijd ten gevolge van de zojuist beschreven processen. Het is voornamelijk in de “farmer’s” en “peasant’s struggles” uit het Globale Zuiden waarin de beweging zijn oorsprong kent. Toch kunnen we van dit begrip een vertaalslag maken naar de Vlaamse context, en specifiek de context van Plukboerderij Grondig. In wat volgt, schets ik eerst voedselsoevereiniteit en Plukboerderij Grondig, om met een gedeelde basis de verdieping in voedselsoevereiniteit op Grondig te maken.

Nyéléni is een internationale beweging voor voedselsoevereiniteit en vernoemd naar een Maliaanse boerin die zich verzette tegen het gevestigde landbouwmodel. Het Nyéléni Forum kwam voor het eerst samen in 2007 in Sélingué, in Mali. Daar namen meer dan vijfhonderd vertegenwoordigers uit tachtig landen deel aan de Wereldconferentie voor Voedselsoevereiniteit (Boerenforum et al., 2021). In het “food sovereignty framework” geven Glipo en Pascual (2005) de meest algemene definitie van voedselsoevereiniteit:

Food Sovereignty is the Right of peoples, communities, and countries to define their own agricultural, labour, fishing, food and land policies, which are ecologically, socially, economically and culturally appropriate to their unique circumstances. It includes the true right to food and to produce food, which means that all people have the right to safe, nutritious and culturally appropriate food and to food producing resources and the ability to sustain themselves and their societies. (p.2)

Voedselsoevereiniteit is het recht van bevolkingsgroepen, gemeenschappen en landen om hun eigen landbouw-, werk-, visserij-, voedsel- en grondbeleid te bepalen, dat ecologisch, sociaal, economisch en cultureel passend is aan de eigen omstandigheden. Voedselsoevereiniteit behelst het ware recht tot voedsel en om voedsel te produceren, wat betekent dat alle mensen recht hebben tot zeker, voedzaam en cultureel passend voedsel, tot materiële bronnen om voedsel te produceren en tot het vermogen om henzelf en hun samenleving te onderhouden.

(eigen vertaling)

Voedselsoevereiniteit gaat dus over een collectief gedeeld en gedragen recht, zowel tot groeien (telen) als tot voedsel an sich. Het is een gegrond, een plaatsgebonden recht en zal onder verschillende omstandigheden verschillende uitdrukkingen krijgen. Verder, en dit zal ook blijken uit het eerste hoofdstuk, kan voedselsoevereiniteit ook versterkt worden door het aanknopen van diverse netwerken. Voedselsoevereiniteit gaat voorbij het individu, en kan enkel bestaan in een collectieve gedragenheid:

Sovereignty is often seen in terms of ‘how to grow food’, ‘who we will obtain food from’, or ‘what foods we will eat’. Yet sovereignty also pertains to the ability to connect together technologies, knowledge, peoples, and institutions into networks that can leverage sovereign power much more. That is, networks do not just comprise people but material things/flows and shared cognition. (Iles & De Wit, 2014, p.490)

Soevereiniteit wordt vaak begrepen in de zin van “hoe voedsel groeien”, “van wie zullen we voedsel verkrijgen” of “welk voedsel zullen we eten”. Toch behoort soevereiniteit ook tot het vermogen om technologieën, kennis, bevolkingsgroepen en instellingen te verbinden in netwerken die soevereine macht veel meer kunnen bevorderen. Deze netwerken omvatten niet enkel mensen maar ook materiële dingen/stromen en gedeelde kennis. (eigen vertaling)

In de praktijken van Grondig observeerde ik drie grote aspecten van voedselsoevereiniteit: autonomie doorheen netwerken, heteronomie (of de onaangepaste wereld rondom) en politieke pedagogie. Deze drie grote aspecten komen overeen met de drie onderzoeksvragen die in de drie hoofdstukken zullen worden behandeld. In het eerste hoofdstuk zal ik me verdiepen in de gemeenschap van de plukboerderij, de netwerken die Grondig maakt en waar Grondig deel van uitmaakt. Aan de hand van de netwerken, kan Grondig relatief autonoom voedsel produceren gezien de wereld niet is aangepast aan praktijken van voedselsoevereiniteit. Die wereld rondom, die Grondig doet struggelen, wordt beschreven in het tweede hoofdstuk. Als derde observeerde ik de uitwisseling van kennis die op en naast de plukboerderij aanwezig is. Die gedeelde kennis hang ik op aan het politiek-pedagogische project dat voedselsoevereiniteit – en bij uitbreiding agro-ecologie – is.

Kruispunten van voedselsoevereiniteit en agro-ecologie

Naast voedselsoevereiniteit, is het voor wat volgt belangrijk om ook een notie te hebben van agro-ecologie. Aan de hand van het principe van autonomie, kunnen we deze met elkaar in verband brengen door beide te benaderen vanuit een politiek, economisch en ecologisch perspectief. Gonzalez de Molina wijst in “notes on autonomy as an agroecological principle” (2025) op het belang de ecologische basis van agro-ecologie te begrijpen, gezien daar de echte wortels van de beweging liggen. Politiek gezien heeft autonomie te maken met bestuur, besluitvorming, soevereiniteit, zelfbeschikking en zelforganisatie. Wanneer we dit bekijken in het kader van voedsel(-productie, -consumptie, -distributie...), komen we uit op “voedselsoevereiniteit”. Voedselsoevereiniteit houdt dan een beleid in dat autonomie in voedselproductie ondersteunt, en dit op verschillende niveaus en schakels: land, regio, steden, landelijke samenlevingen. Zoals ook de Nyéléni Declaration oppert, is politieke soevereiniteit een noodzakelijke voorwaarde voor voedselsoevereiniteit. Zo staat autonomie centraal in de betekenis van voedselsoevereiniteit: zelfvoorziening, voedselzekerheid en zelfbeschikkingsrecht.

Vanuit een economisch standpunt, heeft autonomie te maken met dat wat globalisering en industrialisering net hebben geïntroduceerd: onafhankelijkheid van de markt en voedsel groeien zonder externe inputs, zoals kunstmest en pesticiden. Wereldwijd vervreemden we meer van het volledige, stapsgewijze en relationele proces van voedsel groeien.

Maar naast de politieke en economische blik, is het belangrijk om de ware wortels van autonomie te beschouwen: de ecologie. Hierbij stelt Gonzalez de Molina (2025) “biomimicry”¹ als biofysische basis voor autonomie. Zo is een “agro-ecosysteem” dan een “door mensen gemanipuleerd ecosysteem om zonne-energie te capteren en te converteren in een bepaalde vorm van biomassa die voor voedsel, geneesmiddelen, textiel... kan worden gebruikt” (p.198).

Een agro-ecosysteem recycleert haar nutriënten en energie – laat ze dus als het ware eeuwig circuleren in haar circuit – en diversifieert haar genetisch materiaal over tijd en ruimte. Zoals voedselsoevereiniteit autonomie uitoefent op verschillende schalen,

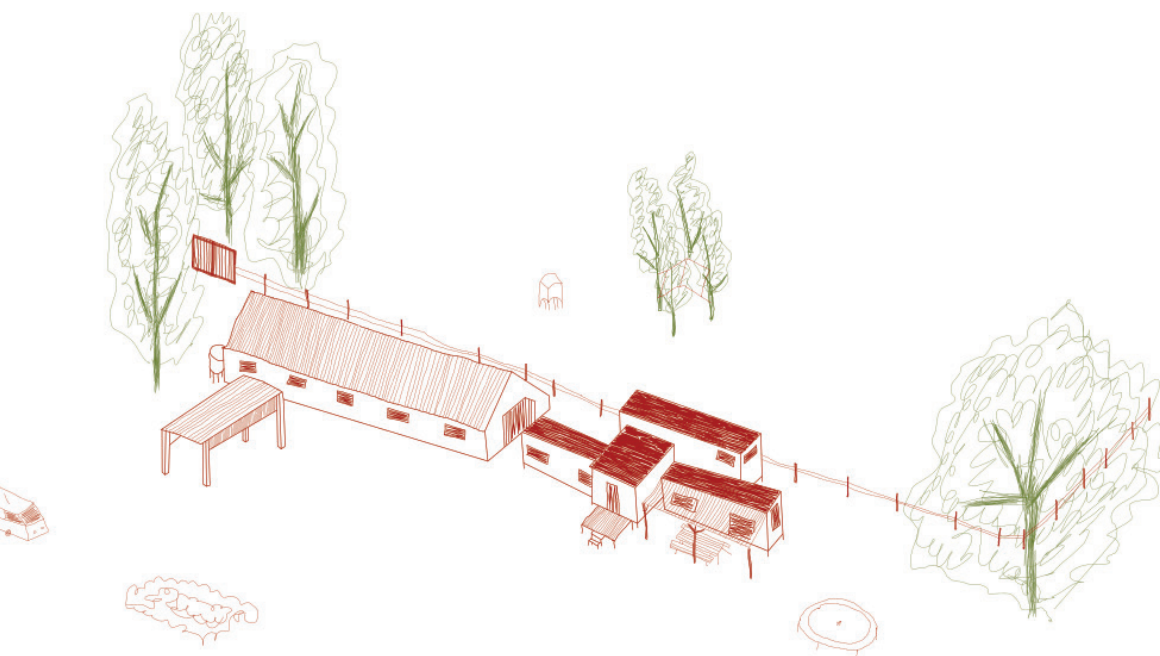
¹ Techniek die biologische “ideeën” uit de natuur imiteert.

is het ook nodig om op schalen die schommelen tussen gewas en landschap te diversifiëren en recyclen.

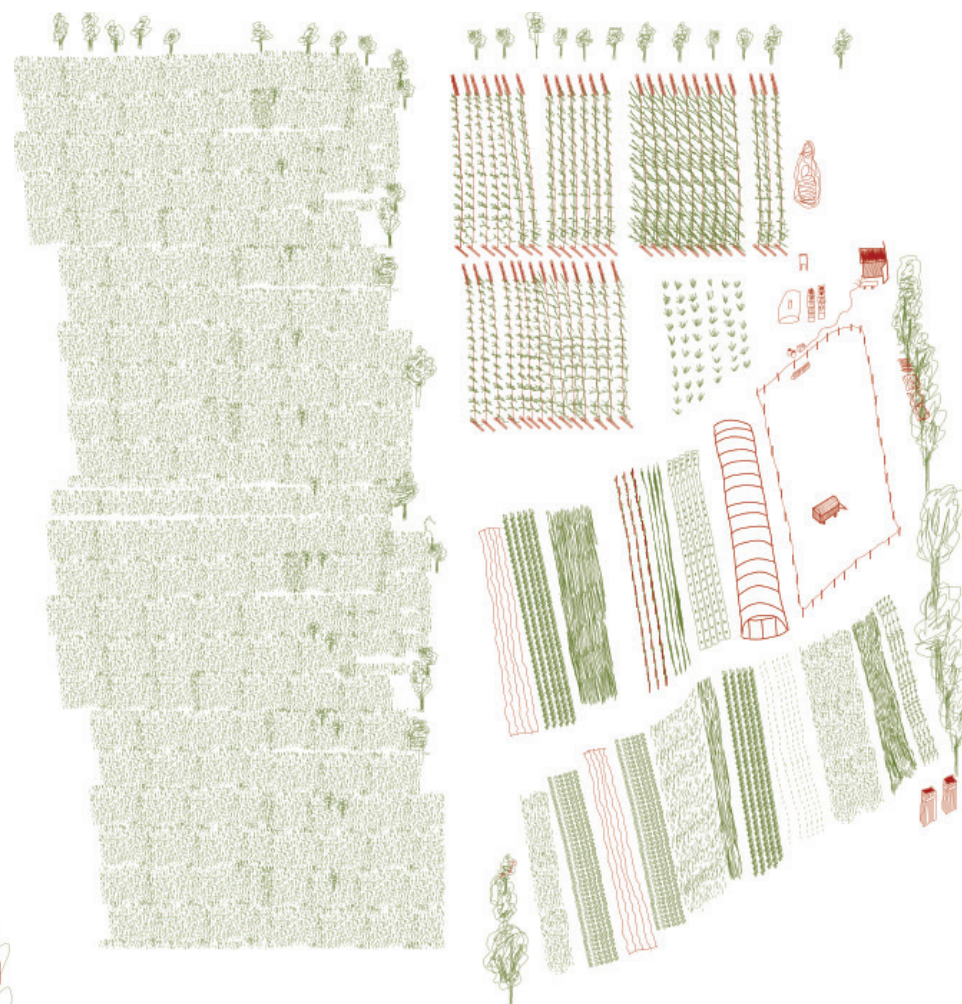
De agro-ecologie stelt dan, dat hoe meer een agro-ecosysteem op een ecosysteem lijkt in zijn organisatie en functioneren, hoe meer dit agro-ecosysteem zichzelf kan onderhouden, herstellen en reproduceren en dus hoe duurzamer en autonomer dit is. Om het te linken aan economie, is er dus minder externe input of energie nodig, maar een meer autonoom agro-ecosysteem vraagt wel om meer intensieve arbeid. Ten laatste kunnen we ook de agro-ecologie in de ruimere zin van het woord beschouwen, zoals Marjolein Visser (2021) schrijft:

Ziehier ook de triptiek van agro-ecologie in de ruimere zin van het woord: een wetenschappelijke transdiscipline die innig verbonden is met sociale bewegingen geboren op zoek naar hergronding van denken en doen in ons voedselsysteem. En dat door huishoudens weer te verbinden met boeren en de wortels van hun bestaan, en omgekeerd. (p.53)

Het is dit her-gronden, in een van voedsel vervreemdende wereld, waar Grondig met haar praktijk van voedselsoevereiniteit op inzet.

Situering van Plukboerderij Grondig

*Tekeningen van het plukveld en de Molenweidestraat.
Een volledig plan van de plukboerderij vind je als losse bijlage in dit boek.*

Gezien de verhalen, gesprekken en beelden zich op en rondom Plukboerderij Grondig afspelen, schets ik hier wie en wat die plek en praktijk maken tot hoe ik ze beleefde. Ik nodig je uit om vooral zelf eens voorbij te fietsen of te wandelen, om met eigen ogen te voelen hoe er wordt gegroeid, gezorgd, en gewerkt. Om zelf te observeren in welke omgeving de plukboerderij voedsel teelt.

*Van links naar rechts: Elise, Basil en Benny
(Beeld: Facebook Plukboerderij Grondig, 11 oktober 2025)*

Plukboerderij Grondig werd in het begin van 2020 opgestart door Benny, Elise en Koen. Benny verliet Oogstgoed, een plukboerderij aan de overkant van de Schelde, die hij samen met een collega-boer opstartte. Op die boerderij leerden Benny en Elise

elkaar kennen, en vandaag de dag wonen ze samen met hun kroost in geschakelde tiny houses in de Molenweidestraat, halfweg tussen de serre en het plukveld van de boerderij.

Koen besloot in 2025 een ander professioneel pad te bewandelen en stopte als boer bij Grondig. Basil werkte al van de start bij Grondig, en werd in 2025, naast Benny en Elise, ook vennoot. Een sterk team van drie boeren, en met elk hun eigen specialisaties. Vanaf april 2026 zullen ook Rosanne en Benoit, die al bij Grondig respectievelijk een Landwijzer-stage en seizoensarbeid deden, met een deeltijds vast contract aan de slag gaan.

In de periode dat ik op Grondig veldwerk deed, liep ook Wolf stage op de boerderij, vanuit de studie Groenmanagement aan de HoGent. Oona, Bill en Bavo liepen stage op Grondig, vanuit de opleiding biologische en biodynamische landbouw bij Landwijzer. Elises moederschapsrust viel samen met de periode dat ik veldwerk deed, waardoor we slechts een paar keer samen op het veld stonden. We zagen elkaar voornamelijk 's middags, tijdens de gezamenlijke lunch in de Molenweidestraat.

Plukboerderij Grondig is een plukboerderij met “LEF”, zoals ze zelf op de website (Onze Missie, z.d.) beschrijven:

Lokaal, Ecologisch en Fair. Er worden groenten, (klein)fruit, eieren en natuurvlees geproduceerd op ecologische wijze voor de korte keten. De boeren hebben een eerlijk inkomen. De boerderij is geen eiland en de boeren zijn geen onbekenden. Er gebeurt kennisuitwisseling in alle richtingen op alle niveaus en er wordt ingezet op gemeenschapsvorming. De enige duurzame landbouw is die met gelukkige boeren. Landbouw kan niet zonder natuur, dus zijn zij hier één.

*Een
camionette met LEF,
25 november 2025*

De plukboerderij bevindt zich op een boogscheut van de kerktoren van Heusden, en ligt tegelijk vlakbij Melle-Merelbeke en Gentbrugge, aan de overkant van de Schelde. Grondig is een CSA – een “community supported agriculture” – die bestaat uit een vijfhonderdtal leden. Wekelijks komen de leden zelf groenten of fruit oogsten op het plukveld en ophalen in het zogeheten “groentekot”. Grondig wordt in haar financiële risico’s van het boeren gesteund door de voorafbetaling van een plukabonnement, en verwacht ook van haar leden dat ze minstens drie keer per jaar komen helpen op een samenwerkmoment.

Verder produceert Grondig ook (deels) voor het rusthuis van Heusden, enkele restaurants en een buurtwinkel, al dan niet in de vorm van plukabonnementen.

Wanneer er koeien of varkens worden geslacht, kunnen zowel leden als niet-leden vleespakketten kopen en ophalen op de boerderij.

De praktijken van de plukboerderij spelen zich af op verschillende locaties. De meeste en meest lokaal verankerde praktijken gebeuren in wat ik “de centrale driehoek” noem (zie losse bijlage): het plukveld op de hoek van de Veerdreef en de Wellingstraat (1), het erf met een beetje verder het hoekveld in de Molenweidestraat (2), en de serre in de Kruisdreef (3) – allen gelegen in Heusden. Verder huren de boeren nog een veld in Ombergen (Wetteren), maar delen dit met een boer die niet biologisch teelt.

De jonge boeren gebruiken de gronden en infrastructuur die ze kunnen gebruiken, en zich financieel kunnen veroorloven. Maar de gemeente bemoeilijkt dit gebruik enorm. Vasthoudend aan de instrumenten van de ruimtelijke planning, liet ze zowat elke vorm van infrastructuur op elke hoek van de driehoek, verbaliseren.

Basil en Wolf oogsten de laatste pastinaken op het plukveld, 17 maart 2026

Op het plukveld groeit kleinfruit, groenten van het seizoen, en enkele gewassen in de “tunnel” – een soort plasticen serre – waar tot eind november vleeskippen in het rond pikten. Doorgaans staan er ook varkens op het plukveld – eender waar er een bed moet worden omgewoeld. Naast het plukveld, richting de Schelde, is een weiland dat afhankelijk van het seizoen wordt begraaasd door koeien. Daar staan ook enkele fruitbomen. Het plukveld pachten de boeren van de kasteelheer die aan de overkant van de Veerdreef woont en zelf ook lid is. Op het plukveld behelpen de boeren zich met de minimale infrastructuur die is toegestaan, nadat de gemeente meermaals de plaatsing van een schuur weigerde.

*Rosanne op
het veld in
Wetteren,
25 november
2025*

Een deel van het vee staat op het perceel in de Molenweidestraat, op het erf waar ook de woning van Benny en Elise staat, 25 november 2025

Biggen op de Molenweidestraat, 25 november 2025

Het hoekveld is omgewoeld, 21 januari 2026

Op een boogschuit van het boerenerf, op de hoek van de Molenweidestraat met de Kruisdreef, ligt het “hoekveld”, het veld waar tot eind november groenbemester stond, dan werd omgewoeld door de varkens, en vanaf april weer gebruikt werd voor de eerste teelten van het seizoen. Dit veld huren de boeren.

De serre in de Kruisdreef, rechts ervan (in het wit), het groentekot, 21 januari 2026

Het groentekot. Bieten en knolselders worden in houten bakken onder vriesdoeken bewaard, 23 december 2025

Tractoren staan gestald onder een afdak aan de serre, 28 april 2026

De derde hoek, maar evenzeer een belangrijk centrum voor de plukboerderij, bestaat uit de serre en het groentekot. De serre is de enige infrastructuur die de boeren in hun bezit hebben. Hier groeien het hele jaar door groenten en in de zomer ook fruit. Leden komen doorgaans niet in de serre, tenzij op meewerkdagen of evenementen georganiseerd door en voor de CSA. De serre is de grootste infrastructuur die de plukboerderij kent. Er wordt dus niet enkel in gekweekt, maar ook werkgereedschap – en kledij en bakken voor oogst in gestockeerd. In het beginstadium van de plukboerderij was het de plek waar de boeren middagpauze hielden. Vlak naast de serre staan tractoren onder een afdak en een koelcel om groenten te bewaren en rekken waarin vries- en worteldoeken liggen. Het lijkt wel de zolder, het berghok en de kelder van de plukboerderij in één.

Het groentekot staat naast de serre. Het is een oude remorque voor dierentransport die – door het niet vergund krijgen van een schuur op het plukveld – dienst doet als ruimte om bepaalde oogsten aan te bieden die de boeren zelf oogsten. Het geknutsel van het groentekot heeft een z'n charme, is bijna het boegbeeld voor de strijd om een vergunning. Voor veel leden is het groentekot een belangrijke ontmoetingsplek.

Buiten aan de serre, 14 april 2026

In de lente van 2027, zullen de boeren van Grondig ook de gemeenschap en de grond van Oogstgoed, de plukboerderij die Benny mee opstartte, vlakbij de Gentbrugse Meersen, van groenten en fruit voorzien. Hiervoor houden de boeren momenteel een verkenningsfase van de plek, maar ook van de gemeenschap. Om de werking van de groeiende plukboerderij en haar groter wordende gemeenschap te versterken, zullen de boeren van Grondig een nieuwe, vaste boer, die ook vennoot zal worden, aanstellen. Verder verbouwde boer Basil een huisje op het erf van Oogstgoed, waar hij in april introk en zo zichzelf nog meer zal verankeren in de omgeving van de groeiende plukboerderij.

De toekomst brengt, met andere woorden, een gemeenschap aan leden die groeit. Er zullen nog meer groenten en fruit worden geteeld voor een nog groter aantal monden. Tegelijk, zal Grondig op nog meer hulp van leden kunnen rekenen. Verder, blijft de toekomst voor het plaatsen van de nodige infrastructuur, tot op de dag van vandaag, mei 2026, onzeker.

Oogstgoed wacht op een nieuwe wind, 3 maart 2026

HOOFDSTUK 1. WORTELEN

Elise babbelt met één van de leden en haar zoontje terwijl ze frambozenstruiken plant, 14 april 2026.

VOEDSEL TELEN DOOR EN VOOR EEN NETWERK

Hoe dragen verschillende netwerken bij aan de praktijken van voedselsoevereiniteit op Plukboerderij Grondig?

De netwerken die Grondig vormt, kunnen we kaderen als een overlevingsstrategie, een manier om op een relatief zelfstandige manier voedsel te produceren in een omgeving die niet is aangepast aan de praktijk van voedselsoevereiniteit van Grondig. De netwerken bestaan enerzijds uit samenwerkingen die Grondig met restaurants, het lokale woonzorgcentrum, buurtwinkels, brouwerijen... aangaat. Hierbij zal ik de samenwerking met het eethuis Lokaal in Gent en het woonzorgcentrum, dat op nog geen kilometer van het plukveld ligt, uitlichten. Anderzijds vormt de gemeenschap van de CSA, die Grondig ondersteunt, het meest solidaire netwerk. De gemeenschap vormt zowel de ruggengraat van de plukboerderij, als dat wat betekenis geeft aan de plek die Grondig maakt. Samengevat in een kaart, zullen de schakels van het netwerk ruimtelijk gemaakt worden.

Netwerken van Grondig

Daar waar Grondig wordt gehinderd in haar praktijk van voedselsoevereiniteit, gaan de boeren relaties aan met partners die afnemen en aanbieden. In het verlengde van de Molina's beschrijving van autonomie als een gemeenschappelijke deler van agro-ecologie en voedselsoevereiniteit, toon ik aan hoe Grondig, aan de hand van die relaties, een agro-ecologische kringloop maakt die op een relatief zelfstandige manier kan werken.

03.03.2026. Met Wolf ruim ik de achterste rand van de serre op, terwijl Benny met de tractor hopen oude bladeren gaat halen. We ruimen stenen en stukken bamboe, die onder de serrewand door van het naburig perceel naar binnen zijn gekropen. Daarna brengen we kruiwagens vol oud blad naar de rand. De oude bladeren komen van een boomsnoeier in Heusden. Ze ruiken vochtig, soms zitten er appels tussen van oude appelbomen, soms zie je nog glinsterende snippers van lang vervlogen kinderfeestjes tussen de bladeren.

Ooit werkte Grondig samen met de groendienst van Destelbergen, die bladeren uit bladkorven kwam leveren. Totdat dit aan de oren van de gemeente kwam: bladgoed is afval, en moet als afval worden verwerkt. De groendienst kwam niet langer langs, terwijl al dat bladgoed voor de bodem van groot belang is: het brengt leven, en geeft de bodem een goede resistentie tegen plagen. Een zoveelste overlevingsstrategie van Grondig – eentje die zogezegd illegaal is, dus ik hier beter niet beschrijf. Maar hoe kan ik anders de absurditeit van regels aantonen? En hoe gek is het dat Grondig hier dan de “badassen” in het verhaal zijn, omdat ze bladgoed van bomen in de buurt gebruiken om de bodem mee te voeden?

Biomassa van de boomsnoeier, op de Molenweidestraat, 10 maart 2026

Agro-ecologische kringloop

In een dieper gesprek met Benny in november, dat ik met vragen voorbereidde, gingen we onder andere dieper in op de samenwerkingen van Grondig met andere partners. “Jullie, als Plukboerderij Grondig: jullie maken op de boerderij zélf een soort van agro-ecologische kringloop, maar je zou die kringloop ook op grotere schaal kunnen zien, zoals die samenwerking met de brouwerij in Melle. Zou je die kringloop of netwerken eens kunnen schetsen?”

“Houtsnippers van een tuinaannemer, allez, maar van een grote ze, een boom-snoeier die brengt al zijn snippers naar hier en wij composteren dat dan. Draf voor de dieren, van brouwerij Huyghe en Stroom Brouwers.”

“Ik las in Bavo's thesis¹ dat jullie van de groendienst van Destelbergen ook wat kregen.”

“Dat willen ze niet meer doen. Hoe zot dat dat klinkt. En hoe ver wij ook afstaan van de natuur of van ons eigen verstand of...”

Dus, al het gemeentelijk groen, en ook de bladkorven enzo, dat wordt gezien als afval, dus dat wordt afgevoerd naar Nederland. En daar wordt dat verwerkt. En daar worden dan stukjes plastic uitgehaald en dan is dat compost en zij verkopen die compost, die bedrijven.

Mijn mama werkt nu toevallig op de financiële dienst van de gemeente Destelbergen, en zij zegt dat dat jaarlijks tussen de vijf-en tienduizend euro kost aan de gemeente om dat af te voeren. Terwijl dat er boeren zijn die zouden zeggen: “breng maar he, gasten!”. Hoe wij daar mee omgaan.... andere boeren zouden dat misschien op een mestkar scheppen, en dat uitvoeren op een heel groot land. En daar zit soms wel eens een blikje in of een plastic verpakking, maar de schaal waar wij op werken – wij rapen dat er allemaal uit. Allez, de macro-plastieken, die zijn bij ons grotendeels weg. En waar ik me bij zo'n composteringsbedrijf zorgen bij maak, is dat er zo veel wordt verkleind en verhit, dat er dan nog onzichtbare micro-plastiek in zit. En dan heb ik liever macro-plastiek die ik er zelf kan uitrapen, dan micro-plastiek die je niet meer kunt zien.

Dus, allez, ik stel me daar eigenlijk wel vragen bij, bij het composteren, of dat dat zo veel beter is dan dat je dat naar de boer voert. Maar het mag dus niet meer, en er zijn nog gemeenten die daar pragmatisch mee omgaan.

¹ Masterproef van Bavo De Tremerie in de master Conflict and Development Studies, die in 2022-2023 via veldwerk onderzocht hoe en in hoeverre Grondig voedselsoevereiniteit prakiseert.

Maar dat zijn dus regels opgelegd door de Vlaamse Overheid, door OVAM², die zeggen: groenafval is afval, dus dat moet als afval behandeld worden. Dat is knettergek. Eigenlijk zou er op elk grondgebied een samenwerking moeten zijn tussen de gemeente en boeren. Dat ze zeggen van: “oké, die afvalstromen, hoe gaan we dat gaan valoriseren?” Dat is waarde, hé, dat is knettergek dat we dat afvoeren naar Holland. Daar gaat nog om gevochten worden, hé, om snippers, dat is koolstof hé, allez. Dat is te gek voor woorden. Maar ja, je kan daar niet mee discussiëren, met die gasten van de gemeente.”

“Dus de gemeente houdt zich dan vast aan de Vlaamse Overheid?”

“Ja, die houden hun paraplu op. Ze hebben het jarenlang gedaan, en nu willen ze gewoon niet meer omdat ze ons niet moeten. En dat zijn niet de werkmannen, hé. Die willen dat maar al te graag. Want die zitten er wel mee, hé. Die moeten dat dan afstorten en dan moet dat weken later weer opgeschept worden, op een andere camion. Qua logistiek... die mannen kwamen gewoon bladkorven leegzuigen, en als dat vol was, kwamen die gewoon naar ons, om dat te dumpen. En euhm, ja, die gasten, als dat van hen afhangt, doen ze dat morgen gewoon verder he, maar ja, dat is de politiek, die ons een zoveelste...”

En gesteund door de wet, dus ze kunnen altijd zeggen: ja, het mag niet.”³

Het beleid voor het gebied waarin Grondig boert, is niet klaar voor of aangepast aan de praktijken van voedselsoevereiniteit of de agro-ecologische aanpak van het telen van groenten en fruit, het houden van vee op de boerderij. Nochtans creëert Grondig, dankzij haar praktijk van voedselsoevereiniteit, openingen voor lokale netwerken waarbij verschillende partijen voordeel genieten en elkaar ondersteunen en versterken.

De netwerken die Grondig nu kent en maakt, bestaan op een relatief autonome manier. Grondig kan niet zonder haar netwerk op een zelfstandige manier opereren. Daar waar het beleid hen hindert, worden ze gedwongen te zoeken naar samenwerkingen waardoor ze van deze restricties los kunnen komen. Daarom noem ik haar autonomie relatief. Het is deze relatieve autonomie, dankzij de samenwerkingen, die de Molina (2025) als kruispunt kadert tussen agro-ecologie en voedselsoevereiniteit. Immers, de biofysische basis voor autonomie haalt de Molina uit de ecologie:

² Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij. Vlaams agentschap verantwoordelijk voor afvalbeleid en bodemsanering.

³ Benny, semi-gestructureerd interview door auteur, Molenweidestraat, 25 november 2025

wanneer een praktijk of netwerk van voedselproductie biologische ideeën uit de natuur imiteert, kan ze een grote mate van autonomie bereiken. Zo'n agro-ecosysteem recycleert haar nutriënten en energie in kringlopen die variëren in schaal en ritme. "Jullie zitten ook vlakbij het natuurgebied van de Gentbrugse Meersen. Zijn er daar houtsnippers of natuurlijke compost die jullie kunnen gebruiken?"

"Wij niet, maar er zit wel een boer, van de Zwaluw⁴, die het hele gebied mag gebruiken voor zijn runderen. Dus er zijn wel mooie voorbeelden van gemeenschapsgrond die ter beschikking wordt gesteld van een boer. Dat zijn negentig stuks jongvee, die moet dat een halfjaar geen eten geven hé. En dan ook, de overschot die nog overschiet, mag hij maaien. Dus dan heeft hij ook hooi voor in de winter. En strooisel voor in de stallen. Dus eigenlijk is dat gewoon gratis. En het gekke is dat heel weinig boeren dat willen, omdat ze dat te schraal vinden. Dat dat niet voedzaam genoeg is. Maar het is maar te zien hoe je je kudde ontwikkelt. Als je je kudde ontwikkelt naar natuurbegrazing, natuurbeheer, dan gaan zij daarmee weg kunnen. Dat is genetica hé. Je hebt dieren die zo veeleisend zijn naar nutriënten, naar stikstof vooral, dat ze daar op dat natuurhooi, niet kunnen groeien of niet op gaan kunnen produceren. Maar als je je kudde zo ontwikkelt dat ze dat wel doen..."⁵

Grondig doet aan agro-ecologische landbouw, en verbindt hiermee zorg voor het lokale ecosysteem met voedselproductie. De agro-ecologie stelt dat hoe meer een agro-ecosysteem op een ecosysteem – de natuurlijke basis van een agro-ecosysteem – lijkt in zijn organisatie en functioneren, hoe meer dit agro-ecosysteem zichzelf kan onderhouden, herstellen en reproduceren en dus hoe duurzamer en autonomer dit is. Om het te linken aan economie, is er dus minder externe input of energie nodig, maar een meer autonoom agro-ecosysteem vraagt wel om meer intensieve arbeid (de Molina, 2025).

⁴ Bioboerderij met onder andere melkkoeien in Lievegem.

⁵ Benny, semi-gestructureerd interview

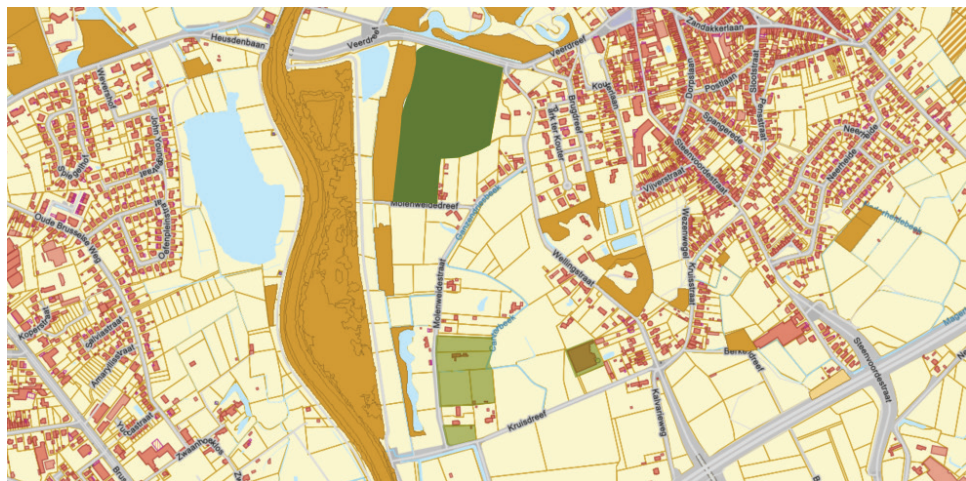
Elise legde die tegenstellingen tussen landbouw en natuur, waar ook tijdens haar universitaire opleiding op werd gewezen, uit tijdens een aflevering van de podcast *Zwijgen is Geen Optie*:

"Ik heb dus landschaps- en natuurontwikkeling gestudeerd. En daar werd er ook heel vaak met de vinger gewezen naar de landbouw. De landbouw, te veel stikstof: slecht. En ik herinner mij nog, we stonden op excursie in het Turnhouts Vennegebied. Dat is hele waardevolle Europese natuur, dus Europa legt ook regels op om dat te beschermen. Daarom ook dat de stikstofdepositie moet verminderen. En we stonden daar aan een maïsakker in het midden van dat natuurgebied, wat een heel contradictorisch zicht was. En de boswachter die de excursie begeleidde, die was boos – van hoe kan het dat er hier nog een landbouwer mag zijn en dan nog een teelt zoals maïs. Maïs is echt een teelt die best veel vraagt, veel mest en wordt ook bespoten bij de start van de teelt. En zonder dat ik het besepte, beeldde ik mij in dat ik naar die boswachter thuis ging en dat ik in zijn ijskast ging kijken en in zijn voorraadkast. Om te kijken van: 'ja, wat eet jij eigenlijk?'

Het moet ergens vandaan komen en van welk type landbouw komt jouw voeding? En daarmee wil ik niet zeggen dat het de individuele verantwoordelijkheid is van die boswachter om zijn ijskast te vullen met enkel ecologisch en duurzaam geproduceerd voedsel. Maar dat begon ik meer en meer te doen. En zo is mijn interesse in de landbouw ontstaan en dacht ik: het moet toch anders kunnen. Die brug tussen natuur en landbouw moeten we toch gewoon... die kloof, om het zo te noemen, moeten we toch kunnen dichten? (...) Ik zou het heel fijn vinden dat er meer begrip kan komen in de maatschappij dat natuur en landbouw eigenlijk niet zo verschillend zijn en dat we er allemaal baat bij hebben dat we eten van biodiverse landschappen met een gezonde bodem, met veel biodiversiteit en veel insecten. Dat dat eten goed is voor het landschap, maar ook goed voor ons lichaam, waardoor we ook allemaal gezonder zijn."⁶

⁶ Elise, interview door Anthony (*Zwijgen is Geen Optie*), Gent, 2 april 2026

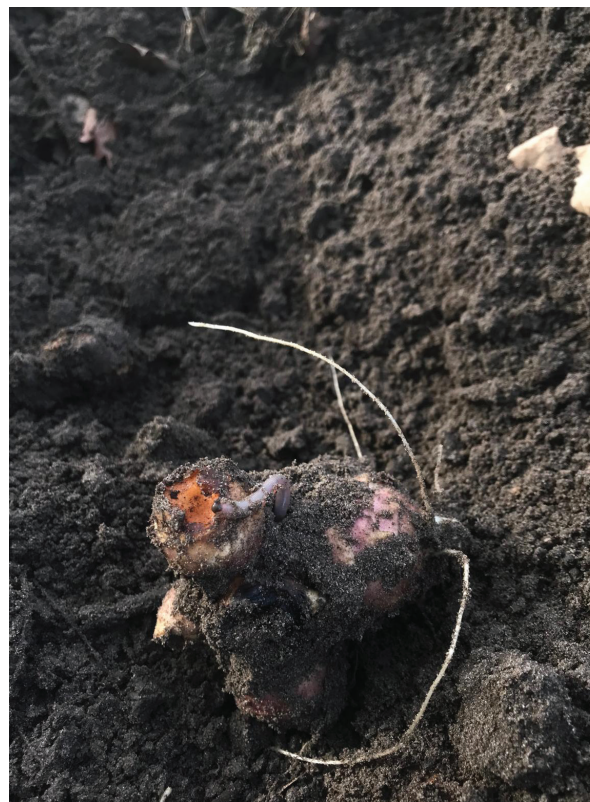
Grondig draagt zorg voor haar omgeving, en zo lijkt de natuurlijke omgeving zorg te dragen voor haar. Aardperen worden bewaard en herplant, palmkool blijft in bloei op het veld staan om bijtjes aan te trekken (“omdat er op dit moment nog niet veel bloemen zijn voor de bijen”, legde Benny uit), een takkenwal wordt bij de weides aangelegd om fauna aan te trekken. Wanneer ik aardperen oogstte, kwam ik, telkens wanneer ik mijn hand in de grond stak, minstens één regenworm tegen.

Kaart 1. Het graasveld en het plukveld (donker groen) liggen vlak naast biologisch waardevol en Natura2000-gebied⁷ (Beeld: Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2025)

Grondig ligt vlak naast een waardevol natuurgebied van de Schelde. Vlak naast het populierenbos, dat naast het natuurgebied ligt, doen hun runderen op vier hectare aan extensieve begrazing. Dààr naast ligt dan het plukveld, de grote moestuin voor de buurt, waar er door de boeren wordt bemest. Een mooie overgang van woongebied naar natuur, wat volgens Elise in het beleid ook wordt aangemoedigd.

⁷ Een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden

Een feest van leven in de bodem van Grondig, 10 maart 2026

In kaart brengen van het netwerk van Grondig

Gentse horeca-zaken, het woonzorgcentrum om de hoek, een boomsnoeier van Heusden en lokale brouwerijen geven grondstoffen af áán en nemen grondstoffen af ván Grondig. De praktijk van voedselsoevereiniteit van Grondig, kan zich maar op een relatief zelfstandige manier ontplooiën in die onaangepaste wereld dankzij stevige netwerken.

Zoals voedselsoevereiniteit autonomie uitoefent op verschillende schalen (de Molina, 2005), zo werken die verschillende partners van het netwerk ook op verschillende schalen – van ver weg tot dicht bij, van grote tot kleine hoeveelheden die ze uitwisselen. Grondig kent voornamelijk één op één wederzijdse relaties met de schakels van het netwerk, die op een kaart (zie losse bijlage) ruimtelijk zijn gemaakt. Die relaties zijn deel van de agro-ecologische kringloop(), die Grondig in stand houdt. Het netwerk kan gezien worden als een overlevingsstrategie – Grondig verwerft er dan geen institutionele macht mee, maar wel een praktische.

In wat volgt, maak ik zowel visueel als verbaal een voorstelling van de netwerken van Grondig. Ze verbeelden geen zuivere waarheid, maar een versie van een realiteit die zich aandient wanneer ik er veldwerk deed. In de zomer, na een vergunning voor de Molenweidestraat of na de overname van Oogstgoed... kunnen de relaties zich heel anders voor doen of andere prioriteiten kennen. De kaart van het netwerk toont tijdelijke verbindingen. Op twee van die verbindingen – die met eethuis Lokaal in Gent, en met het woonzorgcentrum vlakbij – zal ik dieper ingaan.

Draf van Stroom Brouwers voor de varkens, geleverd aan de serre, 14 januari 2026

Eethuis Lokaal tovert met Grondige groenten

28.10.2025. We zetten met een lading vol preien en kolen opnieuw aan richting serre. Wanneer we de preien in houten bakken steken, arriveert Arno, de kok van Lokaal, met zijn zoontje – “zo kan die ook eens zien hoe alles groeit”. Arno's deelauto steekt al vol met vers geoogste groenten van het veld. Ook in het groentekot valt er voor Lokaal nog wat lekkers te rapen – verse prei, knolselders, bloemkolen.

Lokaal is een eethuis op de Brabantdam in Gent. Elke week toveren Bliki en Arno met de oogst van tien groente-abonnementen een lokaal, lekker, plantaardig menu in elkaar. In november ging ik bij Arno op gesprek, om dieper in te gaan op zijn drijfveer om met lokale boeren samen te werken, en hoe hij het koken met seizoensgebonden ruwe groenten georganiseerd krijgt.

Bliki en Arno op het plukveld (Foto: Facebook Lokaal, 11 september 2024)

Voordat Lokaal een feit was, werkte Arno een seizoen op de Wassende Maan, een biodynamische boerderij bij Deinze. Daar leerde hij in mei 2015 Benny, toen ook seizoensarbeider, kennen. Beide mannen waren op de boerderij met eigen dromen.

“Tijdens het werken op het veld waren we zo een beetje aan het klappen: ik droomde van een restaurant, en bij Benny speelde het idee een zelfpluk te starten. Al snel kwamen we tot een idee: ik een restaurant, en dan bij Benny komen oogsten.

Ik vind het wel super belangrijk dat we dat doen, want voor mij als persoon, of als kok ook – weet je wel, ik kan dingen bestellen hé. Onlangs heb ik pompoen besteld, en dan komt dat hier heel mooi gewassen toe en daar staat wel ergens een papiertje op van: ‘dat komt van die boer’. We bestellen dat dan wel bij deftige mensen, zeg maar, en ook bio enal, maar ja, op een manier is het toch wel een beetje anders, dan dat je het zo zelf uit de grond gaat trekken.”

“Doe je het samenwerken met Grondig ook uit solidariteit naar de boer toe?”

“Ja, en doordat wij zagezegd meer betalen voor hetgeen wat er maar eigenlijk is, maar wij hebben daar echt bij Benny zeker niet in te klagen. (...)

Ik denk tijdens de herfstvakantie, dat het was, dat Benny al lachend zei: ‘moet je nog iets bijbestellen?’

Er is gewoon ziek veel. En dingen die zij niet telen, zoals champignons bijvoorbeeld, afgezien daarvan, moet ik niets bijbestellen. En dan, euhm, ja, het is zo met periodes dat ik af en toe bijbestel. Ik denk dat wij per kwartaal 1200 euro betalen, dus per drie maand. Maar ik vind dat wel een heel redelijk bedrag. Ja, we steken er zelf wel tijd in, hé, dus wekelijks twee à drie uur naar daar.

Eigenlijk zou je dat ook moeten meerekenen in uw kostprijs, maar ja...

Dat is ook uit een soort van menselijkheid, dat je ook een beetje zo het reilen en zeilen – er is wel zo een beter zicht – gelijk jij zei: ik wil eens weten hoe dat daar precies zijn gang gaat, ken je het: zo de moeilijkheden. De *fucking* nachtvlinders die de tomaten opeten en dan zo ja, het weer dat een kei grote invloed heeft, de rapen die er gelijk niet helemaal goed doorgekomen zijn. Dat weet je niet als je een lijstje krijgt en dan bestelt. Dus ik vind het wel boeiend om te zien dat niet alles zomaar perfect lukt. En dat als je een pastinaak uit de grond trekt dat daar aarde aan hangt. En anders komen die hier proper gewassen toe, terwijl dat dat niet de realiteit, alle, maar het komt er niet op die manier uit.”

Geogoste
groenten
voor
horeca-zaken
in de koelcel,
14 april 2026

“Kennen veel mensen Grondig via jullie, door hier te komen eten of door de catering die jullie doen op verschillende evenementen?”

“Ja, soms denk ik wel als ik daar ben: ik ga eens een fotootje pakken. Het visuele aspect is nu wel iets dat voor veel mensen belangrijk is. Maar euh, ja, mee uitpakken? Ja, we zijn daar wel trots op. We zijn ook één van de weinige professionele – ze hebben wel andere professionele klanten, hoor – maar ik heb het gevoel, dat ze dat oogsten voor hen en dat gewoon komen halen. Aan de serre staan er zo wat naamkaartjes van zo dat is voor Flynn en dan de andere voor Bruun en dan die ene van Commotie komt ook.

Pas op, ik begrijp het, hé. Dat is wel twee uren en als je die op een andere manier moet invullen, dan euh, dan is voor hen die meerkost om dat gewoon te komen halen, niet erg. Ik snap dat wel, dat zijn allemaal van die duurdere restaurants. Maar ja, er is nog geen gedachte in mijn hoofd geweest van: ik ga eens vragen of ze dat ook voor mij oogsten. Ik vind dat zelf wel gewoon leuk om te doen, ken je het, je handen die zo wat zeer doen van de kou. En, ja, negentig procent van de overige tijd, zit ik gewoon in ‘t stad, en zit ik met moeite, tenzij het op de speeltuin is met mijn gasten, zit ik niet zo veel in de aarde. Dus dat is wel zo mijn momentje dat ik heb in de ‘natuur’. Als stadsmens is dat wel moeilijk, of zeldzaam.”⁸

Lokaal houdt het best kleinschalig, met de tien groente-abonnementen die ze hebben, en het kleine lokaaltje waar ze de groenten verwerken. Zelf ziet Arno de samenwerking niet meteen opschalen. Enerzijds zou de oogst niet meer vervoerd kunnen worden in een personenwagen, anderzijds zou de infrastructuur die Lokaal nu heeft, te klein worden.

De ruimte die Lokaal heeft, is zeer bescheiden. In het pand in de Brabantdam, huren ze het lokaaltje, dat onderkelderd is. Aangezien ze wekelijks oogsten, maar ook fermenteren, drogen, en inmaken, hebben ze voldoende aan de verschillende soorten opslagruimtes die er nu zijn: frigo's, kelder, en rekken om al die bokalen te stapelen. "Als er iemand naar jou zou stappen, en zou zeggen van: 'Arno, ik wil ook een restaurant beginnen en zelf gaan plukken', wat zijn zo de tips die je zou meegeven? Wat die persoon nodig heeft qua infrastructuur ofzo om dat te kunnen doen?"

"Goh, ja, als je kijkt wat er hier staat: dat is een oven, een inductievuur. Dat is het eigenlijk. Je zou kunnen zeggen: je hebt eigenlijk niet zo veel nodig. Ik denk dat wij ook gelijk begonnen zijn met een budget van 15.000. Dat was dan met kringloopspullen... Hiervoor was dat hier een koffiebar – zowat koffie en design – en eigenlijk hebben we heel veel van dat meubilair toen overgekocht. Waardoor ja (...) er zat hier toen ook een oven in van Ikea, waar we toen tien jaar mee hebben gekookt, met een *fucking* Ikea-oven. Waar dat dan zo gelijk wel jaarlijks een nieuw onderdeel moest hebben, want die was daar duidelijk niet voor gemaakt. Jaarlijks was er gelijk een hitte- ding zo helemaal opgebrand. Dus ja, eigenlijk heb je echt niet veel nodig om je ding te doen. Het is wel gewoon een beetje efficiënt omspringen met je ruimte, zeg maar. Je kan dure machines kopen, ik ga dat niet ontkennen, maar, ja, als je niet het budget hebt, gelijk wij niet hadden... dan is het een kwestie van, leuke concepten bedenken en zien dat je er zelf gelukkig van wordt. Ik sta hier nog omdat ik het zelf super leuk vind, anders had ik dat niet volgehouden."

Arno in de keuken, 21 mei 2026

Woonzorgcentrum Kouterhof kan moeilijk toveren

De bescheiden vanzelfsprekendheid om met groenten van Grondig te koken, de vriendschap tegenover de boeren en de eenvoudige keukeninfrastructuur van Lokaal, kan niet méér contrasteren met de samenwerking die Grondig heeft met het lokale woonzorgcentrum, het Kouterhof, in Heusden. Die samenwerking werd geïntroduceerd door het Europees gefinancierde project "ZoBio", waarbij zorginstellingen en bioboeren samenwerken voor een catering met meer lokale producten.

28.10.2025. 's Namiddags oogsten we verder op het veld in Wetteren.

"Nu is het tijd om vragen te stellen hé", spoort Benny me aan.

Ik schrik op, mijn hoofd helemaal gebogen over de rijen kool, niet goed wetend wat te vragen terwijl er zo veel is dat ik wil vragen. Maar waar te beginnen?

"Die samenwerking met het rusthuis, gaat dat nog door, hoe loopt die?", vraag ik dan maar, omdat die me echt wel tot de verbeelding spreekt.

"21 november is er een slotevent, dat kan nog interessant zijn voor je"

En verder legt Benny me uit dat de samenwerking met het rusthuis ideaal zou zijn als het rusthuis als een buffer zou dienen – een buffer die extra oogst kan aannemen en in grote getale kan verwerken. De groenten voor het rusthuis, hebben geen goede looks nodig, want ze hoeven niet, zoals bij de Koolmees¹⁰ vaak het geval is, in winkelrekken te gaan liggen. Het rusthuis van Heusden werkt samen met een maatwerkbedrijf, Compaan, die die grote getale aan oogst kan verwerken, en kan opslaan.

Daarin zit ook het verschil met de groothandel of “de lange keten” – zoals Benny het zegt; daar kan je voor diezelfde dag nog een bestelling van verse groenten plaatsen. Maar de smaak van de groenten van Grondig, zo zegt ook de kokkin van het rusthuis, is hemel en aarde verschil. En daar kan geen enkele groothandel mee concurreren.

Benny en
Anja bij de
geleverde
groenten.
(Beeld:
BioForum
vzw, 2026)

“De eerste reactie op de samenwerking met Grondig, was toch wel paniek: er is geen ruimte, tijd of personeel om alle groenten te wassen en te snijden”, getuigt Anja, kokkin van het rusthuis, op dat slotevent van ZoBio.

Anja bestelt de groenten à la carte, die via een omweg langs Compaan in Sint-Amandsberg, gewassen en gesneden in de keuken van het woonzorgcentrum

¹⁰ De Koolmees is een bioboerderij in de regio van Brugge die ook de logistiek – van bestellijst tot levering – tussen afnemers en boeren organiseert.

toekomen (zie kaart 2 op volgende bladzijde en in losse bijlage).

“We zijn dus eerst klein begonnen, met sla en tomaten, maar daarna hebben we geleidelijk aan meer groenten besteld, dankzij enthousiaste reacties van de bewoners en hun entourage.”¹¹

In gesprek met Benny, ga ik dieper in over die samenwerking met het rusthuis, die lange tijd al tot mijn verbeelding sprak. Een verse maaltijd aanbieden aan oude mensen, dat is toch één van de meest liefdevolle en zorgzame gebaren die je kan maken?

“Wie nam het initiatief, om die samenwerking aan te gaan?”

“Het rusthuis, hé. Dat rusthuis heeft heel veel campussen, van de zorgband Leie-Schelde. Er was een afdeling van Zorgband die al ergens een samenwerking had met lokale boeren. En ILVO¹², die zitten hier ook vlakbij. De hoofdzetel van Zorgband en ILVO die zitten op twee kilometer van elkaar. Dus ja, die kenden mekaar al. Sommige mensen van ILVO die zaten al mee in het project van lokale boeren en Zorgband. Dus dat was eigenlijk redelijk logisch dat ze aan Zorgband hadden gevraagd om mee te doen aan ZoBio. En die hadden gezegd ja, en we willen dat doen met Plukboerderij Grondig. En zo zijn wij gecontacteerd door Marijke van Bioforum¹³, van ja, zie je dat zitten. Dus het initiatief lag niet bij ons.

“Dus wekelijks stuur jij wat er op het veld ligt?”

“Ja, tweewekelijks of om de maand zelfs. Ze moeten dat op voorhand een beetje kunnen plannen. Ze hebben redelijk vaste menu's, alle, dat moet daar een beetje passen. Wat was-en snijwerk nodig heeft, brengen we naar Compaan. Dat brengen we zelf naar daar. Compaan zit niet ver van de school van Rinus, mijn oudste zoon, heb je die al eens gezien? Dan spring ik eens in de auto en zet ik daar die groenten af. Dat is gemakkelijk.

Zorgband zou over vijf jaar hun keuken centraliseren, en dat zou in Merelbeke zijn. Dan zouden ze één grote keuken hebben voor de acht instellingen.”¹⁴

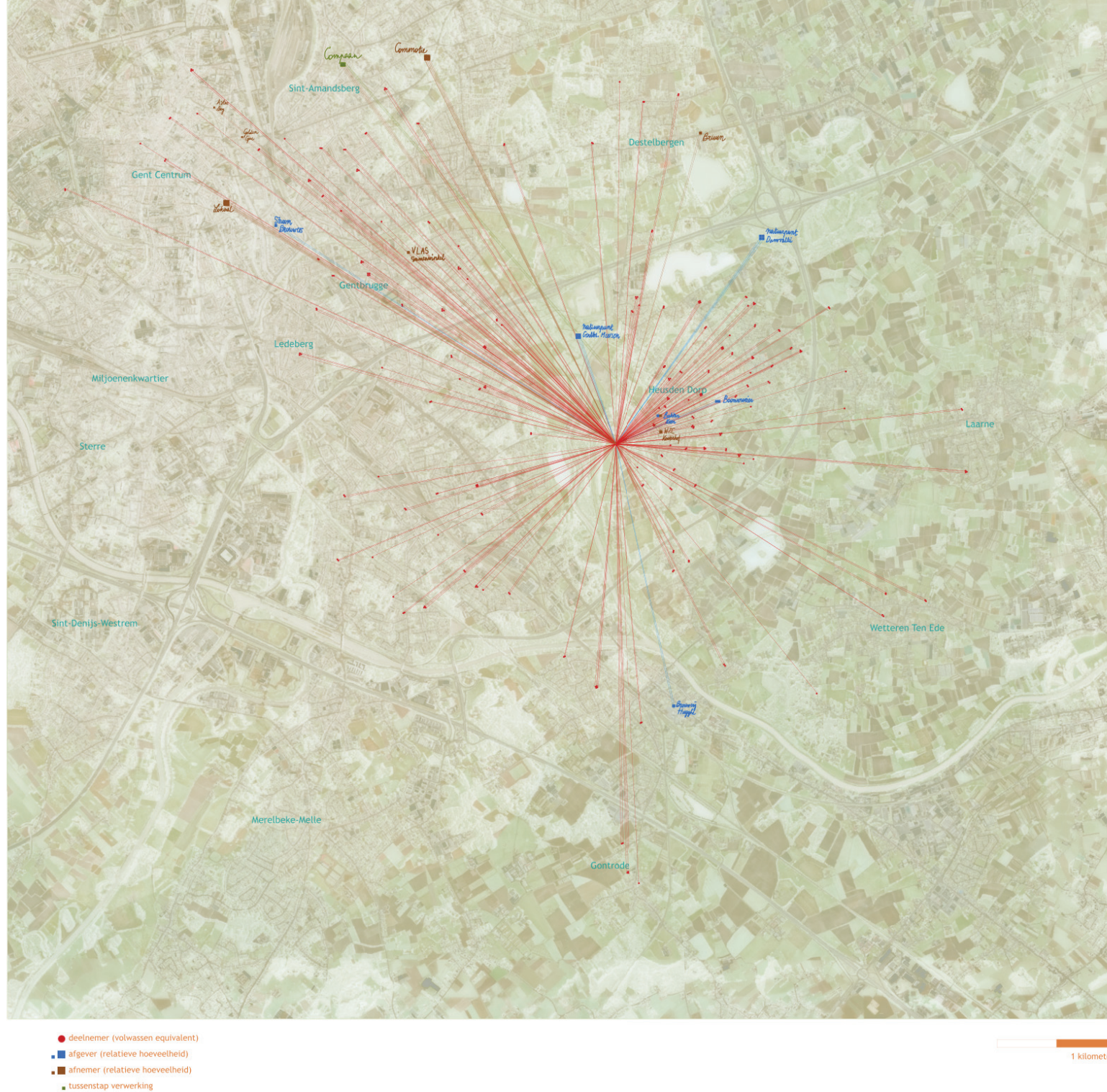
¹¹ Anja, getuigenis op slotevent van ZoBio, Heusden, 21 november 2025

¹² Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek. Een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut van de Vlaamse overheid dat via praktijkgericht onderzoek meewerkt aan de verduurzaming van landbouw, visserij en de agro-voedingssector (Missie, Visie en Waarden – ILVO, z.d.).

¹³ Bioforum, het ILVO en Flanders' FOOD vormen, samen met de boeren en zorginstellingen, de partners van dit project.

¹⁴ Benny, semi-gestructureerd interview

Kaart 2. Het netwerk van Grondig, gevormd door deelnemers, afnemers, afgevers en verwerkers. (Voor een grotere versie: zie de losse bijlage.)

Momenteel is de keuken van het rusthuis niet voorzien om de verse oogst van het veld, dat op nog geen kilometer verder ligt, te verwerken. De samenwerking tussen deze burens lijkt heel logisch, maar de logistieke hindernissen en de van bovenaf georganiseerde samenwerking, maken dat die vanzelfsprekendheid niet volledig kan omarmd worden (zie de groene lijnen op kaart 2). De samenwerking is niet structureel verankerd in het woonzorgcentrum. Dit tegenover Lokaal, waarbij de organisatie van het eethuis structureel is afgestemd op de oogst van Grondig, waar Arno zelf gaat plukken en dit alles uit vrije wil doet. Arno en Bliki koken met z'n tweeën in Lokaal in een keukentje van nog geen zes vierkante meter de lekkerste maaltijden voor catering met soms honderd man.

Oprechte bezieling, die bij Arno met een schijnbaar gemak met groenten van Grondig doet toveren, is misschien net datgene wat bij institutioneel georganiseerde samenwerkingen ontbreekt. Een magie om met groenten te toveren is nog niet ontdekt.

“Denk je dat jullie dan meer gaan kunnen afzetten?”

“Ik weet dat eigenlijk niet. Nu is het heel behapbaar voor ons. Nu kunnen ze eigenlijk gewoon onderdeel zijn van de CSA. We zouden hen bijna elke dag groenten kunnen voorzien nu. Dat gaat over 35 kilo groenten per week, dat is niet veel hé, voor tweehonderd mensen. Dus, alle, ik kijk daar een beetje naartoe van: ‘gaan we daar nog wel een rol kunnen spelen?’. Of dan gaan we het gewoon anders moeten doen, van kijk: wij gaan voor jullie de pompoenen telen en de wortels en een andere boerderij dan iets anders. Ja, ik weet het niet. Tenzij zij dat ook een beetje gaan aanpakken gelijk het ziekenhuis in Knokke, AZ Zeno, omdat zij wel – heb je dat concept gesnapt van de voedselbibliotheek? Dus in de voedselbibliotheek zitten een aantal gerechten, en dat wordt dan bijgehouden, gedigitaliseerd, en als het op is, is het op, dan zit dat niet meer in de bibliotheek. Ik denk dat het personeel rondgaat in de kamers: wat wil je eten?, met een iPad en ze de menu aflopen en als het op is, ze dat niet meer kunnen eten.

En dat zie ik wel nog zitten, dat je kunt zeggen van: we zetten niet voor duizend mensen spinazie, maar voor tweehonderd mensen spinazie, voor wie spinazie wil. Want ik zie mezelf niet voor duizend man spinazie zetten. Dan ben je twee dagen spinazie aan het oogsten. Dus, alle, ik weet het niet, ik kijk daar zo een

klein beetje...Ik vind het eigenlijk prima nu. Dat is perfect op onze maat, en we kunnen dat er perfect bij nemen, zonder te veel extra te moeten doen. Minstens één keer in de week kunnen wij 35 kilo groenten missen, en vrij divers, het is niet dat het altijd wortels zijn of altijd prei. En het is te zien wat de toekomst brengt. Je hebt dat ook gezien: de sfeer, iedereen is content.”¹⁵

Iedereen is content, was content, en het was behapbaar. Of toch, voor de boeren. Vijf maanden na het slotevenement dat ZoBio in het Koutherhof organiseerde, waar Anja nog fier over de geschiedenis van de samenwerking vertelde, loopt de samenwerking met het woonzorgcentrum vast.

14.04.2026. Elise, Basil, Wolf en ik lunchen met ons viert rond de tafel buiten aan de serre. Terwijl de paaseitjes van bakker Koen doelgericht voor choco smelten in de zon, vraag ik naar wat Benny bij Compaan is gaan doen.

Elise vertelt dat de samenwerking met het woonzorgcentrum niet goed loopt; Anja is even uit, en de boeren zitten net met heel veel spinazie. Ik antwoord met de vermoedens die ik hiervoor al voelde: dat het moeilijk is een samenwerking duurzaam te organiseren wanneer die maar rust op het engagement van enkele personen binnen een grotere organisatie. Benny gaf de organisatie “van bovenaf” als reden voor het stuk lopen van de samenwerking.

Op dit moment neemt Compaan de groenten voor het rusthuis en ook andere overschotten af van Grondig. Ze zullen nu – wegens groot succes – veel posteleinsoep maken en die invriezen, zodat het rusthuis, wanneer ze hier weer klaar voor zijn, de soep opnieuw kan serveren aan haar bewoners, en hen opnieuw content kan maken.

De gemeenschap van Grondig: ruggengraat en verbinding

Dat een plukboerderij zelfstandigheid niet op zichzelf kan bereiken, maar een bezielend ondersteunend netwerk voor nodig heeft, werd in voorgaande delen duidelijk. Grondig maakt zelf én maakt deel uit van netwerken die op verschillende schalen werken.

Daaronder versta ik een hele verzameling aan relaties met leden, horeca, particulieren, vrijwilligers, organisaties, vzw's... die Grondig heeft, aangaat en onderhoudt.

In wat volgt zal ik focussen op de gemeenschap als één van de meest lokaal verankerde, solidaire netwerken die Grondig maakt. Vanuit een eco-feministisch perspectief vult “subsistence” het perspectief van autonomie aan met noties van gemeenschapsgevoel, wederkerigheid, onderhoud en zorg, die evenzeer nodig zijn om praktijken van voedselsoevereiniteit waar te maken.

De CSA-gemeenschap die de landbouw van Grondig ondersteunt vormt enerzijds de ruggengraat zonder dewelke Grondig niet kan bestaan, anderzijds geeft ze betekenis aan de plaats die Grondig als plukboerderij maakt.

*Leden brengen eikels uit hun tuin mee naar het veld om aan de varkens te voeren,
7 oktober 2025*

Ruggengraat

Trouw

“Ja, het is een heel dankbaar landbouwmodel om in te kunnen starten. Die voorafbetaling van de deelnemers is echt bijzonder waardevol. En dat vullen we dan een beetje aan met onze vleesverkoop en onze evenementen. We moeten geen voorfinanciering doen.

Het allereerste jaar dat we gestart waren, stopte het niet met regenen, verschrikkelijk. Het zijn typisch de slechtere akkers die dan los worden gelaten. We waren heel blij dat we grond hadden gevonden, maar het was wel een natte maïsakker. En heel de buurt had zoiets van ‘wat gaan die daar nu uitsteken op die natte akker?’ En dat was dan nog eens zo’n kei nat jaar. Er zaten echt kikkers in onze schorseneren op een bepaald moment. Elke keer als je daar passeerde, was dat zo’n vrolijk gekwaak. Maar dankzij die voorafbetaling was dat niet uit eigen zak. Dan was dat gewoon de gemeenschap die het risico van de landbouw mee draagt.

Ja, we hebben ons echt vaak geëxcuseerd in ons eerste jaar. Terwijl onze klanten zoiets hadden van: ‘maar ça va toch, we hebben toch groenten?’

Nu, daarna zijn de jaren van overvloed gekomen en zullen ze zelf ook wel ingezien hebben van: ‘ah ja, dít is de bedoeling.’”¹⁶

Plukboerderij Grondig is een CSA, een “community supported agriculture”, een vorm van landbouw die ondersteund wordt door een gemeenschap. Hierbij betalen leden in het begin van een seizoen een vaste prijs, of volgens een prijsvork zoals op Grondig het geval is. Een groenteabonnement kost voor een volwassene tussen de 440 en 500 euro. Deze betaling zorgt er voor dat de boeren in alle risico's die het telen van groenten met zich mee brengt, ondersteund worden. Bij een slecht jaar, krijgen boeren toch een loon voor alle arbeid, en bij een goed jaar, kunnen de leden mee genieten van de overvloed. Wanneer ik Benny eens vroeg waarin hij de gemeenschap van de CSA het meeste voelde, vertelde hij me volgende anekdote:

Het was zomer, ergens eind augustus, en er was enorm veel werk op het veld. De fietsen van de kinderen waren al een tijd aan onderhoud toe, maar noch Benny, noch Elise, konden die fietsreparaties er, tussen de bergen werk op het veld, bij

¹⁶ Elise, interview door Zwijgen is Geen Optie

nemen. Wanneer Benny één van de leden tegen kwam op het veld, kwamen die prangende fietsreparaties – school ging immers bijna beginnen – ter sprake. Hierop stelde de man voor om alle fietsen op te halen, te repareren, en terug te brengen. En zo geschiedde. Een klein gebaar, grote impact, en dat toont opnieuw de S van de C bij CSA.

Autonomie bestaat niet in een vacuüm, wordt steeds gepraktiseerd dankzij ondersteuning met en doorheen anderen, of in dit geval: een gemeenschap. Gevoel van en voor gemeenschap, wederkerigheid, onderhoud en zorg zijn nodig om een praktijk van voedselsoevereiniteit waar te maken. Ze zijn een nodige nuance op het autonomie-perspectief. Het is wat Maria Mies (2005) “the subsistence perspective” noemt. Hierin beschrijft Maria Mies “subsistence societies” – samenlevingen die niet méér produceerden dan ze nodig hadden om te (over-)leven. Hierdoor ontstonden netwerken van wederzijdse hulp, gestoeld op nabijheid van elkaar: herstellingen, op kinderen passen, het uitlenen van goederen. Met de industrialisering, echter, stegen lonen van arbeiders, en was de balans snel opgemaakt: je koopt makkelijker iets nieuws, dan de tijd die het kost om iets te herstellen.

28.10.2025. Wanneer ik naar huis fiets, zit ik in de reksfeer – vandaag gingen de hele dag door cijfers, bakken, kilo's en bloemkolen rond, dat nu ook mijn hoofd het op een rekenen zet: kun je hieruit je leven mee onderhouden? Een huishuur mee betalen, je kinderen mee naar school laten gaan? En ook, opnieuw zaden mee kopen, je velden en het leven erop en eronder mee onderhouden? Amai, wanneer je als boer zo veel zelf doet – van zaad tot volwassenheid, tot wieden en opkweken en voeden en.... Amai, dan is dit toch je leven, dan is dit toch niet gewoon werken?

“Ik was onlangs een artikel aan het lezen over CSA-boeren in California, en daar stond in dat één op de twee CSA-boeren onder het gemiddelde inkomen van een arbeider werkt (Willoughby, 2025). Ik vroeg me af hoe dat bij jullie is.”

“Ja, wij zitten daar onder. Met ons uurloon, hé. Als we al onze gepresteerde uren in rekening brengen, zitten wij daar onder. Met die kanttekening wel dat wij bedrijfsleiders zijn, dus wij bouwen wel een vermogen op. Dus iemand die voor ons komt werken, zoals Rosanne of Benoit, als die stopt, stopt die, want

die hebben niets opgebouwd in het bedrijf. En wij wel. In het onwaarschijnlijke geval dat we ooit overnemers vinden die de waarde van ons bedrijf inzien, en dat geld ook hebben om dat over te nemen. Maar je ziet dat dat in de landbouw alleen maar gebeurt door eigendom, helaas. Dus als wij op pachtgronden zitten, dan bouw je natuurlijk weinig op, hé. Ook al werk je aan een community en je marketing. Dat is moeilijk om daar een waarde op te plakken voor een overnemer dan, hé. Maar ja, wij verdienen heel weinig. Genoeg, voor de manier waarop wij leven, maar eigenlijk niet genoeg. Toch zeker niet in vergelijking met de gemiddelde mens in de maatschappij.”¹⁷

28.10.2025. Nog tien bakken broccoli en negentien bakken bloemkool oogsten we. Gebarsten spitskolen worden in de kruiwagens geladen, de laatste preien op de laadbak van de remorque gelegd. Ik zing sunshine reggae en hoor Rosanne ook zingen.

“Dit is echt werken, dit is arbeid”, denk ik wanneer ik met mijn hoofd over de kolen gebogen sta. We werken met drie een hele voormiddag en kunnen zo veel van een veld halen. Hoeveel mensen zouden we hiermee kunnen voeden?

Benny heeft naast het oogsten, veel te regelen – er wordt binnenkort paardenmest geleverd, en ook het rusthuis vraagt prijzen over groenten. De laadbak klikken en puzzelen we dicht, allemaal erin, poef, deur toe, jups, en weer naar de serre. Nog eens uitladen, weer broccoli's wegen – vijf kilo per bak – bakken in de koelcel schuiven, stapelen, aanpakken, verder stapelen.

Er komen wat deelnemers toe, per fiets en te voet als afslag bij een wandeling.

“Mmm die prei ruikt goed”

“Ja hé! Net geoogst!”

Een gevoel van bescheiden trots overvalt me. Dat we die prei nét uit de grond hebben getrokken, nét opgeladen, afgeladen en in bakken opgeslagen hebben – diezelfde prei wordt nu al door deelnemers opgehaald en schoongemaakt. Zo kort, of zo snel gaat de keten. Nog geen twee uren zijn geteld tussen het oogsten en het ophalen – boer en deelnemer zo dicht bij elkaar.

*De laatste strepen zon van de dag, waaronder we spitskolen voederen aan de kippen,
28 oktober 2025*

Gemeenschap beheren

Wat betekent het om te boeren voor en met een gemeenschap die zo dichtbij en achter je staat? En hoeveel doen de boeren zelf om de gemeenschap samen te brengen, en die gemeenschap bepaalde regels, eigen aan een zelfplukboerderij, te doen volgen?

25.11.2025. Over het middagmaal gaat het over regels naleven -- de boeren merken dat de regels de laatste tijd niet zo goed worden nageleefd, en er vaak meer wordt genomen dan dat er wordt aangeboden. Er wordt nagedacht over hoe ze dit zullen communiceren naar de deelnemers: via de kerngroep? En wie moet er mensen daar op wijzen? De boeren, of vragen we aan de deelnemers zelf om elkaar een oogje in het zeil te houden?

Elise heeft het over een boek dat ze las, waarin het gaat over gemeenschap en regels, en vindt dat deelnemers elkaar erop moeten aanspreken. Ik stem in, zeg dat als je elkaar aanspreekt vanuit het "algemeen goed" -- namelijk het functioneren van een plukboerderij die voor een groot deel op vertrouwen werkt -- dat wel moet lukken. Je bent er immers beiden lid van, dus wil je toch beiden het beste voor de gemeenschap? Maar, wanneer je als boeren hierover een opmerking communiceert via de nieuwsbrief, geef je de deelnemers wel handvaten om elkaar aan te spreken.

Vijftien procent van de leden bleef trouw aan boer Benny, en volgde hem bij zijn vertrek van zijn eerste plukboerderij, Oogstgoed, naar Grondig. Zestig procent van de leden is al meer dan twee jaar lid. De gemeenschap lijkt een groep mensen die de plukboerderij met een groot hart ondersteunt.

“Dat was zo één sleutelmoment, toen we de campagne van “ik ken mijn boer” gingen pitchen voor de voedselraad. Dan stonden er twee deelnemers voor zo’n hele voedselraad. Ik dacht dat daar vier man ging zitten, maar dat was echt zo gigantisch, zo twintig man in een u-vorm. En die deelnemers stonden daar uit te leggen wat de boerderij voor hen betekende, en dat was echt zo hard binnen gekomen. Ik stond erbij en ik keek ernaar. Dat is echt één van de mooiste momenten, denk ik, van mijn carrière. Dat gaat ook over de vrijwilligers van de vzw. Gelijk gisteren hadden we een overleg over onze lentereceptie en die zeggen dan van ‘ik zal zorgen dat het draaiboek op punt is’, en ‘ik zal zorgen voor een leuke uitnodiging’, dan denk ik echt van ‘goh, die doen dat nog in hun drukke leven dat er al is.’”¹⁸

Bordjes op het plukveld en buiten aan het groentekot

Tegelijk vraagt het telen van groenten voor een gemeenschap ook een nauwgezette aansturing van die gemeenschap. Via een wekelijkse nieuwsbrief, het bord in het groentekot en bordjes op het plukveld, worden de leden op de hoogte gebracht van de oogst. Waar nodig, sturen de boeren bij, op het veld of via mail.

NIEUWSBRIEF 22 / 1 / 2026

Beste deelnemers

We merken dat er na 5 jaar een beetje sleet begint te komen op het volgen van de regels. We krijgen ook signalen van deelnemers die er zich aan storen. Dat laatste willen we echt niet.

Dikwijls gaat het over heel menselijke, kleine foutjes, maar die stapelen zich op doordat we zo een grote community zijn. Neem nu het parkeren voor de oprit van de serre. “Ik zet me hier efkes en binnen 5 minuten ben ik al weer weg”. We begrijpen dat. Maar het gebeurt dat ik op zaterdag tot 5 keer toe moet vragen om de auto te verzetten omdat ik niet kan opdraaien met de camionette of tractor. Dan wordt zoiets kleins echt heel vervelend.

Maar soms gaat het ook over deelnemers die binnenkomen in het groentekot, niet kijken naar het aanbod op het kruitbord en gewoon nemen waar ze zin in hebben. Als andere deelnemers daar getuige van zijn, creëert dat een sfeer van argwaan. En dat willen we echt niet! Bij zulk gedrag hebben wij ook besloten om veel kordater op te treden. Abonnementen zullen niet meer kunnen verlengd worden als wij dit vast stellen.

Vandaar dat we de puntjes op de i willen zetten.

We zien het als noodzakelijk om onze huisregels om de zoveel jaar eens te herhalen, live op het veld. We gaan dat dit jaar doen op onderstaande momenten. Deelname van minstens 1 gezinslid op 1 van onderstaande momenten is verplicht!

In een ideaal scenario, ziet Benny iemand voor zich die is aangesteld om de gemeenschap van de plukboerderij te beheren, in goede banen te leiden, bij te sturen en te engageren.

“Er zijn een aantal mensen in onze community die dat echt in hun hebben. Die dat echt mega goed zouden doen. Maar ja, we kunnen dat niet betalen, hé. Maar

dat zou zalig zijn, mochten we zo iemand, gewoon, bij ons kunnen hebben. Ja. We hebben ooit zo een keer iemand gevraagd, iemand die we goed kennen, om voor ons als zelfstandige de zorgvragen en de educatieve vragen op te vangen. Hij heeft dat jammer genoeg niet gedaan, hij had iets anders. Maar, ja dat zou daar de geknipte figuur voor geweest zijn.

En ik denk, dat je daar echt een job van kunt maken, ook. Dat daar echt genoeg vraag voor zou zijn, op onze boerderij, hé, vlakbij Gent. Ik denk dat je wekelijks twee, drie rondleidingen kunt organiseren. En dat kost je niets, je hebt niets nodig, want de boerderij is er, dus als zelfstandige, alles wat dat er binnenkomt, is puur inkomen, hé. Je hebt niets nodig.

Ja, ik zou dat wel tof vinden. Dat we ons meer openstellen, nog veel meer dan nu. Maar ja, het moet er... financieel... Dat is dat wat Elise ook zei, in de boekvoorstelling van de Grondgenoten¹⁹: je moet daarvoor niet naar de boer kijken, want wij hebben ook maar twee handen en een hoofd. Er zijn andere mensen die moeten opstaan en dat mag, en daar mag geld mee verdiend worden. Dat is niet verboden hé.”²⁰

Toch zit de praktijk van Grondig niet ver van dat ideale scenario waar Benny over spreekt. De plukboerderij wordt ondersteund door verschillende comités met verschillende taken, en een vzw.

“Dus we hebben een feestcomité, dat is evident, dat is dan om de dingen te organiseren die er gebeuren: de opendeurdag, een etentje met de deelnemers, de lenterceptie, de kerstmarkt. Maar niet alles is elk jaar. En dat gaat, vind ik hmmm niet zo heel super goed. We moeten daar echt heel hard aan trekken. Er zijn er zo een aantal, waar je echt op kunt bouwen – drie ofzo. Maar de rest, die hebben niet echt een profiel om in een feestcomité te zitten. Waarom ze dat dan doen, geen idee, maar bon, we gaan ze er ook niet uit smijten. Maar je hebt er zo een aantal, met ervaring in de horeca, of met bepaalde netwerken, waarvan het echt handig is om die erbij te hebben. Maar het feestcomité, allez, dat komt echt nog heel veel vanuit mij en Basil.

De kerngroep, is echt iets slapend, maar die kunnen we wel wakker maken als

¹⁹ Boekvoorstelling van de Grondgenoten van Dirk Holemans in Viernulvier, 25 oktober 2025. In het panelgesprek was Elise te gast en sprak ze over het feit dat het verbinden van boeren en burgers vaak op de kap van boeren terecht komt.

²⁰ Benny, semi-gestructureerd interview

het nodig is. Die groep is opgericht als klankbord tussen ons en de deelnemers. Dat heeft nog nooit gewerkt in de richting dat deelnemers iets aan ons willen vragen maar dat niet rechtstreeks willen vragen. Nog nooit, denk ik. Toch niet bij mijn weten. Maar het heeft wel al omgekeerd gewerkt, dat wij een belangrijk iets willen wijzigen, en dat dan eerst voorleggen aan de kerngroep. En zo hebben we al een aantal keren een bijeenkomst gehad: rond de vergunning, rond een prijsverhoging. Maar nu is het heel lang geleden. Onze boerderij draait intussen eigenlijk vrij goed, dat we daar nog niet zo rap naartoe zouden gaan. Nu met die regels²¹ misschien.

En dan is er de vzw, Gegronde, die draait echt goed. Elise zegt dikwijls, eigenlijk zou ik daar niet bij moeten zijn. Maar ik denk dat nu eigenlijk wel. Ik denk dat ze zichzelf onderschat, ten eerste, en ten tweede, het is wel altijd sterk dat er daar een boer bij is. Om die verbinding met de boerderij te hebben, hé.

En dan hebben we ook nog een werkgroep rond communicatie gehad, waar dat eigenlijk “ik ken mijn boer” uit voortgekomen is. Maar die werkgroep, die mensen, is nu zowat opgegaan in de vzw, omdat er daar wat kruisbestuiving was. Die maken nu ook deel uit van vzw Gegronde.”

“En die comités, wanneer zijn die opgericht?”

“De meeste van in het begin. De kerngroep en het feestcomité van in het begin. De vzw na twee jaar, en de communicatiegroep ook. Die zijn zowat samen ontstaan.

En die vzw eigenlijk vanuit de noodzaak om de vraag die wij krijgen, naar zorg en communicatie, een beetje te kanaliseren. Want wij worden echt overstelpt, met periodes in het jaar hoor, door zorgvragen, en educatievragen, en wij kunnen niet aan alles beantwoorden. En die vzw, die schuiven door, wanneer ze denken: dit moet echt door een boer gedaan worden. Oftewel vangen ze het zelf op. En er zijn soms rondleidingen op het bedrijf waar we zelf niet van weten.

Dat de vzw daar rondloopt met een groep, en dat we er zelf niet van wisten.

En dat is prima, hé.”²²

De vzw zal zich nu ook – naast de organisatie van rondleidingen voor scholen, de lentereceptie, solidariteitsinitiatieven op de boerderij en de vertegenwoordiging van de boerderij op evenementen – inzetten voor het organiseren van verbindende

activiteiten tussen de gemeenschappen van Oogstgoed en Grondig. “Om dit verder uit te bouwen en te professionaliseren”, zo schrijft Elise per mail naar de leden van de gemeenschappen, “is vzw Gegronde op zoek naar extra helpende handen. Het takenpakket is super gevarieerd en er is ruimte voor verschillende talenten en verschillende maten van engagement.”

Die gemeenschapsvorming, gaat over het collectief vormgeven van “het goede leven”, over collectief voldoen aan menselijke noden. “Subsistence”, letterlijk vertaald als “levensonderhoud”, heeft als doel te voldoen aan menselijke noden, wat niet door geld of productie van goederen kan worden bereikt – integendeel: de essentie van levensonderhoud bestaat uit de directe productie en reproductie van leven. Betaalde arbeid kan niet bestaan zonder de arbeid die er is om leven te onderhouden, de arbeid die de ruggengraat vormt voor datgene dat als goed wordt verhandeld en berekend (Mies, 2005).

Op Grondig zetten de boeren graag in op de kennis en kundes die er heersen bij de leden. De gemeenschap ondersteunt hen niet enkel in de voorfinanciering, maar ook in het onderhouden, waar Mies het over heeft. Op de lentereceptie, die in april plaats vond en waarbij de Oogstgoed-gemeenschap ook werd uitgenodigd, kregen alle leden – een negenhonderdtal – een vragenlijst mee, waarbij ook werd gepolst naar hun skills. Zo hebben de boeren een goed beeld van het “human capital”, zoals Benny het zegt, en weten ze wie ze kunnen aanspreken voor welk soort hulp. Die hulp, zoals samenwerkdagen op het veld, verbindt mensen, verbindt de hele gemeenschap en maakt van Grondig een plaats met betekenis.

²¹ Naar de regels over de hoeveelheid groenten die je per volwassen equivalent mag meenemen of oogsten.

²² Benny, semi-gestructureerd interview

Verbinding

23.12.2025. Tussen negen en tien vandaag vond de kippenverkoop plaats. Tachtig legkippen mogen nu, na twee jaar, met pensioen in de tuin van leden.

De boeren hebben te weinig tijd voor de legkippen, en vinden hun huisvesting niet optimaal. Benny haalt een lijstje uit zijn zak, met de namen op van de leden die om kippen zullen komen deze ochtend. Zeven. Zo veel leden telt zijn lijstje. De meeste mensen komen in grote auto's de modderige oprit van de Molenweidestraat opgereden. Uitgerust met een grote kartonnen doos of een ooit bewoond knaagdierhok, wandelen ze naar het kippenren. Benny kent één voor één bij naam. Een kersverse vader overhandigt Benny het geboortekaartje van zijn dochter, Roa, en gaat nu als adoptievader van een duo kippen naar huis.

De legkippen mogen op pensioen, in de tuin van leden, 23 december 2025

Verworteling

De gemeenschap van Grondig telt een vijfhonderdtal leden, waarvan het grootste deel op minder dan drie kilometer van het veld woont. Het gros van de leden woont in Heusden, maar sommigen verspreiden zich tot Gent-Dampoort of Wetteren, zoals op kaart 2 (zie losse bijlage) zichtbaar is. De bevraging die ik via Benny naar de leden uitstuurde per mail, gaf me waardevolle inzichten over wat Grondig voor haar leden betekent. Uit maar liefst 142 antwoorden bracht ik de woonplaatsen van deelnemers in kaart, gebaseerd op de vragen hoe ver ze in afstand van het veld wonen en waar ze ongeveer wonen.

Volgens Benny kreeg ik antwoord van ongeveer één persoon per ingeschreven huishouden, waardoor ik antwoorden kon structureren, en bepaalde patronen kon ontwarren.

“Ik wil eerst zeggen dat we van redelijk wat mensen toch gehoord hebben van: hier op Heusden, er is hier wel iets, van gemeenschapsleven, maar niet iets waar ik me in thuis voel. Je hebt de voetbal, maar daarvoor moet je zijn. Maar niet veel andere dingen. Heusden Koers, waarvoor je je kunt engageren... en veel mensen hadden zoiets van: eindelijk komt er eens iets waar ik mezelf in kan uitleven, waar ik me thuis voel, iets van gemeenschap. Iets dat te maken heeft met ecologie en voeding.

En veel mensen zeiden: ik woon hier al jaren, en ben eigenlijk in niets geëngageerd, omdat er niets is dat mij boeit. Ik ging eigenlijk voor alles naar Gent, maar nu, met de boerderij, is dat wel veranderd. Dus dat is wel tof, en dan denk ik: hier ligt ook weer een sleutel voor de overheid. Echt, een hele gemakkelijke sleutel. Ze zijn vanalles aan het zoeken om het platteland weer leefbaar te maken. Hier merk je dat zo niet, maar in stukken van Limburg en West-Vlaanderen, merk je wel zowat een plattelandsvlucht. En, ja, gemeenschappen die bijna geen jonge mensen meer kennen.

Ik weet niet of je die expo hebt gezien: “buitenleven”, in de Sint-Pietersabdij? Dat is een foto-expo, en die mens ging met zijn paard en kar naar *den buiten*. En wat mij daar opviel in die expo is, dat er – alle, hier merk je dat niet, want Heusden, dat is het platteland niet hé, dat is vlakbij Gent – in die gehuchten, dat je daar geen jonge mensen meer hebt. En oude mensen die eigenlijk een beetje aan hun lot overgelaten worden. De factuur komt niet meer, alles is met e-mails

en toestanden. Dus die mensen geraken een beetje vereenzaamd. En ik denk dat een boerderij gelijk de onze al een deel van de oplossing is. Stimuleer dat eens dat er in veel meer dorpen en gehuchten iets komt gelijk ons. Dat hoeft dan geen CSA met groenten te zijn, maar gewoon iets gelijk wat dat met voeding te maken heeft. Want voeding verbindt.”²³

De drukke passage op de Veerdreef langs het plukveld, en het subtiele doch zichtbare plakkaat dat de plukboerderij aankondigt, gaf Grondig een bekendheid. Een derde van de leden werd lid van de plukboerderij door de zichtbaarheid van het plukveld. Twintig procent van de leden leerde de plukboerderij kennen omdat ze één van de boeren of stagiairs persoonlijk kenden. De gemeenschap lijkt een lokaal verankerde groep mensen te zijn, die elkaar en de boeren “via via” kennen.

“Ik weet niet of ik dat gevoel ooit al gevoeld heb, ofzo, daarom dat ik het misschien zo moeilijk vind om de impact ervan... ik kan er echt emotioneel van worden. Zo goede vriendschappen die ik ondertussen heb – met alle leeftijden

ook, hé! Ook dat. Iedereen brengt zo veel levenslessen mee.

Plakkaat aan het plukveld, gezien van de Veerdreef, 28 april 2026

Ik heb een kei mooie vriendschap met een zestienjarige deelnemster van de boerderij. Die, ja... super interessant zo contact met iemand jong die eigenlijk maar twee jaar ouder is dan mijn oudste plus-dochter. Ja, ik heb vriendschappen met vrouwen die 55 zijn, met oma's, en ook met stagiairs al super mooie banden opgebouwd.

Maar wat is dat dan precies hé, een community? Ik denk echt dat dat over iets gaat dat je niet per se had verwacht, maar dan door deel te zijn van de community, kunnen mensen zelf invullen wat dat dan is bijvoorbeeld, wat dat hen dan waard is. Maar ik ben er nog op aan het *sjieken*, hoe ik dat naar buiten kan brengen. En ik vraag me ook af in hoeverre deelnemers dat voelen – degene die dat willen voelen, hé. Want ik weet zeker dat er ook zijn die niet die nood hebben aan een community, of die misschien niet door hebben dat dat voor hen goed doet. Maar ik ben er zeker van dat er ook zijn die dat wel echt hebben, waar we wel een verschil voor kunnen maken.”²⁴

De plukboerderij maakt een plaats, en maakt plaats voor het vormen van een gemeenschap. In het bekende “verworteling – wat we de mens verplicht zijn”, schrijft Simone Weil (2022) dat “geworteld zijn” misschien wel de belangrijkste en meest miskende behoefte is van de menselijke ziel:

Een mens wortelt doordat hij daadwerkelijk, actief en op natuurlijke wijze deelneemt aan een gemeenschap die bepaalde schatten uit het verleden levend houdt en gevoelens over de toekomst koestert. (p.34)

Die “natuurlijke wijze”, verwijst naar de verbondenheid met de (geboorte-)plaats, met het beroep of de omgeving. Maar wat betekent een “plaats” zoal? Een fysieke setting, de activiteiten die in die ruimte worden uitgevoerd, de betekenissen die aan die plek worden gegeven, zijn drie interpretaties die in de omgevingspsychologie aan “plaats” worden gegeven (Gustafson, 2001). Het gevoel van verworteling, van ergens thuis te horen, kan een stabiele verhouding tegenover onze waarden geven, en een gevoel van trouw ontwikkelen aan een specifieke omgeving waarin onze acties plaats vinden (Solari & Gambarotto, 2014).

“Maar een community, dat gaat ook over: ‘ja, ik wil een waterkefir starten, wie heeft er kefirkorrels?’, en twee dagen later staan er kefirkorrels in het

groentekot. Dus je geeft iets aan de community, maar je kan je niet inbeelden hoeveel je kunt terug krijgen.”

“Ik denk dat heel veel ook zit in die nabijheid; omdat je zo vaak het groentekot aanhaalt, dat dat ook de kracht toont van een bepaald centrum ofzo waar mensen dan samen komen...”

“... en babbelen! Ja, zeker! Hoe vaak dat ik dat niet hoor, van: ‘ik ben die tegengekomen in het groentekot en die zei me dat...’ Gelijk Miet, dat is een gepensioneerd vrouw, grootmoeder, die is een begrip geworden hé, rond het groentekot! Die ruikt dat op, die kijkt of alles in orde is. Dat is toch geweldig, dat dat gewoon vanzelf gebeurt, vanuit die community. De max.”²⁵

Prei en andere oogst halen bij valavond, 25 november 2025

Hoe die gemeenschap wordt ervaren binnen de gemeenschap zelf, heeft vooral betrekking op de kleine ontmoetingen die plaats vinden in het groentekot en op het plukveld. Enkele leden beschreven op de vraag “Waar in voel je de gemeenschap het meest?” als volgt:

“In het goeiedag zeggen tegen elkaar, tips uitwisselen, samen genieten van de oogst/ het oogsten”

“samen als groep weten wat je eet, van waar het komt, welk werk en energie erachter zit, wie dit allemaal zo grondig voorbereidt... is op zich de meest verbindende factor die je kan hebben om een gemeenschapsgevoel te creëren. Daarbij komen de activiteiten, de oogstmomenten, de recepties... allemaal zorgen deze voor verbinding en kracht.”

“De manier waarop iedereen met zorg omgaat met de producten, de kar en het veld”²⁶

Het plukveld en het groentekot vormen een soort centrum waar persoonlijke uitwisselingen plaats vinden, door het oogsten, telen en ophalen van groenten heen. Een gemeenschappelijk eigenaarschap of gebruik geeft een “sense of local identity”, en moedigt mensen aan om voor die gedeelde plekken, en bij uitbreiding elkaar, zorg te dragen (Steel, 2013, p.100).

Maar globalisering en de daarmee gepaard gaande verhoogde mobiliteit doet de betekenis van plaats en ruimte aan relevantie verliezen. Rebekka de Wit (2026) vroeg zich in haar wekelijkse column in De Standaard Weekblad, naar aanleiding van een discussie met haar burens over de nakende oliecrisis, af waarom we steeds de drang voelen ons te verplaatsen:

Hoe we erop uitkwamen weet ik niet, maar het ging over de onschuld van de consument en de schuld van het systeem. Het ging over de nakende oliecrisis. ‘We hebben geen olie nodig, maar mobiliteit! Als ons nu een beter alternatief was geboden, dan hoefden we geen olie te gebruiken!’ Op een fundamenteeler niveau vraag ik me af of deze eis niet betekent dat we de grootste slag al verloren hebben. Waarom moeten we ons de hele tijd verplaatsen? (...)

Als ik nadenk over waarom ik mobiliteit nodig heb, dan is dat vooral om te ontsnappen aan waar ik ben. Wat als ik al die energie die het kost om mij op plekken te brengen waar het mooier is, zou kunnen gebruiken om de plek waar ik ben mooier te maken? Geiniger. Liefdevoller.

Wat Grondig doet, is ook in die zin verbindend: Grondig doet opnieuw wortelen met het groeien van voedsel, “hergronden”, zoals Marjolein Visser (2021) het beschrijft:

Dit uitdijende proces van dingen anders doen met betrekking tot voedsel, vanaf de eerste stapjes tot de laatste, is een unieke ontdekkingstocht op zoek naar hergronding: hernieuwd contact met de oorsprong van ons voedsel, hernieuwde waardering voor voedsel als iets dat ons allen verbindt. (p. 50)

De betekenis van een plaats met voedsel verbinden, kan misschien wel énkél door te wortelen op die plaats. Hergronding gebeurt in stapjes. In sommige huishoudens gaat meer aandacht naar voedsel – in het actief zoeken naar alternatieven voor de supermarkt, het contact leggen met boeren en boerinnen. Zulke bewaarders, verzorgers van velden, gaan niet jaar op jaar elders wonen. Een ecosysteem laat zich niet kennen in één seizoen, ook niet in één jaar. Een ecosysteem heeft tijd nodig om zich bekend te maken. Het groeien van groenten en fruit kent cycli, die ook ik leerde kennen. Van mijn eerste tot mijn laatste dag op het veld, oogstten we, wieden we, legden we druppeldarmen en verplaatsten we biggetjes. Maar steeds ergens anders, onder andere wolkenvelden, op bodems met andere vochtigheden. Die blootstelling aan de voortdurende verandering waaraan (de omgeving van) het plukveld onderhevig is, betekende voor mijzelf één van de diepste wortelingen in de omgeving.

De weide met het witte paard, langs de Schelde, telkens op terugweg van Grondig

10 maart 2026

28 oktober 2025

21 januari 2026

27 november 2025

Ook de leden voelen dat er een bepaalde traagheid zit in de zelfpluk en in de bezoeken op het veld; voor de helft van de leden betekent Grondig een plek van rust, onthaasten en ontspannen. Achttien procent van de leden antwoordt dat de plek hen (opnieuw) verbindt met de natuur.

18 maart 2026

28 april 2026

Basil wiedt met leden het onkruid tussen de bladgewassen, 9 november 2025

9.11.2025. Wat een mooie dag. Ik word ontroerd door de schoonheid van de zon die in mijn ogen schijnt wanneer ik naar de serre fiets.

In de serre tref ik Basil aan, bladgroenten aan het oogsten. De draagbare makita-radio praat een ochtendprogramma. Ik vraag hem wat ik kan doen. Hij zegt me dat ik kan beginnen met tomaten te oogsten, daar ginds, achteraan in de serre.

“Ik heb dat nog nooit gezien, dat je in november nog tomaten kunt oogsten. Misschien omdat we hier houtsnippers op de bodem hebben gelegd, dat ze het extra goed doen. Maar toch, het is wel uitzonderlijk.”

Een vrijwilligster vergezelt me, ik zag haar bij mijn binnenkomst komen

aangebiet met een zachtblauwe fietskar achter haar, schuddend op de stenen van de oprit aan de serre. Haar baby slaapt in het stille voorste deel van de serre.

Plots roept Basil de dame – wiens naam ik vergat – bij naam:

“uw baby weent!”

We oogsten met ons drieën verder – de baby in een doek om de vrouw gewikkeld. Ze neemt de emmer weer vast, gaat het laddertje op en af en blijft neuriënd tomaten plukken. De dame is al sinds de beginne aangesloten bij de plukboerderij. Ik vraag haar waarom. In weinig woorden antwoordt ze:

“Het voelt gewoon niet goed om eten dat van zo ver komt te kopen. Het is gewoon zo goed hier. En de boeren krijgen een veel eerlijker loon.”

Ik knik instemmend en vraag haar of ze van ver komt. Sinds kort woont ze met haar kroost in Merelbeke. Hoewel bij de zoektocht naar een nieuwe woonst de nabijheid tot de plukboerderij een belangrijke factor was, was het toch niet de doorslaggevende. Waar ze vroeger via een mooie fietstocht vanuit Sint-Amandsberg Grondig bereikte – twintig minuutjes langs de Schelde – fietst ze er nu een halfuur over, vanuit Merelbeke, op een minder mooie weg. Verder zegt ze, is zo'n lange fietstocht met een baby ook niet ideaal. Je kind beweegt niet, krijgt koude voeten, en moet onderweg al eens borstvoeding krijgen. Toch komt zij, of haar partner, twee keer per week groenten halen.

Ondertussen oogst Basil met twee andere deelnemers pijpajuin, peterselie, kervel, eikenbladsla en mosterdblad. Er wordt gezellig gepraat en gezwegen. Het dochtertje van één van de deelnemers speelt in het rond, de baby van de andere deelnemer zie ik op een doek in de serre slapen wanneer ik lege bakken voor de tomaten zoek.

De tijd vliegt voorbij. De kerstomaatjes hoeven niet allemaal geplukt. Morgen zal Benny die plukken met enkele leden, en zal hij ook aardappelen uitsorteren. Die werden in september te vroeg geoogst en moeten stuk per stuk bekeken welke er bewaard kunnen worden, en welke te slecht zijn. Ik vraag Benny later die dag of hij weet of er veel mensen zullen komen opdagen:

“Ik hoop van wel, want er is veel werk te doen.”

HOOFDSTUK 2. PLOETEREN

Benny vervoert takken van de serre naar de Molenweidestraat om ze daar te verwerken, 3 maart 2026

DE ONAANGEPASTE WERELD RONDOM

In welke omgeving ontplooiën de praktijken van voedselsoevereiniteit zich, en waartegen botsen ze?

De praktijk van Grondig vindt plaats in een wereld die niet is aangepast aan praktijken van voedselsoevereiniteit. In dit hoofdstuk maak ik een vertaalslag van peasant's struggles naar de Vlaamse context. De Vlaamse context weet zich vervreemd van voedsel door wereldwijde en historisch dynamische processen als industrialisering, verstedelijking en globalisering. Maar specifiek nog, ploeteren veel Vlaamse boeren door een complexe ruimtelijke planning en rechtspraak. Grondig die al vijf jaren lang de nodige infrastructuur vergund probeert te krijgen, neem ik als aanleiding om dieper in te gaan op wat nu net tot die complexe ruimtelijke planning en rechtspraak heeft geleid en waarom het voor jonge boeren zo ontzettend moeilijk is om toegang te krijgen tot infrastructuur.

Een wereld vervreemd van voedsel: industrialisering, verstedelijking, globalisering

“Agro-ecologie is misschien niet sexy genoeg”.

Met die woorden vulde Elise het gesprek tussen Benny en mij aan wanneer we het hadden over de Gentse voedselraad. In een dieper gesprek met Elise, vraag ik haar om een nadere verklaring:

“De output van agro-ecologie vraagt wat tijd. Zet daar een mini-bedrijventerrein bij wijze van spreken en je ziet direct, ja, de output daarvan, hé. Allez, dat is dan geen bedrijventerrein, snap je wat ik bedoel, maar zet daar een agro-ecologische boerderij en de output daarvan is dat de lokale gemeenschap toegang heeft tot goede voeding waardoor die zich gelukkiger en beter gaat voelen. Maar begin er maar aan, met aan te tonen dat dat daardoor komt.

Terwijl, installeer een padelveld, en je stimuleert sport en beweging en buiten komen. Dat doen wij ook wel allemaal, maar agro-ecologie is dan, denk ik, de minder flashy, opvallende versie van een padelveld ofzo. Ik ben ook niet per se tegen padel.”¹

De output van agro-ecologie vraagt tijd, en om een hergronding met het ritme waarop voedsel groeit in een agro-ecosysteem. Echter, de voorbije twee eeuwen zorgden industrialisering, verstedelijking en globalisering voor een verregaande en wijd-verspreide vervreemding van het groeien van voedsel.

Verstedelijking

Verstedelijking gaat niet over de stad op zich – een zelf-aangedreven economische motor die ondersteund wordt door niet-stedelijke ruimtes – maar is een socio-metabolisch proces, waarbij inputs als arbeid, en bijproducten als vervuiling circuleren en landschappen maken. We zouden stedelijke en niet-stedelijke ruimtes als onderwinstdrijvende logica's ge-co-produceerd moeten denken (Brenner & Katsikis, 2020). Immers, alles wat door kapitalistische verstedelijking wordt aangeraakt, verwerft een ontwikkelingslogica. De wereld zelf wordt handelswaar. Grond wordt vastgoed, een woning belegging en consumptiegoed (Dehaene, 2015).

Van alle stedelijke vraagstukken heeft voedsel weinig aandacht gekregen de voorbije decennia. De “just-in-time” invoer van voedsel in steden heeft niet enkel voor een

ruimtelijke, maar ook voor een mentale breuk gezorgd. Stedelijkheid geeft bepaalde manieren van consumptie en leven vorm, onder controle van neo-liberale en kapitalistische logica's, die specifieke uitdagingen stellen aan het voedselsysteem (Tornaghi & Dehaene, 2019).

Nochtans toont Carolyn Steel (2013) met haar boek “The hungry city” via anekdotes dat steden doorheen de geschiedenis en tot op vandaag zo georganiseerd zijn dat er ruimte wordt gemaakt voor voedsel.

Toch, wanneer ik in oktober dit boek ging zoeken in de architectuurbib, kon ik het niet terug vinden in de lichtblauwe rekken. Ik zocht het dan maar op de vernieuwde catalogus van de UGent-bibliotheken.

“Available at Bioscience Engineering Coupure Links 653 Gent
(ALLW.219-G.STEE.2013)”

Gek, vond ik de plaatsing van dat boek. Ik denk dat Carolyn Steel zich hier best misbegrepen zou voelen – in het boek doet ze immers het concept “sitopia” uit de doeken, waarbij voedsel (sitos) het fundamenteel ordenende principe is van steden en utopieën. Steel argumenteert dat we al in een sitopia leven, dat voedsel al sinds mensenheugenis in het middelpunt van leven en steden staat.

Ook verstedelijkt Vlaanderen kende heel wat ruimtelijke manifestaties van voedselproductie. Zo haalde Benny tijdens een goede middagpauze in maart de Slachthuiswijk aan in Gent. Die bruipte tot het einde van de jaren tachtig van leven, niet enkel van boeren en beesten, maar deed een hele lokale economie ontstaan die verder ging dan dieren, vlees en slachten.

Zo schrijft ook John Vandaele, inwoner van de wijk, in een door burens tot stand gekomen publicatie over zijn wijk:

Elke dinsdagnacht streken de veehandelaren en boeren van heinde en ver met hun vrachtwagens in de wijk neer. De straten rond de veemarkt leefden ervan: cafés, vleesverwerkende bedrijven, de winkel met indrukwekkende messen en andere snijtuigen, een postkantoor, een bankkantoor dat de veehandelaren toeliet het verdiende geld meteen in veiligheid te brengen (...)

Zo bracht de veemarkt mensen, gewoonten of geuren van het platteland naar de stad. Het was die vermenging van commercie, boeren, de lokale middenstand en het stedelijke slachthuis die goeddeels het karakter van de wijk bepaalde. (Audooren, 2015, p.101)

¹ Elise, semi-gestructureerd interview door auteur, Molenweidestraat, 3 maart 2026

Waarom is het boek van Steel dan niet in de architectuurbib te vinden?

Bespaart ook de architectuurbib op voedsel?

Ook Belgen gaven nog nooit zo weinig uit aan voedsel als vandaag. Minder dan vijftien procent van het gezinsbudget wordt aan voedsel besteed – zo'n vijfduizend euro per jaar – tegenover net na de Tweede Wereldoorlog, waar het aandeel voeding de helft van het gezinsbudget uitmaakte. (Consumptiekracht · Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG), z.d.) Er is een historische wederkerigheid tussen landbouw(-surplus) en verstedelijking. Het is die verstedelijking die condities creëert waarin de productiviteit van landbouw kan groeien, en er collectief gedeelde meerwaardes ontstaan. Maar hoe komen we tot een wereld als die van vandaag, waarin Grondig pionierswerk doet in een context in Heusden waar de meeste monden gevoed worden door een supermarktdieet, waar boer noch consument elkaar kennen?

Industrialisering

Landbouw en voedselproductie ondergingen in de twintigste eeuw een grootschalige en diepgaande industrialisatie. In “Prendre la clef des champs”, wijt Sébastien Marot (2023) deze industrialisatie, wat hij een “groene revolutie” noemt, aan sterk publiek beleid dat gebaseerd was op drie grote krachtlijnen.

Ten eerste moedigen kredieten en subsidies landbouwers aan om machines, chemische meststoffen en pesticiden te gebruiken. Chemicaliën en fossiele brandstoffen nemen het over van kennis en spierkracht, waardoor er minder mensen op het veld nodig zijn. Een rurale exodus zet zich in gang, het aantal boeren keldert dramatisch, een kloof tussen “voeders” en “gevoeden” groeit.

Ten tweede moeten de gewassen bestand zijn tegen deze chemicaliën. Genetische selecties van de meest verdraagzame gewassen worden gemaakt, de afhankelijkheid van industriële inputs verdiept zich tot in de bodem. Agro-ecosystemen vereenvoudigen en er worden nog slechts enkele, economisch interessante gewassen geteeld.

Ten laatste baseert het beleid zich ook op het consolideren van land ten voordele van grotere landbouwbedrijven en akkers.

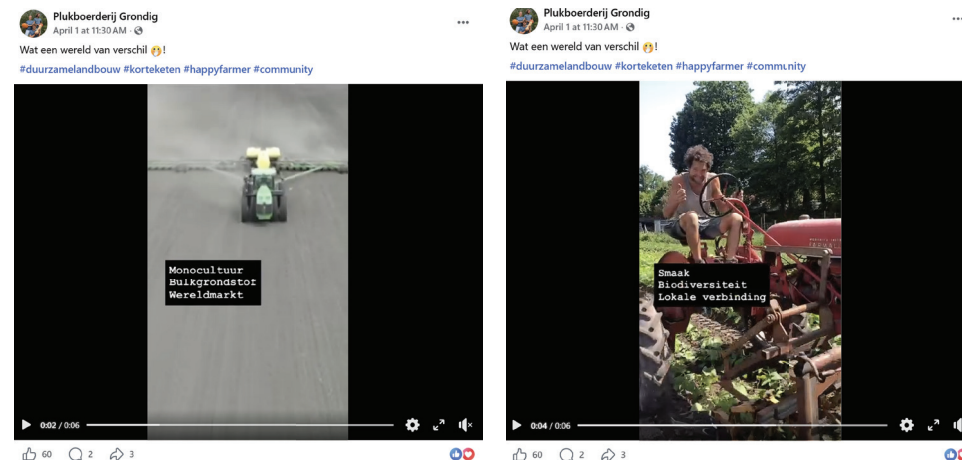
Industrialisatie van de landbouw zorgt met andere woorden voor intensivering en specialisatie. Landbouwbedrijven zijn minder dan ooit verbonden met natuurlijke processen op het veld en meer dan ooit afhankelijk van subsidies en productieprijsen van externe inputs.

Eén van de meest zichtbare gevolgen van de “groene revolutie” is de markt die werd gecreëerd voor chemische meststoffen en pesticiden – een markt die ook vandaag nog steeds zijn ruimte kent en beschermd weet. In landen waar beleid het gebruik van chemicaliën ondersteunde, onderging de landbouwsector structurele veranderingen. De productie van gewassen werd afhankelijk van chemische stoffen, en tegelijk verhoogde deze afhankelijkheid de kosten van de productie. Boeren moesten leningen aangaan om uit deze kosten te kunnen komen, maar konden deze leningen zelf op den duur niet meer aflossen. Handelaars speelden hier gretig op in: zij leenden de boeren geld, en moesten dus ook afbetaald worden door de boeren. Dit zorgde onvermijdelijk voor onevenwichtige afhankelijkheden.

De opbrengst per oppervlakte werd hoger, maar wie plukt die vruchten?

Wat is de kost voor die hogere productiviteit?

Wat voor schade berokkent dit aan boer en bodem?

*Fossiele brandstoffen nemen het over van kennis en spierkracht. Maar niet op Grondig.
(Beeld: Facebook Plukboerderij Grondig, 1 april 2026)*

*De pesticidensector probeert via lobbywerk de publieke opinie te beïnvloeden
(Beeld: cartoonralph, 2025)*

Ook vandaag nog, anno 2026, drukt de pesticidensector een belangrijke stempel op landbouwbeleid wereldwijd.

23.12.25. Helemaal verdiept in het sorteren van de knolselders, dringt de tijd plots: op naar het veldje in Wetteren. Onderweg passeren we het plakkaat dat we Wetteren binnen rijden. Het staat omgedraaid. Ik grinnik, maar tijdens het lachen besef ik waarom: de voorbije week was Brussel toneel voor boerenprotesten naar aanleiding van aangekondigde bezuinigingen op het Europese landbouw-budget en het gesloten vrijhandelsakkoord tussen de Europese Unie en het Latijns-Amerikaanse handelsblok Mercosur.²

Ook de Europese tak van de Via Campesina³ kwam, samen met agro-ecologische organisaties, op straat in Brussel. Zij richtten zich vooral tegen de deregulering van pesticiden – en andere milieuregels. De pesticidensector probeert via lobbywerk de publieke opinie te beïnvloeden. In Europa ziet zij haar afzetmarkt immers krimpen door strenge richtlijnen en milieunormen. Dit in tegenstelling tot de Latijns-Amerikaanse landen waar het nakende akkoord samenwerkingen mee zou vergemakkelijken. Het zijn net die landen die een belangrijke afzetmarkt vormen voor de Europese chemische industrie (Vanden Bussche, 2025).

² Met Argentinië, Brazilië, Paraguay, Bolivia en Uruguay.

³ Internationale beweging die landarbeiders, boeren zonder land, herders, vissers, kleine boeren, vrouwen en kinderen van boeren van overal ter wereld samen brengt.

Tegelijk, staat de Mercosur-deal symbool voor alles wat fout loopt in het Europese landbouwbeleid. Zo schrijft Antoon Vanderstraeten (2025) in een opiniestuk in De Standaard:

Terwijl Europese boeren steeds strengere eisen opgelegd krijgen op het vlak van milieu, klimaat en dierenwelzijn opent Europa zijn markt voor producten die geproduceerd worden in omstandigheden en met producten die hier al lang verboden zijn. Dat is geen vrijhandel, dat is regelrechte concurrentievervalsing.

Industriële landbouw ondermijnt niet enkel de natuurlijke cycli op en rondom het veld en het rond voedsel georganiseerde stadscentrum, maar het ondermijnt ook een voldoende inkomen voor landbouwers.

Zo is het inkomen van boeren tussen 1983 en 2007 in absolute cijfers met de helft gedaald (de Molina, 2025). Wanneer landbouwers niet voor een lokale gemeenschap die hen ondersteunt telen, zitten ze vast in wat Gonzalez de Molina (2025) een “dubbele val” noemt; enerzijds proberen landbouwers, als reactie op dit lage inkomen, meer te produceren. Hiervoor zetten ze vaak chemische of mechanische middelen in, en komen ze terecht in een eerste val: prijzen van externe inputs. Anderzijds zijn landbouwers die telen voor een markt waarbij machtsverhoudingen transacties op de markt regeren en prijzen schommelen afhankelijk van die te lage marktprijzen.

Grondig boert in een context waar economische groeiprogramma's van goedkoop eten een prioriteit hebben gemaakt om lonen in stedelijk-industriële activiteiten te kunnen verlagen, en om ruimte voor andere soorten consumptie te maken zoals – ik denk aan het gesprek met Elise – padellen.

Globalisering

23.12.2025. Benny en Elise vertrekken na de kerstdagen voor een week op reis, dus zal Basil er alleen voor staan, met de hulp van enkele vrijwillig helpende handen. We oogsten alvast de rode kolen, want die kunnen niet tegen de voorspelde vorst. Aangezien Benny en ik te lang bleven plakken bij het uitsorteren van de knolselders die in de houten bakken aan het groentekot aan het rotten waren, oogstten Bill, Basil en ik in de namiddag verder kolen. Wanneer we onderweg naar Wetteren een serre passeren, vertelt Basil dat diezelfde serre met bijhorende grond zal verkaveld worden voor vierendertig woningen. Ik zeg cynisch dat het niet uitmaakt dat die landbouwgrond wordt herbestemd, dat we toch ons eten in Zuid-Amerika zullen halen dankzij het nieuwe handelsakkoord. Bill gaat mee in het cynisme en reageert dat al onze overschotten dan weer naar Afrika gaan, en zo de kringloop rond is. We lachen, maar zijn ons tegelijk heel bewust hoe scheef het voedselsysteem getrokken is.

Vorstdoek over de kolen op het veld in Wetteren, 23 december 2025

Landbouw gericht op export kwam in tijden van kolonisatie in een stroomversnelling terecht. De inkomsten voor landbouwers uit die landen – voornamelijk uit het Globale Zuiden – werden enorm afhankelijk van de prijzen bepaald door een wereldwijde, geregulariseerde en gemonopoliseerde markt.

Anderzijds ontkoppelt het de landbouwers van het produceren voor eigen consumptie. Na verloop van tijd nemen exportgewassen grote delen van het eersteklas landbouwland in. Grootgrondbezitters azen op stukken land om hun aandeel gronden samen te voegen om efficiënter te kunnen produceren. Gedreven door de noodzaak om aan buitenlandse kopers geld te verdienen, verkiest het voedselbeleid van die landen export te ondersteunen eerder dan binnenlandse voedselvoorziening te versterken: iedereen produceert voor de wereldmarkt, en consumeert tegelijk van diezelfde wereldmarkt. Transnationale bedrijven krijgen toegang op binnenlandse voedselmarkten, waar ze lokale producten vervangen door vaak ultra bewerkte, verslavende voeding. Lokale productie wordt hiermee ondermijnd en rurale vormen van samenleven komen in het gedrang (Glipo & Pascual, 2005).

“En waarom ik een boerderij begon? Iedereen eet, dus je kan daar echt iets mee doen. Iets tastbaars, iets binnen mijn interessegebied. Voor anderen, voor de buurt. Dus eigenlijk, wat ik jarenlang geprobeerd heb aan een bureau – zowat systeemverandering doorvoeren enzo op een, laat ons zeggen gewestelijk niveau, in Vlaanderen – zo proberen wat veranderingen links en rechts in gang te zetten. Dat gaat allemaal zo traag en soms zelfs in de verkeerde richting. Vlaanderen is nu eenmaal wat het is. Qua landbouw zit de macht alleszins niet bij de agro-ecologische boeren.

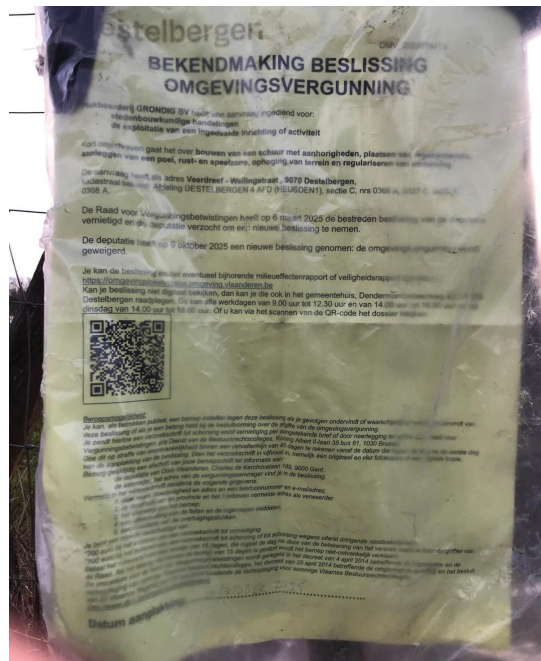
En dan, ja, het boeren geeft gewoon veel voldoening op dat gebied. Je bent echt iets heel hard aan het veranderen, maar dan wel voor een kleine groep mensen en zo echt in uw buurt. Op den duur denk ik dat dat veel meer op grote schaal moet gebeuren dan echt van bovenaf dingen te proberen. Stel nu dat er in elk dorp één of twee CSA's zouden zijn, dan denk ik dat dat veel sterker zou zijn dan dat er vanuit Vlaanderen – weet ik veel wat – voedselstrategieën worden bedacht. Want, wat wij gedaan hebben... van dag op dag hebben we tweehonderd gezinnen uit de supermarkt weggehaald. 95% van de mensen gingen daarvoor naar de supermarkt. Dat is een kleine verwezenlijking, maar

ik denk dat dat voor die mensen wel... ik denk dat eigenlijk veel mensen niet beseffen dat ze in een totaal ander systeem zijn gestapt. Want ze vinden het leuk, ze doen er geen moeite voor. Het is, gewoon, groenten komen oogsten.”⁴

Wanneer prijzen door handelaars worden gezet op een door competitie gedreven markt, richten landbouwers zich niet langer op een gevarieerd aanbod van gewassen – goed voor bodem en mens – maar op die gewassen die het meeste geld in het laatje brengen. Zowel het land als de arbeid die erop verricht wordt, worden vervreemd van voedselproductie voor binnenlandse of huishoudelijke behoeftes.

Een voedselvoorziening die buiten de controle valt van overheden, waarbij macht en vitale rollen in de handen terecht komen van transnationale bedrijven, wordt een zeer kwetsbaar systeem met een minimale capaciteit om crises te bufferen (Steel, 2013). Hoe robuust zijn onze voedselsystemen in een wereld bewogen door klimaatrampen en geopolitieke conflicten?

*Bekendmaking beslissing
omgevingsvergunning aan het
plukveld: de deputatie weigert op
9 oktober 2025 de
omgevingsvergunning,
21 januari 2026*

4 Benny, semi-gestructureerd interview door auteur, Molenweidestraat, 25 november 2025

Grondig in een loop van geweigerde vergunningen

Vervreemding van voedsel geïntroduceerd door industrialisering, verstedelijking en globalisering doet boeren wereldwijd *stugglen*⁵. Hoe ziet een vertaalslag van een internationale boerenstrijd naar de Vlaamse context eruit? Boeren wereldwijd kennen andere geschiedenissen, en hebben vaak andere crises te doorploeteren. De praktijken van voedselsoevereiniteit kennen dan ook in verschillende contexten verschillende uitdagingen waar ze tegen botsen. Toch valt er in veel van de boerenstrijden een gemeenschappelijke deler uit de bekende Nyéléni Declaration te ontwarren die niet actief wordt erkend:

het ware recht tot voedsel en om voedsel te produceren, wat betekent dat alle mensen recht hebben tot zeker, voedzaam en cultureel passend voedsel, tot materiële bronnen om voedsel te produceren en tot het vermogen om henzelf en hun samenleving te onderhouden. (p.2)

In de context van Grondig, is het voornamelijk een actief geweigerde toegang tot infrastructuur die haar praktijk van voedselsoevereiniteit tegenwerkt.

11.02.2026. We lunchten in de serre. Omdat de kroost van Benny en Elise ziek was, en er gewoonweg te veel mensen aan het werk waren om allemaal in de tiny house rond de tafel te zitten. Het was de keer dat ik het gebrek aan infrastructuur aan de lijve ondervond. “Oké, het is hier weer survival mode”, zuchtte Basil licht. Benny bracht ons lunchpakket al, voordat hij om de kinderen ging. Zoals steeds bestond het uit een aanbod heerlijke kaas van het Hinkelspel, wat groensels van het veld, en brood van de “Bioplaneet”. Het brood was nog bevroren, Basil ontdooide het met de bunzenbrander. Hij vertelde tijdens het eten hoe ze hier vroeger altijd aten. Dan één mes deelden, en één koffiekop de ronde deden gaan.

“Dat waren nogal tijden”

Ik denk aan het bezoek van de Goedinge de dag ervoor, samen met het masterproefatelier van de Stadsacademie. Daar kregen we van boer Maarten een

5 Verwijzing naar “peasant’s struggles”, een term die wordt gebruikt om de verschillende “strijden” die landbouwers op verschillende plekken ter wereld ervaren te benoemen. De strijden gaan voornamelijk om toegang tot land en onderbetaling voor hun arbeid. De internationale dag van de boerenstrijd, 17 april, verwijst naar diezelfde dag in 1996 dat twintig Braziliaanse landbouwers van de “landless people movement” gedood werden door de miliaire politie tijdens een mars door het Amazonewoud.

– door de regen beperkte – rondleiding. We fietsten op een erf, waar een stal stond, een klein bakkershuis en in de verte een jurk. Wat bijzonder om toe te komen bij een stal, om fietsen onder een dak te kunnen zetten, om een warmte van een binnen te zien in witte plasticen stoelen en wat bekers thee op een tafel. Het deed me de situatie op Grondig in een ander licht zetten: daar doen ze echt wel aan een bepaalde manier van survival, van overleven.

Verder tijdens de lunch ging het over het Wijveld, een andere plukboerderij in Destelbergen, die, volgens Maarten van De Goedinge, vaak wordt aangehaald om aan te tonen hoe het ook zonder infrastructuur kan. Niets is minder waar, echter. Het Wijveld gebruikt enkele straten verder een deel van een serre om hun plantgoed te zaaien en op te kweken. Vroeger deden ze dat in Rawijs – een plukboerderij in Lochristi op zo'n acht kilometer van het Wijveld. De boeren, die ploeteren voort, zo blijkt. En niet enkel op Grondig.

Het Wijveld in Destelbergen, 5 mei 2026

Naast de serre, waar er die middag werd geluncht, staat het groentekot. Daarin wordt de oogst die de boeren zelf oogsten aangeboden aan de deelnemers. Er staan bakken gestapeld met bladgroen, bloemkolen en nog veel meer, afhankelijk van het seizoen. Een krijtbord geeft aan wat er meegenomen mag worden, een veegborstel vraagt om af en toe het groentekot eens te vegen.

Maar waarom moet de oogst in zo'n donker remorque?

Waarom lijkt zo veel van de kleine infrastructuur die op Grondig staat zo tijdelijk?

De vragen stel ik hier retorisch. Ik wist al langer, wellicht via Grondigs sociale media of van horen zeggen, dat Grondig enorm veel hindernissen ondervindt om aan een vergunning voor de nodige infrastructuur te geraken. Al sinds de beginne – dus al vijf jaren lang – behelpen ze zich met al het magere wat is toegestaan, om deelnemers toch van goede groenten te kunnen blijven voorzien.

Het groentekot vlakbij de serre, 23 december 2025

Van het plukveld...

Op de boekvoorstelling van Dirk Holemans' "De Grondgenoten", in oktober 2025, vertelt Elise in het panel als volgt:

"Het is mei 2020, we zijn dolgelukkig, en we hebben iets gedaan wat vandaag eigenlijk bijna onmogelijk is geworden: we zijn niet geboren in een landbouwgezin, maar toch hebben we een stuk landbouwgrond gevonden om onze plukboerderij op te starten."

Dat dolle geluk werd al gauw geconfronteerd met een vijandig lokaal bestuur. Tot op vandaag, mei 2026, loopt er een heen-en-weer van plannen, negatieve en positieve adviezen, overleggen overheen Agentschap Landbouw en Visserij, provincie Oost-Vlaanderen, de burgemeester en het schepencollege. Grondig zit, in hoe Elise het benoemt "een loop". Er moet altijd wel iets aangepast worden voor de gemeente om te kunnen vergunnen. In wat volgt schets ik het parcours van die achtbaan die tot op vandaag blijft rondgaan en doet duizelen.

In 2020 nemen Benny en Elise het pachtcontract over van de vorige pachters van een deel van het kasteeldomein vlakbij Heusdenbrug. Zeven hectare landbouwgrond voor een plukveld en extensieve begrazing. Al op voorhand gingen de boeren te rade bij de gemeente, deden ze hun plannen uit de doeken, en toonden ze dat ze serieuze boeren waren – ze konden immers mooie cijfers voorleggen van Benny's vorige plukboerderij Oogstoed.

De gemeente deelde mee dat ze altijd adviezen van hogerop volgt. Twee weken na de aanvraag, kregen de boeren al positief advies van het Agentschap Landbouw en Visserij. Toch krijgen de boeren geen goedkeuring voor de plannen – waaronder ook een schuur van 350 m² op het plukveld – van de dienst stedenbouw van Destelbergen. De schuur moet kleinschaliger, de inplanting beter en bovendien moet er een fietsenstalling bij.

Ik vraag Benny op grond waarvan het plaatsen van kleine infrastructuur niet mag. Moet landbouwgebied dan zo puur blijven dat er geen enkele vorm van infrastructuur mag komen op een land dat als landbouwgebied wordt aangeduid?

"Dus je hebt het landschappelijk waardevol agrarisch gebied (LWAG). Dat is een soort landbouwgebied dat zo staat beschreven dat je in het LWAG alles mag wat je mag in landbouwgebied, maar het moet de "esthetische toets" doorstaan – en

dat is: is het mooi, past het in het landschap – eigenlijk die twee dingen vooral. Maar ja, hoe subjectief kan iets zijn? Dus ja, iedere overheid die een beetje contrair wil zijn, die gebruikt dat als paraplu en die zegt: 'het past niet'. Dus dat slaat echt op niets. Want ze kunnen ons bijvoorbeeld niet verbieden om bessen te telen. Maar die bessenteelt is bijvoorbeeld wel een veel grotere impact op het landschap dan een mini schuurtje dat daar langs de kant zou staan – in het hout en met een groendak."

"Het probleem is, dat ze op het hoogste niveau binnen het gerecht daar heel hard in meegaan. Ze willen dat landschappelijk waardevol agrarisch gebied heel hard gaan beschermen. Ja, hoe komt dat ook? Omdat Vlaanderen volgebouwd is, hé. Ik snap dat wel ze, alle, het is niet dat ik dat niet begrijp, maar als je ziet wat er wél allemaal kan..."⁶

Tweede ontwerp van de schuur van 75 m². Voor deze schuur werd de vergunning een aantal keren geweigerd. (Beeld: Marie Charlotte Desmet)

Rosanne bij de bessentruiken, 31 maart 2026

In tussentijd behelpen de boeren zich met twee veewagens voor handmateriaal en oogst – waarvan de laatste nog steeds dienst doet – een composttoilet en enkele houten paaltjes om fietsen te stallen. Deze worden, in opdracht van het college, geverbaliseerd door een handhavingsambtenaar.

In tussentijd worden plannen voor de grote schuur voorgelegd aan het omgevingsloket. Alle adviezen zijn gegeven, maar eind 2021 weigert het college, opnieuw, een vergunning te geven. Hierop beslist Grondig in maart 2022 in beroep te gaan.

Grondig kan sinds juni 2022 rekenen op juridische steun dankzij één van de deelnemers, Jelle Snauwaert, advocaat gespecialiseerd in omgevingsrecht. Het feit dat het advies van het Agentschap Landbouw en Visserij niet werd gevolgd, deed voor hem het zaakje stinken.

“Jelle is een deelnemer van ons. Die zei van: ik heb jullie verhaal gelezen, en

er klopt iets niet, ik wil jullie helpen. Dus hij had direct door dat er politiek iets scheef zat of, allez, niet in ons voordeel was. (...)

Het gevoel dat je gesteund wordt, mentaliteit, geld hebben – of geld ervoor opzij willen houden. Want, allez, alles wat we nu uitgeven aan een advocaat is minder inkomen voor ons. Dus we hadden onszelf gerust wat meer kunnen geven op het einde van het jaar. Ons inkomen is laag – we vinden dat ook niet erg, maar er gaat best veel geld naar die procedures. Een boerderij waar het minder goed gaat financieel, zou dat niet kunnen, hoor – gelijk dat wij al twee-drie jaar aan het procederen zijn. Twintig-dertigduizend euro per jaar daaraan uitgeven. En we zitten nog comfortabel, hé. Dus het is niet dat we onszelf zeer doen, maar ja. Maar die mentaliteit van ‘ze krijgen mij er niet onder’, gaat eigenlijk hand in hand met het gevoel hebben dat je gesteund wordt. Want, allez, anders gaat dat niet. Een gangbare boer die produceert voor de Delhaize of voor een veiling ofzo, gaat nooit diezelfde steun ervaren, dus die gaat dat niet trekken. Waar wij nu al vijf jaar doorgaan, dat trek je niet als je niet het gevoel hebt dat er een gemeenschap achter u staat.”⁷

Drie jaren na het begin van het gesprek over de vergunning, laat het college weten dat ze helemaal niets willen vergunnen op het plukveld. Datzelfde jaar, in september 2023, moet alles van minimale infrastructuur – tot op drie houten kisten voor opslag van handmateriaal toe – op het plukveld verwijderd worden volgens de handhavingsambtenaar. De dwangsom telt honderd euro per dag, en de timing stelt zich vlak voor de jaarlijkse openvelddag.

⁷ Benny, semi-gestructureerd interview

...naar de Molenweidestraat

Beeld je in dat je boer bent, tien uren per dag op het veld werkt, waar nog eens een vijfhonderdtal mensen komt plukken, en je je moet behelpen met één containertje met een waterpomp in, en een wc plaatsen niet mag. Beeld je in dat je plots een deel van je jaarlijks inkomen aan een procedure moet geven waarin staart noch kop nog kunnen worden ontrafeld. Momenteel staat de teller op 60.000 euro, en de boeren hebben nog niets.

In een gesprek met Jelle, legt hij uit hoe ze eind 2023 probeerden de vergunnings-procedure over een andere boeg te gooien:

“Dan hebben we geprobeerd op de Molenweidestraat een vergunning te krijgen, maar daar wilde de gemeente geen vergunning afleveren zolang er ook nog een vergunningstraject lopende was op de Veerdreef. De redenering was dat een landbouwbedrijf zich niet tegelijkertijd op twee sites kan ontwikkelen, iets wat wij juridisch betwisten. Dat is dan naar de deputatie⁸ in administratief beroep gegaan, maar zij namen opnieuw geen beslissing. Tegen dat uitblijven van de beslissing hebben we dan beroep aangetekend bij de Raad voor Vergunningsbetwistingen, die zich nu zal moeten uitspreken over de vraag of men de vergunning op de Molenweide wel mocht weigeren omdat er op een andere locatie al een bedrijfsgebouw werd vergund. De pleitzitting staat gepland eind januari, daarna kan het nog enkele maanden duren alvorens er een uitspraak is.

Het laatste plan is om alles op de Molenweidestraat te ontwikkelen, zowel de woning als de schuur. Dit ligt nu ook bij de provincie om over te oordelen. Het moeilijke op die site is wel dat de vorige eigenaar een deel van een bos, zonder regularisatie hiervoor, heeft gekapt. De vorige eigenaar had herten, en de bomen zaten vol letterzetter⁹.

Wanneer je in Vlaanderen bomen wil kappen, moet je in sommige gevallen eerst een ontheffing van het ontbossingsverbod vragen bij het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB). De vorige eigenaar heeft dat niet gedaan, waardoor die ontheffing – of de regularisatie van de ontbossing – nu ook bovenop de vergunningsaanvraag van de ontwikkeling op de Molenweidestraat terecht komt. Een eerste ontheffing werd aan de plukboerderij toegekend vijf jaar

geleden, deze vervalt midden maart. Als er tegen dan geen omgevings-vergunning is om de ontbossing ook stedenbouwkundig te vergunnen, vervalt de ontheffing. Het ANB liet eerder al verstaan dat de kans klein is dat er nog een nieuwe ontheffing wordt verleend, omdat Minister Demir even geleden nieuwe richtlijnen heeft uitgevaardigd¹⁰. Daarom proberen we nu op meerdere manieren om nog voor midden maart een vergunning voor het ontbossen te bekomen.”¹¹

Twee eigenaars geleden, was er een kerstbomenkwekerij op het perceel in de Molenweidestraat. Aan de hand van luchtfoto's van de plek (kaarten 3 en 4), heeft het ANB de ruimte op de biologische waarderingskaart aangeduid als bos en “biologisch waardevol” (kaart 5). De eigenaar die daarop volgde, hield edelherten, en de bomen werden geplaagd door de letterzetter. De man kapte de bomen, die volgens het ANB bos zijn, en herplant ze niet. Wanneer Benny en Elise het perceel beginnen te huren, wordt er een proces-verbaal opgesteld wegens onvergund ontbossen. Benny en Elise vragen een ontheffing voor ontbossing aan, krijgen deze, en stellen voor te herbebossen bij het plukveld.

⁸ De deputatie is de uitvoerende macht van een provincie.

⁹ Een kever die het levende hout van bomen binnenin eet.

¹⁰ In de ambtstermijn van 2019-2024, wanneer Zuhail Demir (N-VA) minister was voor onder andere omgeving, verstreefde ze de beoordeling voor de ontheffing voor ontbossing.

¹¹ Jelle, semi-gestructureerd interview door auteur, Gent, 15 januari 2026

Kaart 3. Molenweidestraat (rood omlijnd) vóór ontbossing in 1990
(Beeld: agentschap Digitaal Vlaanderen)

Kaart 4. Molenweidestraat (rood omlijnd) na ontbossing in 2021
(Beeld: agentschap Digitaal Vlaanderen)

Kaart 5. Molenweidestraat (blauw omlijnd) op de biologische waarderingskaart.
Hoe donkerder het groen, hoe biologisch waardevoller. Gearceerd staat voor complexen van
biologisch minder tot waardevollere elementen.
(Beeld: Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2025)

“De vergunning voor de woning in de Molenweidestraat is nog altijd in procedure bij de minister¹² die een uitspraak moet doen over die last onder dwangsom. Dus als die last onder dwangsom wordt uitgesproken, dan moeten wij hier weg hé. Met alles hé. Met ons huis, alles wat hier los hangt, los zit. Het enige wat hier mag blijven staan is die schuur. Maar ja, geen dieren, geen karren, geen tractor, geen huis. Alles weg hé. En daar hebben we nog een paar maand voor en dan weten we het.”

“Dus tegen het einde van het jaar zal dat geweten zijn, of begin volgend jaar?”

“Ja, het zal wel nog wat langer duren. Maar het is de minister die nu alles in handen heeft, want ze hebben het echt heel hard gespeeld, hé. Ze zoeken echt overal. Overal waar we zitten, zoeken ze of we iets aan het misdoen zijn. Maar, het probleem is: als je niets moogt, dan misdoe je dingen – ruimtelijk. Je kan je boerderij niet in de lucht zetten. Dat is echt, we mogen zelfs onze machines niet stallen op het veld. Dus waar moet je ze dan zetten? Dus als dat al allemaal misdaden zijn, dan hebben ze u rap, hé.

En dan ook: een boerderij kunnen wij niet betalen. Allez, dat staat ook allemaal wel uitgelegd op de website: van kijk, wij hebben een tiny house, maar, ja, waar moeten wij in wonen? Wij kunnen ons geen boerderij permitteren want boerderijen worden verkocht aan rijke mensen. En daar schiet de overheid tekort. Zij voorzien niet dat er ook nog mensen zijn die in de landbouw willen stappen, maar daar geen infrastructuur of grond voor hebben.”¹³

10.03.2026 's Middags keert de gemoedelijke, al fluitende sfeer waarin we de omheining voor de varkens zetten, om. Wanneer we thuis komen, vertelt Elise aan Benny, Basil, Wolf en mij dat de POA – de provinciale omgevingsambtenaar – negatief advies heeft gegeven over de Molenweidestraat. Of, dat denk ik. Hoe langer ik dit volg, hoe minder ik er nog van begrijp. Dat zegt ook Elise, ergens die middag: “We kunnen hier wel iets online over communiceren, maar hoe krijg je dit nog uitgelegd?”

Het nieuws was alleszins negatief, ging over de Molenweidestraat en heeft te maken met de ontheffing voor de ontbossing die nog steeds op zich laat wachten, en dit al vijf jaren lang. Over een zekerheid om te kunnen blijven wonen op de plek waar nu een aantal aan elkaar geschakelde tiny houses staan, een schuur,

¹² Ondertussen Jo Brouns (CD&V), Vlaams minister voor omgeving en landbouw

¹³ Benny, semi-gestructureerd interview

varkens, koeien, fruitbomen en tractoren.

Ik begreep niet helemaal goed wàt er nu precies aan de hand was, maar de sfeer liet zich zwaar voelen.

“Er gaat echt eens een hongersnood moeten uitbreken, vooraleer wij hier serieus gaan genomen worden”, zegt Benny, boos. Wolf en ik zwijgen, Elise houdt zich koel, Basil zucht. Er wordt naar Jelle, de advocaat, gebeld voor raad. Benny wil stappen ondernemen: de burgemeester vragen om een gunst, om die vergunning er toch door te krijgen, of bij de provincie, bij Joke Schauvliege¹⁴ zelf, om een gunst te gaan vragen. Alles wat hij zegt, klinkt vol ontzet, met een frustratie die ondertussen heel diep geworteld zit.

Er wordt gesproken over verhuizen, wanneer ze geen vergunning zullen krijgen om op de Molenweidestraat te wonen – Elise zegt dat de zaak nu al verloren is, na dit negatieve advies wordt de kans op een ontheffing miniem. Er wordt gelachen, dat ze met z’n allen in Basils nieuwe huisje, dat hij op Oogstgoed aan het verbouwen is, zullen intrekken. Of om te verhuizen naar een huis dat te huur komt, vlakbij het veld.

“Met zes kinderen in dát huis?”, vraagt Basil verbaasd.

“Ja, we doen het hier toch ook, met een paar aanpassingen zal dat daar ook wel lukken”, antwoordt Elise moedig.

“Maar hoe gaat dat in de media komen? Dat is toch ook voor de gemeente geen goede reclame? Er zijn zo veel mensen die in opstand zullen komen als Benny en Elise in de Molenweidestraat zullen moeten vertrekken.”, vragen we ons collectief luidop af.

“Maar Elsie¹⁵ zegt dat er meer mensen tegen ons gekant zijn dan we denken,” zegt Elise.

Immers, de Molenweidestraat werd hen in 2023 door de gemeente als plek aangeduid om dààrop hun boerderij en infrastructuur uit te bouwen. En nu dreigt ook de mogelijkheid op een vergunning dààr van onder hun neus weg te glippen. Ik hou me stil. Met een donderslag als deze, wil je als stagiair of “participatieve observator” vooral zwijgen, en niet nog meer vragen stellen dan dat de boeren zich al stellen bij dit nieuws. Ik ruim in stilte de tafel af, terwijl Benny, Basil en Elise de laatste tactische zetten die kunnen genomen worden, bespreken.

¹⁴ Oost-Vlaams gedeputeerde (CD&V), met onder andere landbouw, milieu, en omgevingsvergunningen als bevoegdheden.

¹⁵ Elsie Sierens (Anders.), de burgemeester van Destelbergen en van deelgemeente Heusden.

Wanneer we onze schoenen en jassen opnieuw aandoen, zegt Benny:

“Ik dacht dat ik honderd jaar ging worden, maar het zullen er nu toch nog maar vijfentachtig zijn.”

Ik lach, het moment van de lichtheid na de zwaarte is aangebroken, en antwoord dat ik niet weet wat ik daarop moet zeggen.

En zo, ondanks een hele vergunningsprocedure – procedurés – ploeteren de boeren voort. Basil gaat een scharnier van de remorque van de varkens herstellen, Elise gaat naar Isidoor, de kleinste, die sinds kort naar de crèche gaat, en Wolf, Benny en ik maken de voormalige biggenweide van de zopas verhuisde biggen schoon.

Na een voormiddag heipalen in de grond slaan, en een weide uitzetten voor varkens, doeken we nu een weide op, een eindje verder. De cirkels zijn rond. Een regenboog laat zich zien, bij zon en regen, terwijl die heipalen maar niet uit de grond willen komen. Een teken van geluk, van een kans op toch nog een wending in de saga?

De boeren ploeteren. De machines staan verspreid bij de serre en de Molenweidestraat, in open lucht. Basil ziet de machines snel verslijten, en ook dagen worden altijd een beetje langer dan wat er eigenlijk dient geboerd te worden, doordat er niet efficiënt kan gewerkt worden. Benny schat dat er per werkdag minstens één uur langer wordt gewerkt, gewoonweg doordat er overal materiaal staat. Jonge boeren die zelf infrastructuur moeten zoeken of bijeen sprokkelen, vangen klappen van het falen van een ruimtelijke planning die is vastgeroest en bol staat van uitzonderingen. Ook de praktijk van voedselsoevereiniteit van Grondig, zouden we kunnen zien als een amalgaam aan overlevingsstrategieën in een wereld die voedselsoevereiniteit nog niet actief waardeert.

“Dat is hier een improviseer, dat kun je je niet voorstellen, en dat allemaal uit liefde voor het vak, hé”, zegt Benny in een gesprek met vzw “Boeren op een Kruispunt”. De vzw verleent boeren hulp en begeleiding bij economische, psychologische, technische of sociale vragen, zoals de overname van een landbouwbedrijf.

31.03.2026. 's Middags komt Elise terug van de boekhouder, goed gemutst: de cijfers zien er goed uit. We eten samen binnen, en vlak na de maaltijd arriveren Jolien en Gunter van de vzw Boeren op een Kruispunt. Een collega-boer spoorde de boeren van Grondig aan om eens met hen te babbelen, over de situatie met de vergunning die nu helemaal vastgereden zit.

Vorige week verviel de ontheffing voor de ontbossing in de Molenweidestraat, waardoor de kans op een vergunning voor de geschakelde woningen en eventuele extra infrastructuur daar nu nihil is. Alle infrastructuur op het erf is geverbaliseerd met last onder dwangsom. Er rest tijd tot 15 februari volgend jaar om alles weg te halen.

Jolien en Gunter luisteren, noteren vlijtig, fronsen en laten vaak kreten en vragen van verontwaardiging vallen. Ze stellen voor om te bemiddelen, wanneer Benny zegt nog eens in gesprek te willen gaan met Elsie. Benny heeft weer hoop op een constructief gesprek, want sinds kort groet Elsie hem weer wanneer ze elkaar tegen komen op straat.

Maar verder dan bemiddelen kan de vzw niet doen. Benny had hier ook niet meer van verwacht, laat hij vallen. En ook Elise zegt hier niet veel van verwacht te hebben, maar wil aan de hand van zo'n gesprek organisaties als deze wel steunen. Al is het maar “om hen bestaansreden te geven.”

Tijdens het gesprek komen nog meer puzzelstukjes van het vergunningsverhaal samen, en krijg ik nog meer inzicht in hoe de boeren hun infrastructuur in eigen bezit hebben dan wel pachten, en hoe dit alles is verlopen. Ik voel me dankbaar dat ik uitgerekend op deze dag op Grondig ben, en dit gesprek kan meevolgen.

De tractoren staan, in het beste geval, onder een afdak aan de serre, 28 april 2026

De paraplu van gewestplannen openen

Landschappelijk waardevol agrarisch gebied

Het plukveld, vlakbij het centrum van Heusden, 8 oktober 2025

Achter de geweigerde vergunningen, positieve en negatieve adviezen van verschillende overheden, gaat een complex systeem van ruimtelijke planning en rechtspraak schuil. De gemeente Destelbergen houdt zich vast aan gewestplannen, en gebruikt de taal van ruimtelijke planning om haar weigering mee te staven. Woorden als “open ruimte” en “verrommeling” keren vaak terug in haar argumentatie.

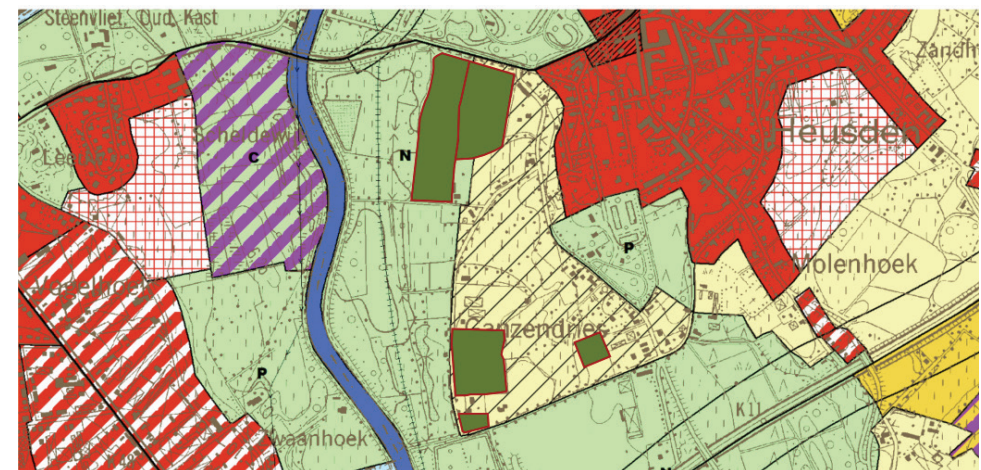
Advocaat Jelle geeft een beknopte achtergrond achter het landschappelijk waardevol agrarisch gebied:

“Vóór de jaren zeventig van de vorige eeuw, was Vlaanderen niet “ingekleurd”.

Telkens je iets wilde doen in de omgeving, moest je een vergunning bij de gemeente aanvragen. Dan werd Vlaanderen ingekleurd – de zogenaamde gewestplannen – en werd ook de sticker “landschappelijk waardevol” in het

leven geroepen (kaart 6). Deze sticker geeft een soort schoonheidsvoorwaarde, en wordt meestal over landbouwgebied gekleefd. Ondertussen echter is de rechtspraak heel streng geworden over deze schoonheidsvoorwaarde, en gaat die ook alle kanten uit: de ene keer keuren ze een groenscherm voor een gebouw goed, de andere keer zeggen ze dat een groenscherm zou gezet zijn om een lelijk gebouw te verbergen, wat dan net het bewijs is dat de schoonheidswaarde van het landschap toch zou aangetast worden.

Het Vlaams Parlement probeerde via een wijzigingsdecreet in 2019 een aanpassing te doen, omdat ze van oordeel waren dat zowel de Raad van State als de Raad voor Vergunningsbetwistingen dit gewestplanvoorschrift op “zeer behoudende wijze” interpreteerden. Zo, meent het Vlaams Parlement, is het LWAG geen bouwvrij te beschouwen gebied, en toch worden er heel veel vergunningen vernietigd. Door invoering van dit decreet, werd het voor burens of (milieu-)organisaties moeilijker om de omgevingsvergunning aan te vechten. In het kader van het LWAG was het probleem voornamelijk dat men, zonder de ruimtelijke plannen te wijzigen, de inhoud van die plannen aanpaste. Als men het plan zou aanpassen, dan zou een openbaar onderzoek nodig zijn en zouden de burgers bezwaar kunnen maken. Door dit niet te doen, is er sprake van een achteruitgang in het leefmilieu.”¹⁶

Kaart 6. Het gewestplan toont dat het plukveld, de Molenweidestraat en het hoekveld volledig in het LWAG (geel en gearceerd) liggen (Beeld: MercatorNet, 2025).

Dit decreet, echter, heeft het Grondwettelijk Hof vernietigd in 2019, gezien het in zou gaan tegen het recht op inspraak en het recht op een gezond leefmilieu, zoals ook Jelle uitlegde. Beslissingen over vergunningen komen bij overheden terecht, en deze vergunningen kunnen advies krijgen, aangepast worden, weer ingediend worden. Dat is eigen aan stedenbouwkundig recht: je kan daarin blijven pingpongen. Het stedenbouwkundig recht is een omgevingsrecht dat we kunnen verstaan onder het publieke recht – het recht dat voornamelijk gaat over de relatie tussen overheid en burger. Omgevingsrecht is een tak onder het ruime publieke recht. Deze houdt zich bezig met ruimtelijke ordening en milieu, dus met wat de ruimte vorm geeft. Denk daarbij aan ruimtelijke plannen, omgevingsvergunningen, milieuhandhaving, PFAS-verontreinigingen en onteigeningen voor de aanleg van publieke infrastructuur.¹⁷

Maar pingpongen doet geen grondbeleid met een visie ontstaan, noch kan het een constructief ruimtelijk plan bekomen. Hoewel het omgevingsrecht een tak is van het ruime publieke recht, moet de strijd om een omgevingsvergunning voor infrastructuur waar een hele gemeenschap baat bij heeft, worden bevochten aan de hand van particuliere, private rechten. Er ontbreekt een actief grondenbeleid, dat maatschappelijke tendenzen en crises echoot. Zo zou een (Gentse) voedselraad druk kunnen zetten op een doordacht grondenbeleid, zoals ik in hoofdstuk 3 zal verkennen.

“Overheden hebben een grote marge om vergunningen negatief te beoordelen. Enerzijds toetsen ze een aanvraag aan stedenbouwkundige voorschriften, anderzijds aan de toets van ruimtelijke ordening.

Het LWAG is een voorbeeld van zo’n stedenbouwkundig voorschrift. Gezien de sticker “landschappelijk waardevol”, dient de esthetische toets doorstaan. Een bestuur heeft natuurlijk wel een marge in het beoordelen van deze toets. Het is juist dat de rechtspraak hier streng op toeziet, maar anderzijds zou men niettemin wel kunnen proberen verantwoorden dat een beperkte schuur op het plukveld wel kan. Het ging hier immers om een relatief zeer beperkt landbouwbedrijfsgebouw. Ter vergelijking: een tuinhuis van 40m² mag je zelfs zonder vergunning plaatsen. Maar de gemeente Destelbergen zet vooral in op de weigering.”¹⁸

¹⁷ Naar opmerkingen van Jelle op mijn verslag van het interview.

¹⁸ Jelle, semi-gestructureerd interview

*Composttoiletten achteraan
op het plukveld,
11 december 2025*

Zo staat op 12 augustus 2022

op de website van Destelbergen te lezen onder “Weigering uitbreiding Plukboerderij Grondig”¹⁹ (eigen klemtonen):

De Plukboerderij ligt langs een belangrijke toegangsweg en maakt deel uit van de groene poort tot het centrum van Heusden. Dit landschappelijk waardevol gebied is al aangetast door bestaande en niet vergunde kleinschalige constructies van de Plukboerderij.

De aangevraagde loods met verhardingen, de twee regenwatertanks en de ophoging van het terrein zullen het open landschap en het uitzicht ervan aanzienlijk verder verstoren en passen niet in de algemene ruimtelijke ordening.

Deze locatie is geschikt voor landbouw, *maar niet voor de uitbouw van een nieuw landbouwbedrijf met bijbehorende infrastructuur*. In zijn aanvraag gaf de Plukboerderij ook niet aan waarom die infrastructuur (voor opslag van machines, materiaal, enz.) niet kan op haar bestaand bedrijf in de vlakbij gelegen Molenweidestraat.

Ten slotte hielden we bij de weigering ook rekening met verschillende bestaande en geplande nevenactiviteiten op de locatie. De Plukboerderij wil er educatieve en recreatieve belevenis-evenementen organiseren. Dat zal de mobiliteit en parkeerdruk op de omgeving aanzienlijk verhogen en opnieuw niet passen in *de goede ruimtelijke ordening van het gebied*.

¹⁹ Voor het volledige artikel, zie afbeelding 1 in bijlage

*De “groene poort tot het centrum van Heusden”.
De plukboerderij is te zien op de eerste foto, rechts. 21 januari 2026*

Destelbergen is de plukboerderij zeer genegen, zo schreven ze zelf op de webpagina met hun visie over de plukboerderij (Afbeelding 2 in bijlage), maar wil liever de “goede ruimtelijke ordening van het gebied” en de “groene poort tot het centrum van Heusden” bewaren. Benny begrijpt de bescherming van het landschap, maar vindt dat een lokale overheid meer beleid op maat kan uitdragen:

“Ja, maar als je ziet hoe aangetast het landschap is, snap ik wel dat ze het willen beschermen, maar wij, ja, ze zouden ook een klein beetje – hoe zou ik het zeggen – ik vind dat beleid veel meer op maat zou moeten, en niet zo één lijn. Ze zouden ook kunnen kijken van oké: een plukboerderij, brengt dat iets voor ons dorp? Ja, dat brengt iets op, want er zijn kei veel mensen die zeggen: dat was nu eens iets waar dat ik op zat te wachten.

Dus bij die petitie²⁰, waar we tweeduizend handtekeningen mee hebben, hebben we ook quotes verzameld van mensen van: wat betekent de boerderij voor u? En daar werd je stil van. Dat mensen soms, echt uit hun hart schreven – dat had ik nooit voor mogelijk gehouden. Dat is al drie jaar geleden dat we dat gedaan hebben, dus ik weet het ook zo niet, maar ja, het betekent wel iets.

Dan kan je daar als lokale overheid toch ook iets voor doen. Zij zeggen: we willen

²⁰ In februari 2022 organiseerden de boeren een petitie voor een schuur, voordat ze in beroep gingen tegen de weigering van de gemeente.

geen precedents scheppen, maar, “het precedent”: hoe veel plukboerderijen gaan er hier dan nog komen? Als je nu uitlegt, als iemand anders een schuur wil bouwen – en dat is alleen maar voor privégebruik, en daar heeft de gemeenschap niets aan -- dan zeg je: ah nee, dat gaat niet, want je draagt niets bij met die schuur. En die boeren dragen wel iets bij, want ze produceren voor vijfhonderd mensen eten, en ze creëren een gemeenschap. Euhm, ik denk dat dat eigenlijk niet zo moeilijk is, als lokale overheid. Het is niet dat ze hier per jaar duizend projecten moeten behandelen. Dus beleid op maat, ik denk dat dat perfect mogelijk moet zijn, in zo’n kleine gemeente.”²¹

*Situatie op het plukveld in
juli 2023. (Beeld: Sebastian
Steveniers, 2023)*

*Situatie op het plukveld,
28 april 2026*

²¹ Benny, semi-structureerd interview

In de nasleep van de openvelddag in september 2023, waarvóór de minimale infrastructuur op het plukveld – tot drie houten kisten toe – onder dwangsom moest verwijderd worden, plaatst de gemeente op haar website “Onze visie op Plukboerderij Grondig”²² (eigen klemtonen):

“Plukboerderij Grondig bevindt zich echter op een perceel in landschappelijk waardevol agrarisch gebied langs de Veerdreef in Heusen, (...), oogsten en plukken in het *open en ongerept landschap* is er dan ook een ervaring op zich. De plukboerderij kan op die locatie verder blijven werken. Om aan landbouw en zelfpluk te doen, niet om er een bedrijf, verkooppunt of recreatiezone uit te bouwen. (...)

Elke constructie, bedrijfs- en nevenactiviteit – ongeacht de grootte en de exacte locatie op het perceel – brengt schade toe aan het ongerepte landschap en past niet in de algemene ruimtelijke ordening.

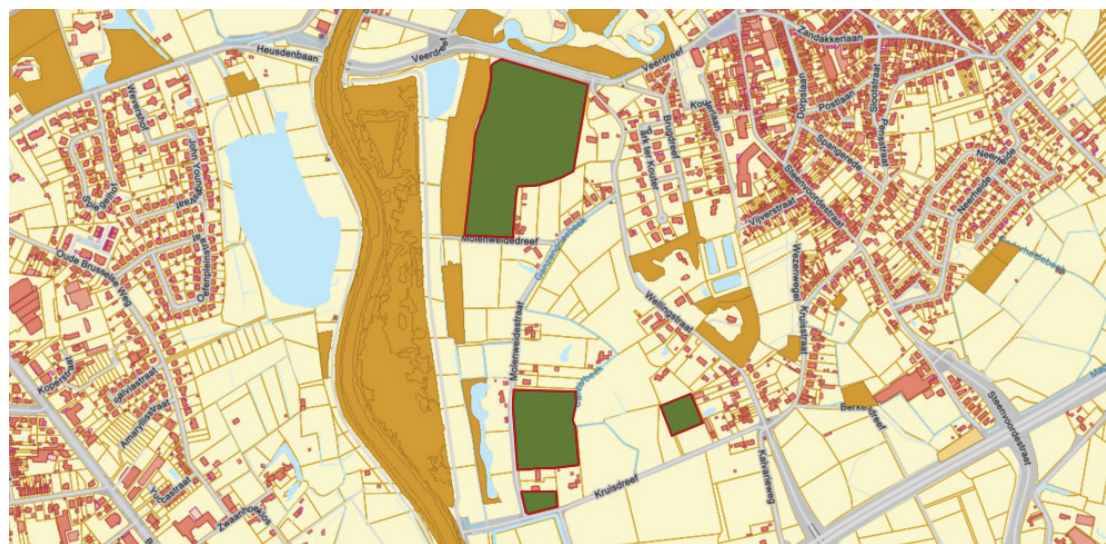
Tijdens de verschillende gesprekken met Plukboerderij Grondig maakten we bovenstaand standpunt bij herhaling duidelijk. Louter agrarische activiteiten – inclusief de zelfpluk – op die locatie zijn geen probleem. Bedrijfsgebouwen, een verkoop- of afhaalpunt, speeltuin, belevingsruimte en grootschalige en regelmatig terugkerende evenementen zijn daarentegen niet verzoenbaar met het open en waardevolle landschap en met de ruimere omgeving.”

De gemeente zet in op weigering, en maakt hierbij gebruik van de woordenschat van ruimtelijke ordening. Hun taal is niet afgestemd op de concrete situatie van de boeren die ze aanspreken (Freire, 1968). Wat de gemeente zegt, wordt een bevreemdende retoriek voor Grondig die de boeren, ik inclus, vaak cynisch parafraseren. De gemeente houdt zich vast aan een voorbij gestreefd romantisch plaatje van ongerepte open landschappen.

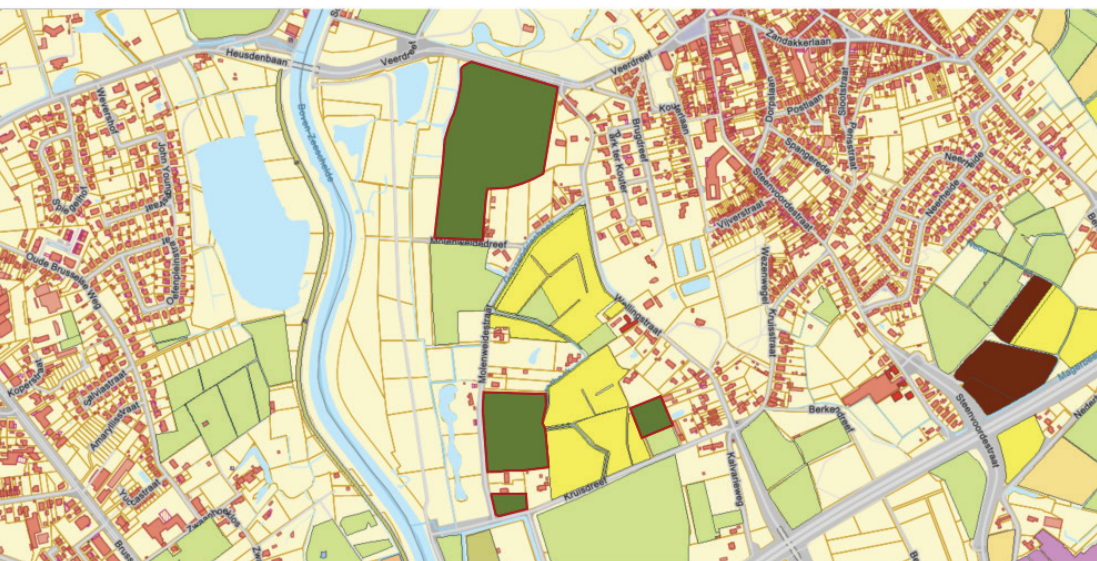

Ter hoogte van het plukveld op het Scheldepad. Als je goed kijkt, zie je links de kerk door de bomen, in het midden de “tunnel” van de plukboerderij en daarachter het witte torentje van de woning van de burens. Hoeveel schade wordt toegebracht aan het “ongerepte landschap”?

Kaart 7. Biologisch waardevol en Natura2000-gebied rondom de Schelde vlakbij Grondig (Beeld: Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2025)

²² Voor het volledige artikel, zie afbeelding 2 in bijlage

Kaart 8. Grondig omringd door andere landbouwbedrijven. Geel staat voor voedergrassen, groen voor grasland. Het meeste grasland is ingenomen door paarden.
(Beeld: Agentschap Landbouw en Zeevisserij, 2024)

Weide met paarden rechtover de serre (serre in de verte links uit beeld), 21 januari 2026

Infrastructuur voor paarden rechtover de serre,
21 januari 2026

De omgeving van Grondig:
spanning tussen natuurgebied en elektriciteitsinfrastructuur,
21 januari 2026

21.01.2026. Wanneer ik rondom Grondig fiets, zie ik enerzijds heel veel open ruimte, die lijkt gevrijwaard omdat er het natuurgebied van de Schelde is. Paaltjes met knooppuntcijfers en routes voor ruiters vormen als het ware de sieraden van de kleinere en grotere paden rondom de Schelde. Anderzijds, zie ik ook veel verpaarding (zie kaart 8), en geplaatste kleine infrastructuur die deze paarden geacht worden nodig te hebben.

Ook de hoeveelheid aan elektriciteitskabinen in de buurt valt me op. Doordrongen met lectuur over omgevingsvergunningen, het vrijwaren van open ruimte en esthetische toetsen, kijk ik anders naar wat ik voorbijfiets. Wat ik zie, zijn keuzes. Keuzes gemaakt om ruimte te geven aan wat er op een bepaald moment toe deed, of nog steeds toe doet. Ik zie elektriciteitsmasten die horizontale lijnen tekenen en paardenstallen als gigantische kubistische paddenstoelen.

Zouden plukboerderijen dan baat hebben bij een beleid op maat, bij een eigen regelgeving, aangepast aan hun praktijken van voedselsoevereiniteit?

“Voor het mogelijk maken van plukboerderijen is op zich geen nieuwe regelgeving nodig volgens mij: dit is ook gewoon landbouw, zij het dan een nieuwere vorm.

Wel is het zo dat, als men iets wil doen aan de specifieke problematiek binnen landschappelijk waardevolle agrarische gebieden, men dan eigenlijk ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP's) moet beginnen maken, nu het Grondwettelijk Hof een algemene oplossing heeft vernietigd. Echter merk je in de praktijk dat overheden sowieso niet staan te springen om RUP's te maken: duur, tijdrovend en vaak aangevochten. Dat betekent natuurlijk wel dat bepaalde ruimtelijke problemen niet opgelost geraken, zoals de problematiek met windturbines: er worden geen specifieke zones afgebakend waar men die wil voorzien, omdat die plannen anders toch zullen worden aangevochten. Zo blijft alles maar via concrete aanvraagdossiers en alle discussies van dien geregeld worden.

Dat is het ding ook met vergunningen: je kan daar eeuwig in blijven pingpongen, want er kunnen steeds bezwaren ingediend worden, suggesties gedaan worden, om dan weer een nieuwe vergunningsaanvraag te plaatsen, deze weer te beoordelen enzovoort. Elke vergunning kan tot een nieuwe procedure leiden.”²³

Een agrarisch gebied is per definitie productief: “De agrarische gebieden zijn bestemd voor de landbouw in de ruime zin.” (“Hoofdstuk II. Bestemming en Gebruik van de Grond.”, 1973, p.1813), zo staat te lezen in het Koninklijk Besluit. Agrarische gebieden hebben een specifieke infrastructuur nodig. Want, zo vraag ik me af, waarom zouden we ruimte krampachtig willen vrijwaren van enige infrastructuur, terwijl er voor agro-ecologische praktijken – die zorg dragen voor menselijke en niet-menselijke gemeenschappen die in, op en rondom het veld leven – wel degelijk een bepaalde infrastructuur nodig is?

Dat de Vlaamse regering strengere regels wil die optreden tegen fermettisering, verpaarding, en andere trends die (jonge) boeren de hals om snoeren, is begrijpelijk en broodnodig. Maar het doel heiligt de middelen niet. Die open ruimte moet er zijn, maar de regels errond moeten het toelaten dat er zorg kan gedragen worden voor diezelfde ruimte.

Zonevreemde functiewijzigingen

Naast het landschappelijk waardevol agrarisch gebied als planologische strategie, zijn er ook zonevreemde functiewijzigingen die het (jonge) boeren moeilijk maken om de nodige infrastructuur te kunnen gebruiken of plaatsen. Zowel Benny als Elise lieten in de diepgaande gesprekken vallen dat ze een boerderij niet kunnen betalen. Toch vonden ze, dankzij de eigenaar van het perceel in de Molenweidestraat die mee is met hun verhaal, een plek om te huren om dicht bij het veld te wonen.

25.11.25. Vandaag spraken we af bij Benny en Elise thuis. Wanneer ik de diepe sporen op de modderige oprit op fietste, kwamen ook Bavo en Rosanne toe. Ik was blij hen te zien; boerderijdagen kunnen zo bruisend zijn wanneer je met meerdere mensen op het veld staat.

We splitsten op: Bavo en Basil trokken naar de serre, om er de overwoekerende bamboe uit te doen; Rosanne, Benny en ik naar het hoekveld, dat we zouden klaarmaken om er de varkens deze winter op te zetten. Op dit moment staan er op het hoekveld groenbemesters en aardperen, die binnen de kortste keren lief omgeploegd en opgegeten zullen worden door de varkens. Op het hoekveld gebeurt er elk jaar hetzelfde: ‘s winters staan de varkens er, en met de eerste tekenen van het voorjaar, worden er koolgewassen gezet op een goed omgewoelde bodem.

Vlak naast het veld staat een huis – ik bedacht me dat zo'n veld wel bijzondere burens moet geven: dan eens varkens, dan kolen, dan eens groenbemesters. De buurman knikt enkel, zegt weinig – jammer, vindt Benny dat, je bent immers zulke dichte burens.

Om de varkens op het veld te houden, kloppen we houten palen in de grond – met een zware geel metalen cilinder met handvaten die Rosanne en ik elk langs een kant vasthouden. Het zweet staat me meteen op het voorhoofd, ondanks de winters snijdende lucht. We rollen de elektriciteitsdraad uit en spannen hem strak tussen de palen. Ook voederbakken worden versleurd, met in de grond geklopte metalen L-profielen nog eens extra vastgezet: “Varkens zijn zo sterk. Als je dat niet doet, staan die bakken binnen de kortste keren een paar meter verder”, legt Benny uit.

Ik ben gecharmeerd over de lichtheid waarmee dit veld wordt uitgerust. Als een picknickdeken dat je in een park neerlegt, wordt hier alles de grond in geklopt,

uitgerold en uitgezet, om in het voorjaar weer op te doeken – met een heel omgewoeld veld dat overblijft, klaar voor een volgende transformatie.

Hoekveld met varkens, 25 november 2025 en 21 januari 2026

Aan de andere kant van Gent, in Afsnee, op bioboerderij de Goedinge, had ook boer Maarten het over de moeilijke toegang tot infrastructuur, wanneer we hem bezochten met het masterproefatelier. De schuur waar hun machines en delen oogst in opgeslagen staan, huren ze. Hij gaf er de opmerking bij dat ze de precariteit van zowel de schuur als hun velden – die ze drie keer negen jaar van Gent pachten – goed kunnen relativeren, omdat ze er zelf niet op wonen. Ik legde deze uitspraak voor aan Elise, en polste ook hoe het voor haar is om vlakbij het veld te wonen.

“Ik vind dat wel zalig. Moest het kunnen, dan zou ik het graag hebben zoals Basil gaat gaan wonen op Oogstgoed: zijn huisje ligt weg van het veld, met nog

een tuin ertussen. Allez, nu gaat het veranderen, want de eigenaar wil dat de toegang verandert. Dus dat de toegang langs het huis gaat zijn.

Ja, als het groentekot hier zou komen, dan voel ik spanning op die vraag. Nu vind ik dat kei tof, zo een plekje aan het veld dat toch afgescheiden is van de deelnemers. Maar ik kan nu niet 's avonds efkes een toertje doen terwijl mijn kinderen aan het slapen zijn. Terwijl, moest het veld hier zijn, zou ik dat wel durven en zouden mijn kinderen ook weten van: mama zal wel op het veld zijn, als ze wakker worden en er is iets. Euhm, ik vind wel, een boer moet aan zijn veld wonen, zeker als er dieren zijn. Dat kan bijna niet anders, toch?

We konden ons geen hoeve permitteren, hé. Dat is eigenlijk alsof je zou verwachten van een dokter die afstudeert als huisarts, dat die zo onmiddellijk een giga-complex koopt en een huisartsenpraktijk start, zo met een afgestudeerd dokterke. Allez, tegen dat wij in onze carrière een leeftijd hebben dat we zo'n hoeve kunnen betalen als boeren, dan zijn we al over de helft van onze carrière. Dan ga je niet een nieuwe hoeve kopen en opnieuw beginnen. Je start in de landbouw en je bouwt een levenswerk op. En dan spreek je niet over één pand waar je vijf dokters in kunt steken. Dan spreek je over een woonhuis, een schuur, en liefst tien hectare grond. Wie kan dat? Als die van de schoolbanken komt? Ja, niemand, hé. In deze maatschappelijke context hé. Het huis naast ons veld, dat is verkocht, voor onze neus, voor 800.000 euro, denk ik. Dat is in waardevol agrarisch gebied, naast een functionerend landbouwbedrijf. Dat is dé oplossing: laat óns dat kopen, zet daar een schuur aan... wij krijgen geen voorrang, we kunnen dat niet betalen.

Ik had onlangs een gesprek met de buurvrouw van een paar huizen verder, die een yogastudio wil, en die zo verontwaardigd is dat ze in waardevol agrarisch gebied een functiewijziging moet aanvragen, en dan heb ik ook gezegd van: het is wel agrarisch gebied, het is wel voor landbouw bestemd... en ja, daar had ze natuurlijk niet bij nagedacht.”²⁴

Hoe kunnen landbouwers dan nog zekerheid hebben op grond en infrastructuur?

Ik vraag Jelle of er zoiets bestaat als recht op (landbouw-)grond:

“Een recht op landbouwgrond is er niet echt volgens mij in de huidige regelgeving. Wel zie je dat de druk van niet-agrarisch gebruik op het agrarisch

gebied groot is. Zo is het nog steeds mogelijk om zonevreemde functie-wijzigingen aan te vragen van oude landbouwbedrijfszetels en de bijhorende woningen. Dit zorgt ervoor, zo blijkt ook hier, dat jonge boeren, op zoek naar een stuk grond, in concurrentie met vaak kapitaalkrachtige(re) mensen terecht komen.

Een zonevreemde functiewijziging heeft van oorsprong het doel om bestaande gebouwen die anders zouden verkommeren te gebruiken. Denk aan erfgoed dat een hedendaagse invulling krijgt. Het “zonevreemde” slaat op de grondkleur: een leegstaand landbouwbedrijf zou dan een woning kunnen worden, zolang je alle gebouwen erin betreft.”²⁵

Met de “inkleuring” van Vlaanderen in de jaren zeventig, zoals de welbekende gewestplannen ontstonden en werden vastgelegd in een Koninklijk Besluit in 1972, werd meteen ook het zonevreemde in het leven geroepen.

Als antwoord op de ruimtelijke wanorde legde de overheid in de jaren zeventig voor elk perceel een bestemming vast in gewestplannen. Door na de afbakening van woon-, natuur- en industriegebieden, alle overige ruimte als landbouwgebied te bestemmen, maakten de gewestplannen meer dan 100.000 reeds bestaande woningen ‘zonevreemd’. (Vanden Bussche, 2026)

Niet enkel yogi's komen de rust van Heusden opzoeken, ook zij die in stilte in een rustieke hoeve willen werken, komen in Heusden aan hun trekken. Recht tegenover het hoekveld, in LWAG, kan je kantoren huren in een oude hoeve gelegen in natuurgebied.

*Kantoren te huur in de Molenweidestraat,
21 januari 2026*

Advertentie voor kantoren in de Molenweidestraat (Beeld: Ceusters)

Op de website van Ceusters²⁶ valt te lezen:

Mooi gerestaureerde kantoren op een unieke en rustige locatie in de omwalde kasteelhoeve “Bosseveerhoeve”.

Zicht op weide met dieren vanuit de kantoren.

Vlot bereikbaar met de wagen, voldoende parking op de site.

Hoewel het aantal aanvragen om van landbouwbedrijven residentiële woningen te maken in vijf jaar tijd is verdrievoudigd, neemt Vlaanderen maatregelen om de zogenoemde “fermetisering” een halt toe te roepen. Ze doelt hierbij voornamelijk op het bijsturen van ongewenste effecten, maar zonder een waardig alternatief uit te werken.

“Sinds kort geeft het Vlaams Gewest steeds vaker negatieve adviezen tegen deze functiewijzigingen. Je zou kunnen zeggen dat er in praktijk een nieuw beleid wordt doorgedruwd, maar dit niet bekendgemaakt wordt. Dit kan schrikken zijn, wanneer je als gepensioneerde boer rekent op een goed pensioen dankzij het doorverkopen van je bedrijfswoning aan een particulier. Zo was er eens een gepensioneerde boer die al zijn gronden rondom zijn bedrijfswoning al jaren geleden had verkocht. Zijn oude dagen bracht hij door in de voormalige

boerderij, met het idee die later te verkopen om er dan zijn verblijf in het woonzorgcentrum mee te financieren. De boer was echter niet op de hoogte van de strengere beoordeling van zonevreemde functiewijzigingen. Krijg dan maar eens een boerderij verkocht zonder grond...

Als men het beleid op dit punt wil wijzigen, zou het logischer zijn om gewoon de regelgeving aan te passen, in plaats van op dossierniveau negatief te adviseren, beroep aan te tekenen, enzovoort. Op die manier zou het beleid ook duidelijker en kenbaarder zijn.”²⁷

Regelgeving loopt altijd achter de feiten aan, en overheden op alle niveaus blijven botsen op de uitdagingen die de zonevreemde functiewijzigingen op het platteland met zich meebrengen.

In januari stelde het ILVO een beleidsnota op om zonevreemde functiewijzigingen op Vlaams landbouwgebied aan te sturen. Daarin trekken auteurs Elke Vanempen en Anna Verhoeve aan de alarmbel:

“De Vlaamse landbouwruimte staat onder toenemende druk door de structurele uitstroom van landbouwbedrijven en het groeiend aantal vrijkomende hoeves in landbouwgebied.” (Vanempen & Verhoeve, 2026, p.3)

De leeftijd van de gemiddelde bedrijfsleider in de landbouw steeg sinds 2009 van 52 jaar, naar 56 jaar in 2024. Boeren rekenen op de opbrengst van de verkoop van hun infrastructuur om hun pensioen te financieren.

Zonder compensatie van de boeren, is er weinig slaagkans om zonevreemde functiewijzigingen af te schaffen, stelt onderzoeker en ruimtelijk planner Tristan Claus in Apache (Vanden Bussche, 2026). Zonder een gerichte sturing van het beleid, krijgen verkochte agrarische sites vaak een zonevreemde invulling, voornamelijk een residentiële of een niet-agrarische. Claus stelt voor zonevreemd wonen als afwijking te kaderen, die vergunningsverleners evengoed kunnen weigeren. Echter, “de zonevreemde basisrechten gelden ongeacht de locatie en in principe kunnen lokale vergunningverlenende overheden een (her)bouwvergunning niet weigeren”(Claus in Vanden Bussche, 2026).

In oktober 2025 stelde ook N-VA strengere regels voor om de zogenoemde losgeslagen “fermettiseren” een halt toe te roepen. In het Vlaams regeerakkoord worden

functiewijzigingen geactualiseerd, waar slopen niet langer taboe is.

De partij wil op Vlaams niveau duidelijkheid scheppen, daar er momenteel heel veel gemeentelijke willekeur heerst bij de vergunningsaanvragen voor zonevreemde functiewijzigingen. Een boerderij naar een landelijke villa omzetten, mag niet langer als een recht worden beschouwd, maar moet een gunst worden. Wanneer een koper toch wil doorzetten, wil de partij daar duidelijke voorwaarden aan verbinden. Zo legt Vlaams parlementslid Jurgen Callaerts (N-VA) uit in De Standaard (Maenhout, 2025):

“Dit kunnen bijvoorbeeld financiële bijdrages zijn aan de gemeente om de open ruimte in stand te houden. Die bijdragen kunnen dan onder meer dienen voor de sloop van gebouwen of voor compensaties voor stoppende landbouwers.”

De meest kapitaalkrachtige mensen zullen, met andere woorden, nog steeds de rustieke hoeve op het platteland kunnen kapen. En dit zullen niet de boeren zijn. Ik denk aan Dottenfelderhof, een grote biodynamische boerderij bij Frankfurt, waar Landwijzer met de eerstejaarsstudenten biodynamische landbouw naartoe trekt. Op die boerderij, zo vertelde Basil tijdens de lunch met gesmolten paaseitjes, heerst er een rotatiesysteem van landbouwers en gepensioneerde landbouwers. De boeren die actief zijn op het veld, krijgen een woonst vlakbij het veld. De boeren die op pensioen zijn, wonen nog steeds op het erf, maar iets verder weg van het actiecentrum. Telkens wanneer er boeren met pensioen gaan, of stoppen met werken, verhuizen ze en maken ze plaats voor een jonge boer. Zou zo'n rotatiesysteem niet via lokaal beleid op maat kunnen geïmplementeerd worden?

Grond als parkeerplaats voor kapitaal

In het ploeteren zonder infrastructuur, komt er naast het landschappelijk waardevol agrarisch gebied en de zonevremde functiewijzigingen, ook nog een derde beweging die zoektocht naar ruimte bemoeilijkt: die van speculatie en kapitaalsaccumulatie. Tussen gebruikers van grond heerst een grote concurrentie, zoals ook blijkt uit de zonevremde functiewijzigingen waarop wordt geaasd. Niet-agrarisch gebruik fragmenteert gronden, en voor landbouwers wordt het steeds moeilijker om aan professionele landbouw te doen, zonder overal gronden te hoeven scharrelen.

28.10.25. Het winteruur doet me opstaan met een helder wit bewolkte hemel.

Ik ontbijt een boterham met pindakaas en geredde banaan en gered brood, zodat ik kloek sta voor de voormiddag waarin ik met de camionette naar Wetteren zou rijden.

De herfstwind en het winterse ondergoed maken van de fietstocht een heuse zweetpartij – eens in de serre op Grondig aangekomen, spring ik mijn frisse werkbroek in. Rosanne, komt ook toe, Benny belt: “sorry, ik ga wat later zijn, heb lang aan de telefoon gehangen, maar ik kom er aan!” zoals ik gewoonlijk doe, wanneer mensen me in een haast bellen, antwoord ik hem “is oké hoor, doe maar op het gemak!” als in: voor mij hoeft je je niet te haasten.

“Nee nee”, antwoordt Benny “er is veel werk te doen vandaag.”

Vijf minuten later rijdt Benny de oprit op, met de camionette. Omdat Basil de kapotte keerder niet heeft kunnen repareren, zullen we met de hand prei oogsten vandaag. We vullen de laadbak met rieken, plastic bakken voor de oogst, en een grote kruiwagen.

We rijden richting Wetteren, naar het veld. Daar beginnen we met de oogst van vijf bakken spitskool voor de Koolmees, de overige gaan naar de deelnemers en de echt gebarsten spitse kolen naar de kippen. Voor de Koolmees moeten we opletten – ze mogen niet gebarsten, moeten groot genoeg en proper genoeg.

Normaal gezien, zo zegt Rosanne, oogsten we niet zo veel voor de groothandel.

Dit is maar uitzonderlijk, omdat er zo veel op het veld te oogsten valt momenteel, meer dan dat de deelnemers kunnen of mogen meenemen. Benny wil de deelnemers liever niet te veel verwennen, zodat ze niet teleurgesteld worden wanneer de oogst eens wat minder is.

Verder in de voormiddag worden bloemkool en broccoli geoogst en winterprei de grond uit gewrikt. We gaan met ons drieën als een prei-oogst-machine tekeer: iemand wrikt de preien los, iemand haalt ze uit de grond, schudt de aarde eraf en legt ze op stapels. Ik, wat later begonnen want ik zat nog bij de bloemkool, begin ondertussen de tweede rij prei los te wrikken. Benny laadt de stapels geoogste prei met de kruiwagen op de camionette. We zetten opnieuw aan richting serre, waar ook het groentekot staat om de oogst aan te bieden aan de deelnemers.

Grondig pacht de meeste van haar gronden. De pacht van het plukveld namen ze van de vorige pachter over voor een présais van 60.000 euro. De zeven hectare grond behoort tot het kasteeldomein van de kasteelheer die aan de overkant van het veld woont. Het hoekveld huren de boeren, net als het perceel in de Molenweidestraat. Het veld in Wetteren pachten de boeren, in afwisseling met een andere boer die niet biologisch tewerk gaat.

Benny, Basil en Elise scharrelen gronden waar ze goedkoop te scharrelen vallen.

Een dag op de boerderij betekent vaak heen-en-weer rijden, hoewel ze dit proberen te beperken. Wat Grondig doet en teelt, hangt af van de gronden die ze hebben. Zo legt Benny uit:

“Als ik zelf zou mogen kiezen, dan denk ik dat ik iets met dieren zou gedaan hebben. Maar ik ben niet van boerenafkomst – niemand van ons drie – dus wij hebben geen infrastructuur, geen stallen of geen land, geen grond. Als je iets met koeien wil doen, dan moet je al wat grond hebben. En als dat er niet is, dan moogt ge het vergeten. En met koeien kun je niet zeggen: ik ga eens tien koeien houden. Daar ga je uw boterham niet mee verdienen. Je moet er honderd hebben, of vijftig – minstens vijftig toch.

Ik zou misschien toch wel op grotere schaal iets willen doen. En ook bezig zijn met landschappen, met runderen, met natuur. Maar het groenten-en-bessen-verhaal is er echt gekomen door: wat kan ik doen? Niet veel eigenlijk. Kijken waar er een beetje grond beschikbaar komt en daar iets doen. En daar kan je op twee hectare wel je boterham mee verdienen. Als je dat een beetje goed aanpakt, kan dat wel.

Maar op grote schaal iets beginnen vanaf nul... dat gaat gewoon niet.

Daar zijn de budgetten veel te groot voor. Tenzij je een goede thuis hebt...”²⁸

14.01.2026. De autoritten van en naar Wetteren zijn lang genoeg voor wat diepgaandere gesprekken. Deze keer brengt het ons naar pachten, verpachten, de pachtwetgeving met gaten in. Op het veld waar momenteel de kolen op groeien, zal de eigenaar – een gepensioneerd boer – volgend jaar opnieuw aardappelen zetten. Die boer werkt niet biologisch, waardoor Grondig – hoewel zij hun kolen op een biologische manier telen – geen gecertificeerd biologisch bedrijf kan zijn. Gek toch – de verschillende boeren gebruiken dezelfde bodem, maar benaderen die op zo'n andere manier. De één put uit, de ander herstelt en verrijkt.

En zo gaat het op nog heel veel plaatsen in Vlaanderen. “De boeren zijn hun eigen graf aan het delven”, zegt Benny, als reactie op praktijken door lacunes in de pachtwetgeving.

Die wetgeving maakt situaties mogelijk als deze: een eigenaar verpacht een stuk landbouwgrond aan een boer, die boer – opportunistisch, of genoodzaakt, de grens is flou – verpacht de grond dan weer aan iemand anders, iemand die veel geld kan neerleggen – de boer heeft immers tijdens zijn loopbaan niet voldoende verdiend om van een comfortabel pensioen te kunnen genieten – neemt de pacht over en gebruikt dat stuk land als onderkomen voor een paard, een bed and breakfast... grondprijzen schieten de hoogte in, en slechts weinig boeren kunnen nog aan betaalbare stukken grond.

Benny op het veld vol kolen in Wetteren, 14 januari 2026

Ook Benny en Elise, bij de opstart van Grondig, hadden het moeilijk met een betaalbaar stuk grond te vinden. Al op Oogstgoed was Benny op zoek naar een stuk grond om vee onder te brengen. Daardoor stond Benny al in contact met een dame die een stuk grond pachtte, maar dit niet gebruikte. Het stuk grond stond braak. Wanneer Benny nogmaals aanklopte, deze keer met de vraag of het stuk land kon gebruikt worden voor de opstart van de CSA, stemde de dame in. De pacht kon worden overgenomen.

Hoe komt het dat het zo moeilijk is om als jonge boeren een stuk aaneengeregen grond te vinden om te bewerken?

Hiervoor is het belangrijk eerst een idee te krijgen van de monetaire waarde van landbouwgrond. Wanneer we de prijzen van grond naar hun gebruik bekijken, zien we dat landbouw de – op natuur na – laagste prijs per vierkante meter kent: 6,6 EUR/m² (notaris.be, 2023). Voor wonen – het op één na duurste landgebruik – is dit 177 EUR/m². Wat bepaalt het verschil in deze prijzen? Hoe komt het dat grondprijzen stijgen of dalen?

Onderweg naar Grondig: Durabrik zoekt projectgronden, 14 april 2026

Een gangbare landbouwer kan maximaal grofweg 30.000 EUR per hectare verdienen tijdens diens carrière. Toch overstijgt de verkoops waarde van een stuk landbouwgrond vaak de prijs die een landbouwer er aan kan verdienen. Hier zijn verschillende redenen voor.

De codex ruimtelijke ordening werkt een losse en vaak recreatieve omgang met landbouwgrond in de hand; landbouwers zijn genoodzaakt hun gronden te verkopen aan (hoger biedende) niet-landbouwers en we zien ook dat landbouwgronden worden gekocht met speculatie op een nakende bestemmingswijziging.

Grondbezit is ook macht. Denk maar aan de Pano-reportage die de scheve machtsverhouding tussen Clarebout Potatoes – één van de grootste diepvriesproducenten ter wereld, begonnen in Heuveland en sinds kort overgenomen door een Amerikaanse “big” agro-business – en de onder wurgcontract werkende boeren uit de doeken deed. Clarebout buitte landbouwers niet enkel uit door hen aan strakke contracten te verbinden. Enkele jaren geleden kocht Jan Clarebout, oprichter van het bedrijf, een kasteel met 200 hectare landbouwgrond en bijhorende boerderijen rond. De boeren die op die gronden werken, zouden worden gedwongen om daarop aardappelen te telen, maar dit wordt ontkend door de woordvoerder van Claerebout (Pano: De Prijs van de Patat, 2025).

Verder is grond kopen ook een manier om kapitaal te parkeren en te accumuleren. Net als goud zijn gronden waardevast, en dus een ideale manier om met een laag risico te investeren. Deze manier van investeren zien we wereldwijd. Steeds vaker investeren bedrijven hun vermogen in gronden, en richten hiervoor een nieuw vennootschap – een zogenaamd grondvennootschap – op. Bedrijven streven naar marktmacht, en op een bepaald moment hebben – bijvoorbeeld – de meeste mensen je autobanden gekocht, en wordt je bedrijf hoog belast omwille van de gemaakte winst. Gronden kopen wordt dan een interessante manier om een deel van je vermogen in te parkeren. Je wordt zo minder belast, en de gronden kunnen op hun beurt verhuurd worden aan andere bedrijven of boeren die op zoek zijn naar grond.

“Niemand stelt in vraag dat een boswachter een eerlijk loon verdient voor het beschermen van natuur voor een community. Waarom moeten wij zo veel moeite hebben met... het is alsof je aan een boswachter zegt van: koop u een

bos, zorg dat de biodiversiteit stijgt maar zorg ook dat je je eigen boontjes kunt doppen door het hout dat je verkoopt. Wat gaat die doen? Die gaat allemaal productieve soorten zetten voor hout want die moet de aankoop van zijn bos kunnen terugbetalen. En mensen zijn niet mee dat het niet klopt dat boeren in het kapitalistisch systeem worden meegezogen, en dat een boswachter een ambtenaar is... allez, als je het echt ver door wilt trekken.”²⁹

Elise is verontwaardigd, en ik ook. Een grondenbeleid dat voedselproductie gedragen door een gemeenschap ondersteunt, hoe zou dit gecreëerd kunnen worden? Met het nog meer, en nog gevatser benoemen van de wereld rondom, maar ook de wereld die Grondig creëert in die wereld rondom?

*Ligt er op het einde van de
regenboog een schatkist met een
vergunning voor
infrastructuur?
10 maart 2026*

HOOFDSTUK 3. KENNIS UITWISSELEN

*Elise en Rosanne wieden het hoekveld. Ondertussen praten, lachen en zwijgen ze.
28 april 2026*

DE WERELD BENOEMEN

Hoe wordt kennis uitgewisseld om een verdere ontplooiing van de praktijken van voedselsoevereiniteit te realiseren?

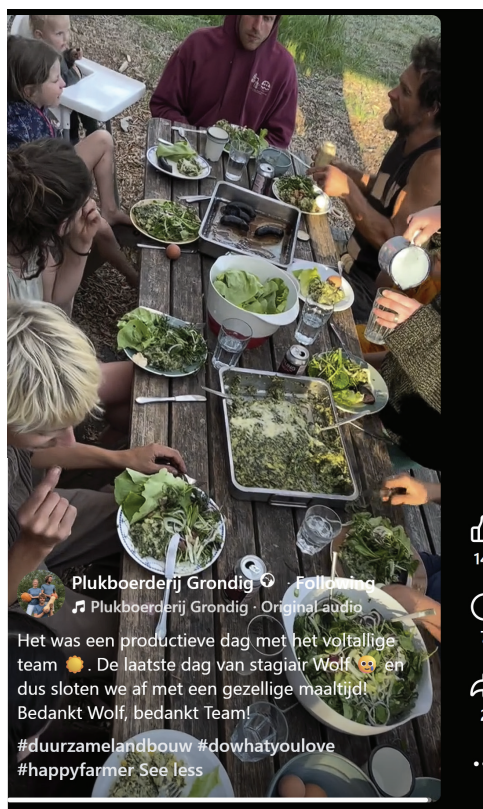
Op Grondig wordt er sterk ingezet op het verspreiden en uitwisselen van kennis. Het hele jaar door lopen stagiairs vanuit Landwijzer of andere opleidingen mee met de boeren. Tegelijk, zijn de vormen van kennisuitwisseling die spontaan, zelfs toevallig, op en rond het veld gebeuren, misschien wel degene die het meeste transformatie in zich dragen. In het wekelijkse plukken schuilt er veel ruimte voor dialoog tussen leden en boeren en leden onderling. Tegelijk maakte ook het feit dat ik daar rondliep, tijdens mijn veldwerk, deel uit van de kennisuitwisseling aanwezig op Grondig.

Kennisuitwisseling vindt plaats in het netwerk van Grondig en verder dan het netwerk. Het onderhoudt enerzijds de praktijk van voedselsoevereiniteit, en is anderzijds (ook) een nodige overlevingsstrategie om de kennis aanwezig in de praktijk van voedselsoevereiniteit te kunnen laten voortleven en overleven.

Kennisuitwisselingen op Grondig

Naast de semi-gestructureerde interviews en praatgrage middagpauzes, werden ook tijdens het werken zelf veel stiltes gevuld met gesprekken over teeltplanning, over boer zijn, maar ook over wat de boeren in vorige levens deden, waarom ze dit deden en waarom ze dan boer werden. Er werd gesproken over koetjes en kalfjes, bloemetjes en bijtjes, en dit terwijl de boeren en stagiairs de ambities die ze hebben, belichamen, tegelijk heel bewust van de onaangepaste wereld waarin die ambities plaats vinden. Het zo dichtbij laten komen van leergierige mensen, kan ook als overlevingsstrategie worden gekaderd. Het is een manier om alle soorten van kennis, waar de hele praktijk van voedselsoevereiniteit van Grondig bol van staat, te doen verspreiden, en verder te laten vermenigvuldigen. Een informeel lerend netwerk, zou het kunnen genoemd worden. Immers, Grondig vormt naast de netwerken waarin voornamelijk materiaal – als in: het materiële – wordt uitgewisseld, ook netwerken waarbij kennis – het immateriële – wordt uitgewisseld.

Een gezamenlijk avondmaal om de afloop van Wolfs en mijn stage te vieren. (Foto: Facebook Plukboerderij Grondig, 1 mei 2026)

Kennisuitwisselingen op het veld

11.12.2025. “Hey Hannah, we spreken af op het veld voor de snoei van het klein-fruit om 9 uur, tot morgen!”

Om negen uur kom ik toe op het veld, zet mijn fiets in het metalen rek en verander van trui – een warme droge om de snoei mee aan te vangen. Ondertussen komt ook Oona aan. We ontmoeten elkaar al eens op de bietenpluk, en ook op de filmavond van het Food Film Fest¹. Altijd fijn om met andere stagiairs te werken – zo voel ik me wat minder leek, en kan een uitleg van Basil of Benny meteen voor twee gebeuren. En vandaag zal er veel moeten worden uitgelegd. Elke bessenstruik vraagt om een ander kapsel, en Basil, Oona en ik zijn drie groentjes in het knippen ervan. Bij elke nieuwe bessenblok die we beginnen te knippen, waaien we eerst wat twijfelend met onze snoeischaren rond de struiken.

We vangen aan met de snoei van de rode bessen. (of jeneverbessen, of aalbessen – er lijkt maar geen algemeen gesproken woord te zijn voor die rode, zure besjes die in grote getale aan één tros groeien) Drie uren lang, knippen we twee variëteiten van de rode bessen. Wat naar opzij groeit eraf, dat wat naar voren en achteren (dus richting plukkers groeit) eraan houden, ongeveer twee derde van de totale lengte aan zijtakjes moet er af. En schuin afknippen, zodat de wonde mooi kan uitdrogen.

Zo gezegd, zo gedaan.

We knippen de struiken er op los, en ondertussen staat onze tong ook niet stil;

“Zeg, Hannah, Benny zei me dat je stedenbouw studeert?”

“Ja, stadsontwerp, maar als afstudeerrichting binnen ingenieur-architectuur, eigenlijk.”

“Kan je mij iets zeggen over de EPB?”

We praatten over modellen die de energieprestatie van gebouwen kunnen voorspellen, over het gebrek van een holistische visie van diezelfde modellen. Over oordelen en regelgeving en bouwnormen. En zo kom je al snel weer bij het onderwerp van de vergunning. Ik had het er nog nooit over met Basil. Hij zei dat hij, via het boeren, mensen goede groenten wil geven, maar vooral een perceptie. Of een perceptie wilt zaaien, delen – zo iets. Dat vond ik mooi, en had ik niet meteen van hem verwacht. Ik ken Basil dan ook niet zo goed, ik werkte nog niet vaak nauw met hem samen, de keren dat ik op Grondig was.

¹ Een klein filmfestival georganiseerd door Voedsel Anders, waar Grondig dit jaar aan deelnam, zie verder.

Hij vertelde iets over een sociale mediapost die Elise had geplaatst waarbij ze iets over graan deelde, er werd online gevraagd naar de opbrengst per hectare van dat graan, er was een dialoog gestart, en een gangbare boer moet iets gereageerd hebben van “ik probeer ook maar mijn boterham te verdienen”. Daarop zei ik, in het gesprek met Basil, dat het jammer is, dat “mijn boterham verdienen” een argument genoeg lijkt om het uitbuiten van de bodem en verdere omgeving mee goed te keuren. Waarop Basil zei, dat gangbare boeren ook wel echt hun best doen, en er via Landwijzer ook wel een heel bepaalde visie wordt meegegeven. Ik stemde in, vond mijn opmerking een beetje hoogdravend en inderdaad, niets is zwart of wit of het één of het ander.

Oona en Basil
snoeien de fruitstruiken,
11 december 2025

We moeten op tijd thuis zijn, want er komt een stagiair van groenmanagement van de HoGent tegen twaalf om kennis te maken, en te praten over wat hij voor Grondig en Grondig voor hem kan betekenen.

Ik bedenk me dat het chique is, dat Grondig zo veel stagiairs de kans geeft bij hen te komen leren en werken. Maar het lijkt me ook niet evident. Ze werken, zo zeggen ze zelf en merk ik ook heel hard, heel nauw samen met de stagiairs, waardoor het niet altijd lukt om planningen plotsklaps te wijzigen.

's Namiddags werken we voort op de snoei: de blokken aalbessen werken we af, tijd voor de cassis. En daarmee kan je niets misdoen, zo blijkt. Elise passeert met baby Isidoor, en toont ons toch even hoe we de cassisstruiken het beste aanpakken. Zij is specialist in fruitstruiken. Wanneer Oona en ik aan de cassis snoeien, passeert ook Thomas, kok van Commotie, om takjes snoeisel van de cassis op te halen. Hij zal er cassisolie van persen.

Als laatste, vlak voordat de schemering valt, en met de koude die mijn tenen in sluipt, beginnen we de stekelbessen te knippen. De moeilijkste. Alle scheuten knippen, de zijtakjes tot onder de bewatering afknippen, de tweejarige zijtakjes eraf, de toppen inkorten en de zijtakjes die in de goede richting groeien, daar één derde van afknippen, tot een bot.

“Je wil de struiken stimuleren een beetje hoger te groeien, dat de infrastructuur hier, er niet voor niets staat, maar ten volste wordt gebruikt. Je wilt dat er voornamelijk op ooghoogte, een beetje zoals de rekken van de supermarkt, veel bessen groeien”, legt Basil uit.

Wanneer je struiken snoeit voor een CSA, heb ik het gevoel, steekt het niet zo nauw. Er zijn slechts een aantal struiken van een soort, en een aanbod zo breed, dat wanneer een bepaalde struik niet goed is gesnoeid, er altijd wel genoeg ander aanbod zal zijn elders op het veld. Zo stel ik mezelf gerust, dat ik met de weinige voorkennis en ervaring die ik heb in het snoeien, wel degelijk kan helpen. En de volgende keer dat ik een bessenstruik snoei, zal ik zeggen dat ik het zo op Grondig heb geleerd.

Wat me al van het eerste moment, al toen ik Elise belde met de vraag of ik stage zou kunnen doen op de plukboerderij, opviel, was de vanzelfsprekendheid dat ik daar veldwerk kon doen. Ja, ik moest even doorzetten in de communicatie – boeren en boerinnen hebben nu eenmaal steeds hun handen vol, en al zeker met een pasgeboren baby – maar uiteindelijk kregen we elkaar te pakken en was er geen discussie of ik daar wel of geen veldwerk zou kunnen doen – het kón gewoon. Op voorwaarde, wel, dat ik een contract zou regelen met de universiteit – de arbeidsinspectie is immers niet mild voor boeren.

En zo geschiedde. Een maand later bracht ik mijn eerste dag door op het veld, in Benny's voetsporen in de modder.

De eerste dag veldwerk op Grondig, in de (voet-)sporen van Benny, 7 oktober 2025

07.10.2025. Ik fiets, draag een oude jeansbroek die als werkbroek zal dienen, een oude trui die mijn papa altijd droeg wanneer hij enkele keren de vijgenboom thuis snoeide, en een paar stevige lederen schoenen, die mijn mama droeg wanneer ze die thuis verbouwde.

De ochtenddrukte is net gaan liggen, de eerste schoolbel net gegaan, ouders fietsen met hun grote fietskarren naar bestemmingen die ik niet ken. Hoe verder ik langs de Schelde fiets, hoe langer ik de Keizerpoort achter me laat, hoe minder mensen ik kruis. Nog een paar elektrische fietsers die me voorbij zoeven, nog een paar jongeren die me met gepakte rugzak gehaast kruisen.

Ik voel me vrolijk gespannen – bijna als een eerste schooldag: ik trap goed door zodat ik zeker niet te laat kom, de frisse wind biedt me een uitdagende weerstand dus ik trap nog harder door.

Wanneer ik aankom op het plukveld, zie ik niemand. Ik check mijn gsm – het is

negen uur, het uur waarop we zouden beginnen. Ik wandel rond – zou Benny misschien...? Ik hoor radio Klara uit de kippenserre komen – gevonden! Of, nee, ze zijn de radio vergeten uitzetten? Ik wandel verder, richting de varkens, geef ze wat verloren eikels, die ik al bij het aankomen in grote bakken door leden zag verzameld, en grinnik om het geknor en gewroet. Het hele stuk dat ze omheind zijn, is omgewoeld.

Dan hoor ik een auto naderen. Benny stapt uit met een kom dampende aardappelen, excuseert zich voor de vertraging – de aardappelen moesten nog garen. “we zullen meteen naar de varkens gaan” – de varkens krijgen een portie gekookte aardappelen, en draf dat voor een brouwerij in Melle afval is. Het tiental biggetjes staat op het veld waar een week geleden het feest voor Grondigs vijfde verjaardag plaats vond, en woelde al het hele veld tot tien centimeter diep om. Ze komen vrolijk aangehuppeld wanneer we het drafen de aardappelen in de net iets te diepe voederbak doen – hun pootjes schuiven pardoes de bak in.

Wat later wandelen we verder naar de zone met fruitstruiken, waartussen ook een bed watermeloenen ligt, dat we met ons tweeën zullen opkuisen. Boer Basil zit op de tractor, woelt de oppervlakte van de zone tussen de fruitstruiken om.

Ik hoor de kerkklok van Heusden twaalf uur slaan. Wat later pakken we onze spullen, en rijden we naar de woning van Benny en Elise, waar Elise met de pasgeboren baby op haar schoot, zich over de boekhouding buigt. Tussen de boterhammen met kaas van het Hinkelspel² heen, uit Benny zich bezorgd over hoe ze al dat vlees van het zopas geslachte varken gaan kwijt geraken. Momenteel kunnen ze hun leden heel moeilijk bereiken – mails worden niet gelezen en ook de plukapp lijkt niet helemaal tot de leden te komen.

’s Namiddags rijden we, met enkele gestapelde kratten verse eieren, naar de serre. De eieren gaan voor de deelnemers in het groentekot.

In de serre haal ik voor de tweede keer die dag een meloenenbed leeg – deze keer de oranje cavallons. Ik vermaak me met het lostrekken van de meloenwortels en schrik telkens op wanneer ik rotte meloen ruik.

Fiele, één van de leden die zich in het weekend over de varkens ontfermt, passeert.

“Ha, dag Hannah!”

“O, jullie kennen elkaar?”, vraagt Benny verrast.

“Ja, ik ben nog met Fiele gaan wandelen in de stad wanneer ik voor school een werkstuk schreef over mensen die dakloos zijn en leegstand in Gent”

“Juist, ja, Fiele is straathoekwerker? Één van zijn gasten heeft hier ooit eens een tijd vrijwilligerswerk gedaan met ons. Super mooi was dat.”

Ik herinner me nog, dat Fiele me vertelde over een boerderij waar hij voor varkens zorgde, wanneer ik hem vroeg hoe hij het werk van vaak lange adem met mensen die op straat leven kan volhouden, hoe hij actief hoopvol kan blijven. Hij vertelde me toen dat hij dat werk op het veld nodig had, niet bij mensen, maar bij dieren en andere levende materie. De handen in de aarde steken, je hoofd leegmaken. Enkel zo, zei hij, kon hij het werk als straathoekwerker volhouden.

Ondertussen is het bed om winterse salade te planten voorbereid. Benny vertelt dat ze in de winter graag hun leden ook van wat bladgroen voorzien. We planten rijen van rucola en mosterdblader. Bij de laatste rijen die we de grond in steken, komen Zaza en Miel, de kinderen van Elise en Benny, na hun dag op school, wat meehelpen. Ze maken, zo zeggen ze zelf, de hele serre schoon. Zaza toont Miel hoe en waar te vegen, haalt de bakjes waar het plantgoed in zat op, en vertelt honderd uit welke letters ze die dag heeft leren schrijven.

Basil blijft op sneltempo planten – zijn rechterhand als een grote schop de aarde in, terwijl links een plantje in de grond steekt. Ik probeer hem na te bootsen, stuit op de stroeve plantmotoriek van mijn handen, maar na enkele rijen, krijg ik mezelf op een hoger tempo: van een halve naar één rij terwijl Basil er anderhalf doet. Misschien verfijn ik mijn motoriek over een paar maanden wel zodat ik op hetzelfde tempo als Basil geraak.

Veldwerk observeert kennisuitwisselingen

Vanop het veld observeerde ik, beleefde ik de praktijk van voedselsoevereiniteit van Plukboerderij Grondig. Ik kwam te weten hoe ze relatief zelfstandig voedsel produceren, dankzij een gemeenschap en een netwerk rondom hen, hoe de wereld waarin ze voedsel produceren niet is aangepast aan hun praktijk, en hoe er kennis wordt uitgewisseld op en rondom het veld. Ook ikzelf maak deel uit van de kennisuitwisseling die op Grondig plaats vindt. Immers, Grondig stelt zichzelf niet voor als een “praktijk van voedselsoevereiniteit”, noch benoemt het de wereld waarin ze boert met de woorden die ik gebruik. Het is in dialoog met mij, met ik die op zoek ben naar hun programma, dat er woorden ontstaan om te benoemen wat ze doen, naast de woorden die ze er zelf al voor hadden (Freire, 1968).

28.10.2025. 's Namiddags oogsten we verder bloemkolen en broccoli's. “Nu is het tijd om vragen te stellen hé”, zegt Benny me. Ik schrik op, helemaal gebogen over en gezogen in de rijen kool, niet goed wetend wat te vragen terwijl is zo veel is dat ik wil vragen. Maar waar te beginnen?

Wanneer Benny me dat zei, werd ik herinnerd aan mijn rol op het veld: die van onderzoeker, en niet die van boer of arbeider. Wanneer ik op het veld was, mocht ik helpen bij zowat alles wat de boeren die dag deden – weides voor varkens afzetten, voederbieten oogsten, tomaten planten, erwten zaaien, bessenstruiken snoeien... Het was soms alsof ik een stagiair was als Wolf of Oona, die er vanuit respectievelijk de opleidingen groenmanagement en biodynamisch landbouw waren. Alsof we er allemaal waren om te leren over wisselteelten, bessenstruiken, tractoren. Maar ik was er niet zo veel als zij – zij werkten er minstens drie dagen per week – en ik kende niet zo veel over landbouw of “groen” als zij. Ik voelde, met andere woorden, wel een verschil, in de motieven waarom ik daar was als stagiair, en waarom zij daar waren als stagiairs.

Wanneer je veldwerk doet, is je participatie, maar ook de hele omgeving, gekleurd door een veelheid aan factoren en toevalligheden, die ook weer op hun manier interageren (Fabian, 2009). Wanneer jij er was geweest, had je niet hetzelfde kunnen observeren. De groep die aanwezig was op het veld, had dus een hele grote impact op de beleving van het veldwerk dat ik deed. Wanneer ik enkel met Basil of Benny op stap

was, hield ik het masker van participatieve observatie op, en kon ik dat ook ophouden doordat zij wisten waarvoor ik er was. Ze vertelden me soms spontaan over dat wat me misschien zou interesseren.

Socioloog Erving Goffmann verklaart dit soort interacties aan de hand van de metafoor van het theater: we spelen voortdurend rollen, zetten hiervoor verschillende maskers op, afhankelijk van de situaties waarin we ons bevinden. De rollen die we spelen hangen niet enkel af van het masker dat we opzetten, maar worden gedragen door een groep. Zo wordt de gedeelde betekenis van de situatie onderhouden en kent iedereen zijn plaats in het gespeelde stuk (Social Theory on Film, 2025).

Toch voelde ik een evolutie hierin. De langtijdigheid van veldwerk is immers van belang om een intieme relatie aan te gaan met de “vreemden” aan wiens leven je deelneemt (Shah, 2017). Hoe meer ik over het veld kwam bij Grondig, hoe meer ik voelde dat ik daar mocht zijn, mijn aanwezigheid daar niet louter een deelnemend observeren is, maar deel uitmaakt van een wederzijdse uitwisseling doorheen iedereen daar aanwezig.

*Zicht van op het composttoilet op het plukveld (soms wil je gewoon observeren),
11 december 2025*

Hoewel veldwerk een vorm van kennisproductie – en uitwisseling is die voor veel mensen betekenis geeft of kan geven aan een bepaalde praktijk, ben ik uiteindelijk degene die bewogen is geweest door al het geobserveerde. Immers, ik was daar, observeerde en participeerde, maar stelde tegelijk voortdurend mijn eigen rol in vraag. Ik zocht naar een evenwicht, want er zit een bepaalde spanning tussen observatie en participatie: je kan te veel observeren, te weinig participeren, maar tegelijk, wanneer je focust op participatie, observeer je te weinig (Shah, 2017). Het was alsof ik hyperbewust in twee perspectieven tegelijk aanwezig was op het veld: in kikvors – en in vogelperspectief.

Het feit dat ik veldwerk deed in een gebied waar ikzelf, familie, vrienden en veel kennissen zijn verworteld, maakte dat er ook naast de dialogen op het veld zelf, veel werd gesproken, gevraagd en uitgewisseld over de praktijken van Grondig. Omdat ik voedselsoevereiniteit onderzocht in zo’n concrete case, konden veel mensen er zich plots iets bij voorstellen. Wanneer telkens weer de vraag kwam waarom ik, als architectuurstudent, dan over voedsel schrijf, probeerde ik, afhankelijk van mijn gesprekspartner, uit te leggen wat voedselsoevereiniteit en ruimte met elkaar te maken hebben. Al die gesprekken, het uitleggen en blijven uitleggen – bijna een jaar lang – gaven me ook een gesproken taal en woorden om de wereld die ik aan het observeren was, te benoemen en nog kritischer te bevragen.

Gewortelde kennis en kennis doet wortelen

In al dat delen en uitwisselen van kennis op het veld, zit geen vaste structuur, geen formeel kader, geen specifiek doel. Gewoon, door er te zijn, aandachtig te zijn, te luisteren en te vragen, leer je bij. Er wordt gesproken, gevraagd, geantwoord, geluisterd en nog meer gevraagd.

Volgens Paolo Freire, die in Latijns-Amerika analfabeten onderwees, en vanuit deze geobserveerde situaties in 1968 “Pedagogy of the Opressed” schreef, heerst er een cultuur van stilte bij zij die onderdrukt worden. Freire is ervan overtuigd dat elk mens, ongeacht hoe ondergedompeld je bent in die “cultuur van stilte”, capabel is om kritisch naar zijn wereld te kijken in een dialogische ontmoeting met anderen. De wereld wordt benoemd met eigen woorden, en op die manier kan een persoonlijke en sociale realiteit, en alle contradicties die in die realiteit vervat zitten, begrepen worden.

“Enkel dialoog, dat kritisch denken nodig heeft, is ook in staat om kritisch denken te genereren. Zonder dialoog is er geen communicatie, en zonder communicatie kan er geen ware educatie zijn.” (p.92)

Het is door ruimte te maken om te spreken, om te benoemen, om de wereld tussen elkaar te benoemen, dat mensen (van) elkaar kunnen bijleren.

Doorheen werk dat zowel op als naast het veld wordt verricht, wordt kennis op verschillende manieren en met verschillende – bewuste of onbewuste – doelen doorgegeven. Op het veld onderscheidde ik boeren, stagiairs, leden en bijzonder tewerkgestelde mensen als groepen die met verschillende intenties arbeid verrichtten.

Als een gesmeerde machine oogsten we voederbieten. Ondertussen staat ook onze tong niet stil, 22 oktober 2025

Gewortelde kennis

Bij de drie boeren onderling is er veel ruimte voor twijfel. Er is nooit één manier om een taak aan te pakken. Voor tomaten planten, een weide afzetten of preien oogsten zijn er geen wiskundige formules. Wel zijn er bepaalde manieren die werken. Bij de aanvang van een grote taak die als groep werd aangepakt, werd er vaak eerst samen afgetoetst en beredeneerd hoe die zal gebeuren. Zoals bij de aanplant van de tomaten. De elfde keer dat Benny het doet, zegt hij, vol ongeloof dat hij al zo lang boer is.

Basil en Elise bespreken de namiddag, die zal starten met het uitrollen van een hooibaal, 14 april 2026

14.04.2026. Een hele choreografie volstrekt zich in de serre: een slabed dat Wolf en ik net oogstten wordt geharkt, iemand strooit mest, terwijl Benny met de machine die mest onder de aarde mengt en Basil met nog een andere machine er nog eens over heen gaat. Ondertussen strooit Elise alweer mest op het andere blok waar tomaten zullen komen. De soundtrack van druk in de weer zijn weergalmt door de serre.

Na de lunch, wanneer Benny naar Compaan is, proberen Elise, Basil, Wolf en ik de hooibaal, gemaakt van gras van het graasland naast het plukveld, uit te rollen. Het is de eerste keer dat ze hooi zullen gebruiken als grondbedekker van de tomaten.

“Benny zei dat we de hooibaal het best rolden naar het einde van het tomatenbed. Maar ja, dan gaat dat bed helemaal plat gedrukt worden?”, vraagt Elise zich luidop af.

“We kunnen het hier al open snijden, en dan van uitrollen”, zegt Basil.

We snijden het plastic open, het hooi valt er wat chaotisch uit. Er weerklinkt een “hmmm” “ai” “oei”.

Ik stel voor om met de handvaten van de platte kar een soort hefboom te maken, en zo de hooibaal op de kar te tillen.

“Aja, dat is nog een idee!”, zegt Basil.

We sukkelen wat, en slepen uiteindelijk met z’n drieën de hooibaal op een vorklift naar het bed.

Benny komt toe, ziet ons bezig en geeft toe: “oja, oké, dat werkt dus niet...”

Wanneer we met z’n allen het hooi verspreiden, geven de boeren gemengde reacties:

“Hmm dat hooi is toch wel veel eenvoudiger uit te spreiden dan houtsnippers! Misschien moeten we dat volgend jaar ook gebruiken!”, roept Elise enthousiast.

“Nu al dat hooi hier ligt, zou ik het misschien toch nog zien zitten om kippen te houden als de tomaten hier weer weg zijn.”, zegt Benny overtuigd.

“Oeioei, maar gaan die pluizen van distels zich niet verspreiden, en voor dat we het weten staat de hele serre vol met distels?”, vraagt Basil zich bezorgd af.

Eind goed, al goed: de tomaten zijn geplant. 14 april 2026

De boeren laten elkaars specialiteiten floreren, en vullen elkaar goed aan. Zo is Elise heel goed in communicatie over de praktijken op Grondig, kent ze het meeste over het kleinfruit, en staat ze in voor de boekhouding. Basil is de specialist van de machines en mechaniek en ontfermt zich over de relaties met professionele klanten. Benny is verantwoordelijk voor de groenteteelt en veeteelt, en werkt na tien jaar ervaring in teeltplanning, een kleinschalige dierlijke tak uit op Grondig.

De drie boeren volgden een beroepsopleiding biologische en biodynamische landbouw bij Landwijzer, die bij elk van hen voorafgegaan werd door een – voor Benny en Elise bio-, voor Basil industrieel – ingenieursopleiding aan de UGent.

De meeste dagen dat ik op het veld was, werkte ik met andere stagiairs samen, zowel van Landwijzer als van groenmanagement. Van de boeren kregen we steeds uitgelegd wat we die dag zouden doen en wanneer we aan een specifieke taak begonnen, werd ons duidelijk gemaakt hoe we die het best uitvoerden. De uitwisseling van kennis is wellicht het meest zichtbaar en tastbaar bij stagiairs – zij werken op Grondig vanuit een traject in een onderwijsinstelling en dienen in de meeste gevallen een neerslag te maken van wat ze leren of observeren – in de vorm van bachelorproeven, thesen of teeltplanningen. Beetje bij beetje ontstaat er een amalgaam aan verslagen van de praktijken van Grondig. Wat er op Grondig wordt geleerd, krijgt binnen een jaar misschien zelfs uitdrukking op een CSA in het Leuvense, die Bill, een stagiair van Landwijzer die ik maar kort zag, aan het opstarten was.

Kennis doet wortelen

Op het plukveld is er ook een kennis over het oogsten en verwerken van groenten en fruit, die wordt beoefend en gedeeld. Drie leden benoemden in de bevraging als antwoord op de vraag “Waar in voel je de gemeenschap het meest?” de uitwisseling van recepten en tips – zoals waar de rijpe bessen hangen – op het veld.

Deze uitwisselingen vragen tijd. Tijd om een bepaalde band op te bouwen, of voldoende tijd om die toevallige uitwisselingen te kunnen laten plaats vinden.

De uitwisseling die het meeste transformatie in zich draagt, bevindt zich volgens mij in de informele, van beneden uit georganiseerde of spontane vormen van kennisuitwisseling die gebeuren op en naast het plukveld. Het grootste deel van de gemeenschap is geen lid van andere agro-ecologische, duurzame, voedselgerelateerde organisaties. Enkele leden zijn lid van Velt of van Wijveld in Bloei, de bloementak van de andere Destelbergse plukboerderij “het Wijveld”. Dit was een verrassing voor mij. Ik verwachtte dat een groot deel van de leden al geëngageerd zou zijn in andere organisaties, dat de meeste leden zich vol toewijding met agro-ecologie, ook buiten Grondig zouden bezig houden. Dit toont aan dat Grondig een grote impact heeft op de eetgewoontes en het gemeenschapsleven van haar leden. Immers, zo’n zestig procent van de leden haalt 80-100% van de dagelijkse groenten en fruit bij Grondig.

13.11.2025. Binnen het Food Film Fest, georganiseerd door Voedsel Anders, spelen er elk jaar in november in gezellige zaaltjes over heel Vlaanderen razend boeiende, toegankelijke films die allemaal iets te maken hebben met voedsel. Dit jaar wilde Grondig ook een film screenen, een hoopvolle, zo vertelden de boeren mij. Eentje waarbij je niet met een zwaar gevoel naar huis gaat.

Donderdagavond, een veel te warme avond voor november, fietste ik, gewapend met mijn veldboekje, en met een goede goesting voor soep en film en popcorn, richting een zaaltje in Gentbrugge.

Het was een klein gezellig samen-zijn, daar binnen. Rond hoge receptietafels dronken mensen Grondige pompoensoep. Er was een zachte stroom inwaarts van nieuwsgierige mensen.

Aan zo’n receptietafel dient gepraat, zo vind ik toch – de hoogte leent zich perfect om je voorarmen op tafel te leggen, en je zo dicht bij, maar toch nog steeds ver genoeg, naar de anderen rond de tafel te buigen. Ik sprak er, gebogen over zo’n

kom soep, mijn brood doppend, met een koppel Grondige plukkers. Ik voelde me de nieuwsgierige thesisstudent, die zich op dat moment geen andere houding kon aannemen dan vragen stellen en luisteren en nog meer vragen stellen.

“Plukken jullie al lang bij Grondig?”

“Waarom gaan jullie naar een zelfpluk?”

“Wat brengt jullie hier?”

Ik vuurde ze af, de vragen, en hoopte tegelijk dat ze niet rekenden op een gezellige soepé voor twee.

Het koppel, in de veertig, jonge ouders van twee, plukte al enkele jaren bij Grondig. Sinds ze verhuisd waren naar Destelbergen, zochten ze een zelfpluk dicht bij huis. Het is gezond, zo vers en gewoon super lekker. Ook voor de kinderen, zo leren ze hoe een watermeloen groeit, hoe dieren leven. En ook: op is op. Onlangs kregen ze de laatste watermeloenen – “zo bijzonder om dan te weten dat je de laatste watermeloen eet van dat seizoen”.

Ik knikte instemmend, haalde de woorden aan die mijn mama me onlangs met spijt in het hart zei: “Hannah, ik vrees dat dit de laatste vijgen zijn. Het is gene vette meer. Ze krijgen niet genoeg zon meer om nog goed te rijpen.” En natuurlijk, vergeleek ik ook met de supermarkt, waar je bodemloze bakken vol fruit en groenten en nog veel meer lijkt te hebben.

Ik vroeg hoe de kinderen zich verhouden tot de zelfpluk. De dame, de woordvoerster van het koppel, vertelde dat de kinderen vooral voor de dieren naar de boerderij gaan. De varkens, koeien en kippen boeien hen. De bessen of sla of wortels minder. Verder is het ook een kwestie van duidelijke communicatie naar je kinderen toe – wanneer ze vragen of het nu wéér spinazie is. Dan vertelt ze hen dat er niet veel meer is op het veld, dat het te eten is wat er ligt, en dat dat dan voornamelijk spinazie is.

“Ze begrijpen dat wel, de kinderen, ze knikken en dan zie je het in hun ogen: die herinnering aan het veld waar we ons groenten en fruit halen.

En dan leer je wel creatief zijn in de keuken, ik volg ook cursussen fermenteren en het inmaken van groenten heb ik ondertussen al onder de knie. Dan kunnen we wel nog tomaten eten in de winter, zoals ook mijn grootmoeder vroeger deed. Maar dan heerlijk ingemaakt. En dan weet je wat er allemaal in zit en niet in zit, gewoon omdat je het zelf doet.

Maar het is ook wel tijdrovend, soms, zeker in de zomer, wanneer de bessen groeien, om alles zelf te gaan plukken. Dan denk je: ik ga even naar het veld, maar dan ben je er gauw een hele namiddag. Ja, die bessen worden ook niet allemaal tegelijk rijp: je zoekt een beetje, voelt, en legt ze ook allemaal heel voorzichtig in een bakje. Dan begrijp je plots waarom bessen zo veel kosten in de supermarkt.”

Elise aan de praat met één van de leden terwijl ze frambozen plant, 14 april 2026

Verder, haalt 35% van de leden ook het contact met boeren aan als hetgeen waarin ze de gemeenschap het meeste voelen. De babbeltjes en de kleine contacten zorgen voor een gevoel van ergens bij te horen, en zijn tegelijk ook kleine uitwisselingen van kennis. Leren en gemeenschap gaan hand in hand. Je leert bij, omdat je jezelf wil verrijken, maar ook omdat je het beste voor hebt met een plek, en die plek wil helpen verzorgen.

Het is dat wat Elise ook heel actief doet, op sociale media: het benoemen, het zichtbaar maken, het naar buiten brengen van het positieve verhaal van boeren. Wekelijks bereikt ze elfduizend volgers met een facebookpost, en vaak wordt ze uitgenodigd

om te spreken. Zo, kwam ze in april langs bij Zwijgen is Geen Optie, waar ze, tot haar lichte ergernis – zo vertelde ze mij – nog maar eens moest uitleggen dat het wel degelijk mogelijk is om een lokale gemeenschap volledig van lokale agro-ecologisch geteelde groenten en fruit te voorzien.

Anthony: “Ik merk dat ik zelf ook het idee heb van: maar zelf ons eigen eten voorzien, dat gaat niet. Want we zijn volledig dichtgebouwd. En in het biologisch boeren, zijn de rendementen niet hoog genoeg om ons allemaal te voeden. Dat zijn mijn clichés die ik opgeslagen heb in mijn hoofd.”

Elise: “Ik snap het. Heel veel mensen. Landwijzer heeft een interessante oefening waarbij ze elk jaar het dieet van hun studenten opvragen. Die worden verwacht een aantal weken hun eetpatroon bij te houden. En dan gaan ze becijferen met een paar aanpassingen in het dieet. Dus wat minder vlees, iets minder boter, want boter vraagt veel melk. En dan komen ze erop uit dat er 750.000 hectare landbouwgrond nodig is om de Vlamingen te voorzien van agro-ecologisch eten. En we hebben nu een dikke 600.000 hectare landbouwgrond.”³

Maar de dialoog verder laten verlopen, en hier als gemeenschap een klimaat voor creëren waarin die kan plaats vinden, is een politieke actie. Het draagt immers kritische transformaties in zich. Ook dit kan als een overlevingsstrategie worden beschouwd. Of eerder: als een strategie om een praktijk te kunnen laten vóórtleven:

“Ik denk dat Benny bijvoorbeeld daar wel een handje van heeft. Die is opgegroeid met een kei hard werkende vader, en die kopieert dat gewoon. Terwijl dat ik wel meer in vraag stel van: ik wil echt kei hard werken, ik wil ook resultaat boeken, maar hoe duurzaam is het? Basil en mij stoort dat een beetje, dat hij niet iets meer bezig is met de overdraagbaarheid en de transparantie van zijn kennis. Want zo blijf je heel afhankelijk van je fysieke gezondheid, hé. Dus als er iets gebeurt, dan ja, dan zal er zo een gat komen voor iedereen die dat dan moet opvullen.”⁴

Ook bij Arno van Lokaal, merkte ik dat er voor hem een grote vanzelfsprekendheid zat in het koken met de groenten van Grondig die hij zelf gaat plukken. Zó een vanzelfsprekendheid, dat de overdraagbaarheid van al zijn kennis, moeilijk is, en zelfs niet in een kookboek te vatten valt:

³ Elise, interview door Anthony (Zwijgen is Geen Optie), Gent, 2 april 2026

⁴ Elise, semi-gestructureerd interview door auteur, Molenweidestraat, 3 maart 2026

“Jaja, het ding is dat wij gaan oogsten en dan zie ik kervel liggen, en dan zie ik pastinaak liggen en dan denk ik: aja, misschien is pastinaak-kervel weleens leuk. Of knolselder en dan heb ik daar eens charcuterie van gemaakt ... op een manier is het een soort van koken met wat we hebben, maar ik denk dat inderdaad veel mensen het zouden beschouwen als “flexibel”.

Inderdaad, we hebben geen vaste kaart, maar we hebben een lasagne, en vorige week was die met tomaat en cashew, en dan is dat eens met boerenkool, dan eens met knolselder... En dan kijk ik puur naar: wat is er en wat kan ik ermee doen? En dat is een beetje hetzelfde als ik naar de boerderij ga. En dan zie ik rammenas en dan denk ik: “fuck, rammenas, wat ga ik met jou doen?”. Zo en soms gaat heel vlot en soms blijft er eens iets liggen. Dus, het is zo heel... flexibel, ja dat is misschien het juiste woord. Intuïtief.

Soms vragen mensen: ga je nooit een kookboek maken? Maar dan weet ik niet hoe ik daaraan zou moeten beginnen. Ik denk van alle dingen die we hier ooit gemaakt hebben, bestaat er zo goed als geen recept.”⁵

Het is deze kennis, kunde en ervaring die Arno en Benny belichamen, die (te) weinig wordt gedeeld. In “agriculture in the food disabling city”, haalt Chiara Tornaghi (2016) gebrek aan kennis, samen met landeigenaarschap, aan als belemmeringen tot stedelijke voedselproductie. Zo is er enerzijds een gebrek aan kennis over de bodemkwaliteit waarop in stedelijke omgevingen voedsel wordt gegroeid, anderzijds is er ook een gebrek aan kennis over het transformeren van dat wat uit de grond komt naar dat wat kan gegeten worden. Tornaghi schrijft dat er in stedelijke omgevingen een diepgewortelde “food dis-ability” heerst ten gevolge van een afwezigheid van betekenisvolle ervaringen met eten. En dan komt veel bij de boeren terecht: zoals de vraag om in te zetten op verbinding tussen boeren en burgers. Heel veel kennis over voedsel bevindt zich bij de boeren, maar er wordt niet actief een klimaat gemaakt om die ook tot buiten het veld te doen verspreiden.

⁵ Arno, semi-gestructureerd interview door auteur, Gent, 26 november 2025

Dialogo tussen boeren en burgers voor een agro-ecologische stedenbouw

Niet enkel op het plukveld, in of buiten het groentekot, wordt geleerd, maar ook in bredere kringen waar Grondig deel van uitmaakt, wordt kennis uitgewisseld- en geoefend. Waar gaat die kennis heen, wat wordt ermee in gang gezet? Het zijn vragen waar moeilijk antwoord op te vinden is, want elke druppel van kennis kan ergens iets teweeg brengen, en je weet niet waar. Toch is het een interessante oefening om de bredere uitwisselingen van kennis die er zijn, te destilleren uit de observaties. We kunnen deze uitwisselingen van kennis, zoals Tornaghi en Logan (z.d.), benoemen als “political pedagogies”, als een bouwsteen voor agro-ecologische stedenbouw. De “political pedagogies” zijn de transformatieve ambitie van agro-ecologische praktijken, en bieden stedelijke uitdagingen een hoofd. Ze transformeren de blik op het voedselsysteem waarin voedsel een handelswaar is, naar de blik die voedsel centraal stelt in het onderhoud van leven en ecologische relaties.

Het onderhoud van leven, dat is net ook dat wat de gemeenschap doet ter ondersteuning van de relatieve autonomie van Grondig. Denk aan de “subsistence societies” die ik in het eerste hoofdstuk besprak (Mies, 2005). We kunnen nu ook kennis-uitwisseling en dialoog toevoegen als essentieel onderdeel van het onderhouden, produceren en reproduceren van leven. Het is, net als levensonderhoud, een niet-betaalde vorm van arbeid zonder dewelke de betaalde vorm van arbeid niet kan bestaan. Processen van leren en uitwisseling kunnen, volgens literatuur over agro-ecologische transitie, hindernissen voor boeren doorbreken (Tornaghi & Logan, z.d.). De hindernissen van boeren zijn niet persoonlijk, ze zijn politiek. De hindernissen die Benny, Basil en Elise ondervinden zijn niet te wijten aan een persoonlijk falen, maar worden juist veroorzaakt doordat er geen of weinig (politieke) ruimte wordt gemaakt voor praktijken van voedselsoevereiniteit. The personal is political.⁶

De uitwisselingen van kennis, als een strategie om praktijken van voedselsoevereiniteit te laten overleven en voort te zetten, kunnen we dan ook als onderdeel

⁶ Uit feministische strijd in de jaren tachtig, waarbij gespreksgroepen voor vrouwen vaak aan “navel gazing” werden verweten, maar de struggels van die vrouwen werden niet veroorzaakt door een systeem dat hen onderdrukte.

van de boerenstruggles zien. Over een middagmaal vertelde Elise vol waardering over de praktijk van het rentmeesterschap, naar aanleiding van een artikel dat ze erover las. In de negentiende eeuw in Vlaanderen, bezochten rentmeesters pachtboeves en namen akte van wat we vandaag “best practices” zouden noemen. Doordat de rentmeesters zo veel pachtboerderijen bezochten, konden ze deze geobserveerde goede praktijken ook verspreiden. Het grondbezit van abdijen werd een verbindende factor tussen de praktijken van de verschillende pachters (Dhoore, 2025).

Het CSA-netwerk Vlaanderen zouden we kunnen zien als een hedendaags platform waar CSA-boeren goede praktijken uitwisselen. Voornamelijk in de winter worden samenkomsten georganiseerd rond thema's die boeren zelf naar voor kunnen schuiven. Beginnende boeren hebben hier veel baat bij, volgens Benny, zij stellen heel veel vragen bij zulke bijeenkomsten.

Ook de Stad Gent kende sinds 2013 ruimte om kennis uit te wisselen rond voedsel. Hoewel het niet werd geframed als een kennisuitwisseling, faciliteerde de stad een voedselraad van 25 leden waarbij stedelijke organisaties, lokale ondernemers, onderwijsinstellingen, het middenveld, enkele boeren en burgers samen kwamen om het over een Gentse voedselstrategie te hebben.

Maar vlak voor de zomer van 2025 besliste het Gentse stadsbestuur om het stedelijk voedselbeleid Gent en Garde stop te zetten en de middelen voor de Gentse Voedselraad terug te schroeven. De Gentse Voedselraad heeft dan misschien geen fundamentele systeemverandering tegenover het huidige voedselregime gebracht, het heeft wel ruimte gemaakt voor dialoog over lokaal voedselbeleid, en deze dialoog twaalf jaar lang gefaciliteerd.

Gent en Garde heeft structureel weinig veranderd, maar heeft wel een groot netwerk van actoren doen ontstaan die met hetzelfde bezig zijn. Zo getuigt ook Arno van Lokaal over Gent en Garde, dat wel een gesprek over voedsel op gang heeft gebracht:

“Ik vind niet dat de impact van de Voedselraad zo groot was. Allez, de grootste was misschien van: ‘hey, we hebben zo veel geld, dien je project in dat we kunnen steunen.’ Ik denk dat dat de uitpakker was. En daar zijn wel zotte dingen mee gedaan, en mooie dingen mee gedaan. De stadsdiensten hebben daar dan wel zotte prijzen mee gewonnen, op Europees en internationaal vlak, maar

rechtstreeks effect op handelaars zoals ons?

Ja, Gent en Garde, ik heb daar altijd zowat een gemengd gevoel bij – qua impact, hé. Maar ik vond dat wel altijd boeiend om daar bij te zitten, voor mij ook, om daar zowat algemener over te praten, zo. Over die schoolmaaltijden, bijvoorbeeld.

Soms denk ik, in het begin vond ik het wel belangrijk om dat te communiceren wat we doen, maar nu zit ik in een fase: weet ge, ge zijt gewoon bezig. En als mensen daar vragen over hebben, dat ze gewoon naar hier komen en ik wil het allemaal uitleggen, gewoon, zomaar.”

Vaak wordt er in stedelijk voedselbeleid gefocust op toegang tot en consumptie van voedsel. Een standpunt over de ecologische basis van voedselproductie zelf, ontbreekt, en ook een bevraging van de extreme commodificatie van voedsel blijft achterwege. Voedselbeleid behandelt de stad nog steeds als een container waarin voedsel achteraf moet worden ingepast (Deh-Tor, 2021).

Het is voornamelijk het laaghangend fruit dat werd geplukt met Gent en Garde, via kleine projecten die vooral leuk zijn en mooi ogen. Landbouwers ontbraken vaak bij het gesprek. Immers, zij moeten meestal zelfstandig en vrijwillig engagement opbrengen, en kunnen dit niet, zoals middenveldorganisaties, doen tijdens betaalde werkuren (Steyaert, 2019). Toch was Benny vaak aanwezig in de Voedselraad. Hoewel Grondig niet op Gents grondgebied boert, voelt Benny wel de nabijheid van Gent:

“Wij hebben ook altijd in de Voedselraad gezeten, in de Gentse Voedselraad.

Die voedselstrategie enzo, ik zou daar nu geen tijd meer voor hebben, maar in het begin hebben wij daar wel mee aan gesleuteld. En allez, ja, ook als één van de enige boeren toch wel een beetje ambitie binnen gebracht. Er werd vooral gekozen voor het laaghangend fruit, hé. Voor voedseloverschotten enzo. Daar veel mee doen, wat dat ook wel heel succesvol is geweest. Maar voor boeren vind ik het weinig ambitieus. Ja, maar nu is dat wel... zeker nu de Voedselraad er niet meer gaat zijn... we hebben wel wat restaurants in Gent, maar dat is het. Maar ik denk dat de nabijheid van Gent wel wat betekent voor het soort volk dat in Heusden woont. Want Gent wordt onbetaalbaar, dus ik denk dat meer en meer jonge gezinnen toch naar die periferie gaan: Melle, Heusden, Destelbergen. Dat die woningen wél nog betaalbaar zijn. Of, ja, betaalbaarder.”

“De Voedselraad, zaten daar veel landbouwers in?”

“Ja, toch wel een stuk of tien, vijftien als het echt mee zat, maar altijd dezelfde, hoor. Een paar CSA's gelijk het Wijveld of de Goedinge. Wij waren er ook altijd, en dan een paar gangbare boeren en dat was het.”

“Ik denk dat daarin wel het voordeel van de stad zit: dat je je politieke rol wel kunt vervullen doordat je in die Voedselraad kunt zitten, en zo meer stem hebt. En je stem kan gehoord worden?”

“Ja, ja, kijk, ze hebben hem nu opgedoekt, he. Ik vind dat maar niets, eigenlijk. Een stad als Gent moet dat hebben, op zijn minst. Wat ze in een stad niet dagelijks uitgeven aan voeding...”

“Ja, ik vroeg aan Basil: wat vind jij er van dat de Gentse Voedselraad is opgedoekt? En dan moest hij zo eens lachen van: dat beleid was eigenlijk maar zo hol of het kon zijn.”

Elise komt buiten en komt er even bij staan

Elise: “O, dat vind ik niet”

Benny: “Nee, ik ook niet. Maar Basil is daar ook niet zo in betrokken geweest.”

“En wat betekende die raad dan voor jullie?”

E: “Ja, dat was gewoon super cool dat er een visie was, en dat je er als landbouwer er ook naar kon verwijzen: dit project past gewoon binnen jullie visie. Hier is er helemaal geen visie, dus ja, wat dan? Welke richting wil je dan uit?”

B: “In die voedselraad was een belangrijk thema ook die publieke landbouwgronden. En dat is een heel gevoelig thema. Vooral die liberale en rechtse partijen hebben zoiets van: wij moeten geen landbouwgrond in eigen beheer hebben. Dat moet verkocht worden zodanig dat we onze putten kunnen vullen. Dat is de visie van liberaal en rechts, hé.”

E: “en wat dat ook heel tof was, was dat die subsidies voor die projecten, dat dat zo laagdrempelig was. Dat waren lokale subsidies die eens over kleine bedragen gingen. Nu is dat kei moeilijk om die stap te zetten: hoe meer fondsen je wil verwerven, hoe ingewikkelder die stappen worden. En dan zou je er eigenlijk al iemand moeten opzetten, die je dan ook moet betalen, bij wijze van spreken, om voor u een dossier te schrijven om kans te maken om met dat geld iets te doen. Plus, het valt zo niet bij landbouw, want het is eigenlijk een communicatie-campagne, de “ik ken mijn boer”-campagne, dus het is zo... terwijl dat was

eigenlijk: alles mocht. Echt zo mens op mens. Natuurlijk, het gevolg daarvan is dat er veel van die projecten... daar kun je je wat vragen bij stellen.”

B: “Sommige hebben echt veel geld gekregen, gelijk Vanier⁸, waarvan je je de vraag kunt stellen: draait dat nu?”

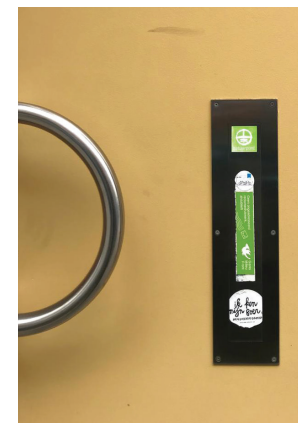
E: “Dat is hetzelfde als “ik ken mijn boer”, hé. Dat is efkes een succes geweest.

Ik was in de winkel van de Zwaluw⁹ en er was zelfs nergens meer een affiche.

Terwijl, hoe gemakkelijk kan het zijn. Dus dat is dan wel spijtig dat dat niet verder wordt gevolgd.”¹⁰

*Dürerlaan,
Mariakerke*

*Lozevisserstraat,
Gent*

Sint-Annaplein, Gent

⁸ Webshop voor korte keten, gelanceerd uit een oproep van de Stad Gent in 2018 om voor winkeliers, horeca en scholen de aankoop van lokale producten rechtstreeks van bij de boer te vereenvoudigen.

⁹ Bioboerderij met een hoevewinkel in Lievegem die al van bij de start deelnam aan de campagne.

¹⁰ Benny en Elise, semi-structureerd interview door auteur, Molenweidestraat, 25 november 2025

Slachthuisstraat, Gent

“Ik ken mijn boer” is een communicatiecampagne die in 2023 op Grondig startte. Enkele deelnemers namen het initiatief om met een slogan en een logo hun liefde voor hun boeren te delen met de lokale gemeenschap. Via de Gentse Voedselraad kreeg “ik ken mijn boer” een eenmalige subsidie, waardoor de slogan kon verspreiden over twaalf andere duurzame voedselproducenten in en rond Gent via fietskaartjes, affiches, stempels. Momenteel is het heel moeilijk om werkmiddelen te vinden voor de campagne, omdat die, zoals Elise zegt, “tussen verschillende categorieën valt”. Nu heeft het CSA-netwerk Vlaanderen de campagne onder haar vleugels genomen, en moeten boeren die willen deelnemen, zelf betalen voor het promotiemateriaal.

Een stad als Gent moet een voedselbeleid hebben, op zijn minst. Gent, maar ook Destelbergen zouden aan agro-ecologische stedenbouw kunnen doen. Het is een politiek-ecologisch project dat ernaar zoekt om de aard van steden te herdenken. Het laat je toe in te beelden hoe een stedelijke omgeving er uit zou zien wanneer ze

Tarbotstraat, Gent

Het “Ik ken mijn boer”-uithangmateriaal.
Als je er op let, zie je het plots overal opduiken.

ruimte maakt voor de ecologische basis van voedselproductie en wanneer ze zorg draagt voor sociale reproductie.

B: “En zoals Elise zei, bij bepaalde dingen, bijvoorbeeld schoolmaaltijden, kan je de hele tijd verwijzen naar: héla, je hebt hier een voedselstrategie, en je geeft hier drie miljoen euro uit aan schoolmaaltijden: doe daar eens iets mee. Besteed dat geld eens anders zodanig dat je je eigen beleid aan het uitvoeren bent. Maar ja, kijk, dat is weg hé. Dat is poef, weg.”

E: “En als je dat niet hebt, loop je ook het risico, dat je gaat afhangen van wie komt aankloppen aan de deur. Terwijl, als je een visie hebt, kan je dat aftoetsen: past dat binnen onze visie?”

B: “Dus alles wat dat ooit op tafel heeft gelegen of is geschreven, daar wordt nu niets mee gedaan. En richt dat maar een keer terug op, hé. Dat was mensen hun job, hé.”

E: “Dat is misschien een beetje het probleem van agro-ecologie, dat dat misschien nog altijd niet sexy genoeg is. Dat de mensen die voor die diensten werken, wel echt gepassioneerd zijn. Het is nu een ondernemersraad geworden, waar landbouwers ook aan tafel zouden moeten zitten.”

B: “Landbouw is zo een specifieke sector. Wat zitten zij daar te doen tussen winkeliers en...?”

E: “Ja, dat is een beetje het probleem van agro-ecologie. Dat het ondernemerspetje nog wat te weinig wordt opgezet, dat dat ook echt ondernemerschap is, hé. En dat bedoel ik met: agro-ecologie is misschien niet sexy genoeg.”

B: “Ja, in de ondernemersraad mag er dan één landbouwer gaan zitten. Wie gaat dat dan zijn? Dat weet ik niet, dat zal waarschijnlijk een afgevaardigde van de Boerenbond zijn.”¹¹

Agro-ecologie is misschien niet sexy genoeg, en de triptiek van de agro-ecologie – de praktijken, wetenschap in wording en de beweging – vraagt om hergronding van ons voedselsysteem (Visser, 2021). Het is deze hergronding, die stap per stap gebeurt op een eigen ritme, waar kennisuitwisselingen – op Grondig en rondom – zaadjes voor planten.

11 Benny en Elise, semi-gestructureerd interview

HOOFDSTUK 4.

*De eerste tekenen van de zomer: we verplaatsen de tunnel van de kolen naar de aardbeien,
31 maart 2026*

AFRONDEN

Deze masterproef ben ik begonnen vanuit een diepe interesse voor voedselsoevereiniteit, en een drang om dit “in het echt” te be-leven. Via dit veldwerk zou ik een demonstratie maken van hoe reëel bestaande praktijken van voedselsoevereiniteit er uit zien, en hoe die praktijken ecologische en sociale doelstellingen met elkaar rijmen. Ik verwachtte me te verdiepen in verschillende case studies, maar kwam terecht bij Plukboerderij Grondig, een case waar ik veel dieper in kon en wilde duiken dan verwacht. Na enige twijfel, besloot ik mijn aandacht en masterproef enkel op de praktijk van voedselsoevereiniteit van Grondig te richten.

Een verdieping waar ik, zelfs wanneer ik aan de laatste adem van deze masterproef schrijf, nog steeds door geboeid wordt.

Als student in de master ingenieurswetenschappen: stadsontwerp en architectuur, kreeg ik vaak de vraag wat voedselsoevereiniteit met architectuur te maken heeft. Architectuur gaat over ruimtes creëren, waarbij velen “bouwen” denken, maar wat even goed over beleid, ruimtelijke planning en toelaten gaat. Dankzij de lokaal verwortelde en in Gentse omgeving bekende case van Grondig, waarbij de vergunning voor de schuur een symbool is geworden voor Vlaamse boerenstruggles, kon ik uitleggen dat voedsel(-soevereiniteit) en ruimte wel degelijk diep met elkaar verweven zijn. En dat ruimte voor voedsel serieus moet worden genomen.

Open einde: voedselsoevereiniteit op Plukboerderij Grondig

Dit onderzoek met de lens van voedselsoevereiniteit heeft me geleefde, uitgeoefende, gepraktiseerde aspecten leren kennen van voedselsoevereiniteit op Grondig.

Ik ondervond dat de wereld rondom Grondig niet is aangepast aan praktijken van voedselsoevereiniteit. De wereld is vervreemd van voedsel, en ook van het ritme waarop voedsel groeit – “de output van agro-ecologie vraagt wat tijd”¹.

Het feit dat de praktijk van Grondig zich moet behelpen met al het magere wat is toegestaan, toont aan dat lokaal beleid andere prioriteiten heeft en lokale voedselproductie valt daar niet onder. Een lokale, regionale en territoriale visie over voedsel zou boeren meer handvaten geven om lokale overheden aan te spreken.

Beleid creëert momenteel voornamelijk ruimte voor thema's als gezondheid en open ruimte, en walst daarmee om de lokale productie van voedsel heen. Toch zijn het net deze thema's – natuur, voedsel en bij uitbreiding gezondheid van al het levende – die Grondig verbindt in haar praktijk van voedselsoevereiniteit.

De gemeente Destelbergen kiest ervoor om ruimtes voor andere soorten consumptie en productie te creëren, zoals een padelveld, en slechts weinig ruimte te maken voor dat wat ons allemaal verbindt en doet leven: voedsel. Infrastructuur is daardoor, voor boeren die niet geboren zijn met gronden of een boerderij in de wieg, moeilijk toegankelijk. Ook Vlaamse ruimtelijke planning maakt het (jonge) boeren die voor een lokale gemeenschap voedsel willen produceren, niet gemakkelijk. De Vlaamse ruimtelijke planning is vastgeroest en staat vol uitzonderingen; de rechtspraak loopt achter deze uitzonderingen aan. Er lijkt geen duidelijk beleid dat boeren ondersteunt in infrastructuur van de grond te gaan. De uitzonderingen nemen het over van de regel, zoals de zonevreemde functiewijzigingen.

Verder, heerst er ook een (voorbijgestreefd) romantisch idee over “het platteland”: ongerepte open ruimtes met schone vergezichten. In het geval van Grondig, is het voornamelijk Destelbergen die haar argumentatie tegen de nodige infrastructuur hier aan ophangt. Elke vorm van infrastructuur die Grondig plaatst of wil plaatsen om haar praktijk van voedselsoevereiniteit te ondersteunen, wordt tegengewerkt. Het is alsof we collectief een trauma hebben opgelopen door het platteland zo ongebreideld

te laten verrommelen, waardoor de rechtspraak nu elke vorm van bijkomende infrastructuur, hoewel die bijdraagt aan gemeenschapsvorming of lokale voedselproductie, kordaat weigert. Een praktijk van voedselsoevereiniteit is inherent productief, sociaal en ecologisch en heeft daar eigen vormen van infrastructuur voor nodig. Een soort infrastructuur die nog niet veel voorgangers kent, nog weinig vertaling in Vlaamse context kent, en daarmee moeilijk verbeeld of positief geadviseerd kan worden. De weigerachtigheid van Destelbergen heeft misschien juist hiermee te maken: met een gebrek aan verbeelding van infrastructuur die een praktijk van voedselsoevereiniteit nodig heeft. Maar Grondig weet zich omringd door een netwerk aan mensen die zich wél iets kunnen inbeelden bij voedselsoevereiniteit en collectief deelnemen aan een verbeelding en belichaming van een lokale praktijk van voedselsoevereiniteit. De gemeenschap biedt Grondig het meeste steun, en vormt als deel van het netwerk een overlevingsstrategie: een strategie om te kunnen bestaan en voortbestaan in een onaangepaste wereld. Het is samen met de gemeenschap, horeca-zaken, een boomsnoeier, brouwerijen... dat Grondig voedselsoevereiniteit praktiseert op meerdere schalen, zonder dit zelf zo te benoemen. Samen met dit brede netwerk, vormt Grondig een regionale agro-ecologische kringloop, waarin afval geen afval is, maar een grondstof die leven op en onder de bodem voedt.

Samen met de grondstoffen die in de regionale agro-ecologische kringloop circuleren, circuleert er ook kennis. Naast de materiële overlevingsstrategie, wendt Grondig ook een immateriële overlevingsstrategie aan om de praktijk van voedselsoevereiniteit te doen bestaan en voortbestaan. Deze strategie is eerder politiek van aard en stelt het belang van dialoog centraal. Op het veld, tijdens het werken, kan je over alles spreken, maar vormt de praktijk die wordt uitgeoefend, het meest verbindende thema in een gesprek. Grondig toonde voor mij de verbindende en transformatieve kracht van dialoog – in het samen werken met stagiairs uit verschillende opleidingen, in de middagmalen waarbij we dieper in gesprek konden gaan, in het samen brengen van een hele gemeenschap rondom voedsel. Dit alles terwijl de boeren zo toegankelijk zijn in hun nabijheid. Voor de gemeenschap vormen zij de grootste zaadjes van transformatie; ze brachten van de ene op de andere dag vijfhonderd mensen uit de supermarkt weg, en samen rond een plukveld. Deze contacten en uitwisselingen – met de boeren, met andere leden, met het plukveld en de bredere omgeving – vormen de bouwstenen voor een collectieve verbeelding van de praktijk van voedselsoevereiniteit.

¹ Elise, semi-gestructureerd interview met auteur, Molenweidestraat, 3 maart 2026

Veldwerk: paden en doelen?

Sinds oktober dompelde ik me onder in het veld. Het veldwerk verliep traag en onvoorspelbaar. Marjolein Visser (2021, p.55) benoemt het als “Het pad is het doel. De ervaringen van het pad geven richting aan het vervolg van het pad: dat is het doel”. Je kan je gewoonweg niet voorstellen, wat je zal tegenkomen en wat er zal gebeuren op het veld. Dat wat ik de ene week observeerde, leidde me op een spoor, een bepaald patroon dat ik leek te ontwarren. De andere week verliet ik dat spoor door een botsing op iets anders. Ik zou me geen meer dankbare manier van onderzoek kunnen inbeelden dan die van veldwerk; die van het bewandelen van een pad en niet weten waar je zal eindigen.

Toch, zit er volgens mij ook een grote romantisering in “het pad is het doel”. Immers, hoewel ik dit niet vaak voelde, kan ik me wel inbeelden dat je je als onderzoeker soms een toekomst wil kunnen inbeelden, over dat onderzoek, om een bepaalde planning of perspectief te kunnen schetsen. Ik denk dat het belangrijk is om soms eens van het pad af te gaan, te kijken waar je al hebt gewandeld, hoe je hebt gewandeld, en bewust een zijweg in te slaan. Met andere woorden: het lijkt me best spannend en noodzakelijk voor kritisch onderzoek om het lot van het pad ook zelf in handen te nemen, door er een onderzoekslaag aan toe te voegen of mee te combineren. Op het kruispunt van paden, dienen dingen zich niet zo rechtlijnig aan en wordt je in de war gebracht door andere wandelaars.

Maar ik begrijp waar de vergelijking met het pad of wandelen vandaan komt. Tijdens veldwerk kom je zo veel tegen dat je niet had kunnen verwachten, en de hele houding van participatieve observatie is er één van signalen proberen ontvangen. Gaandeweg op dat pad, bouwde ik een vertrouwensrelatie op met de boeren en andere stagiairs. Op den duur weten ze waarom je daar bent, en krijg je artikels aangereikt of verhalen verteld die hen interessant lijken voor je onderzoek. Het veldwerk daagde me uit geduldig te zijn, af te wachten en “te zien” wat er gebeurt. Op het veld gebeurt zo veel toevallig, de praktijk buigt zich niet naar jouw onderzoek en je kan noch wil de praktijk naar jouw onderzoek ombuigen.

Dat laatste hield voor mij een voortdurend balanceren tussen participatie en observatie in. Tussen observeren en participeren heerst een bepaalde spanning (Shah, 2017). Die spanning ging ik vaak uit de weg door vooral te luisteren, kijken

– te observeren – en de situatie die zich aandienende vooral niet te buigen naar mijn onderzoek. Ik was me er vaak erg van bewust dat de praktijk waar ik aan deelnam voor de boeren hun broodwinning betekende, en daarom zowel hun als mijn concentratie tijdens het werken niet wilde doorbreken met kritische vragen. Toch, had ik dialoog tijdens sommige eenvoudigere taken of tijdens momenten in de camionette, meer kunnen initiëren, om samen, op het veld, doorheen een dialogische ontmoeting, nog meer kritische blikken op de wereld te werpen. Ik had, met andere woorden, zelf enkele struikelstenen op het pad kunnen leggen om dat pad spannender te maken.

Verder, waar ik in deze masterproef heel duidelijk mijn rol op het veld vermeldde, deed ik dat niet (vaak) zo expliciet op Grondig. Het was voor zowel mij als de boeren goed geweest af en toe de staat van mijn onderzoek en momentele rol uit te leggen, maar tegelijk was daar ook weinig ruimte voor in de drukke dagen die de boeren kennen. En zo was veldwerk doen voor mij ook een leren omgaan met onzekerheid. In het balanceren tussen participeren en observeren, in het benoemen en bevragen, maar de dagelijkse gang van zaken niet te willen onderbreken, in naar het veld te willen gaan, maar tegelijk het veldwerk op papier te willen vertalen.

Veldwerk kan niet efficiënt gebeuren, bestaat niet uit vraag en antwoord, noch uit oorzaak en gevolg. Veldwerk kent geen onderzoek dat een praktijk reduceert tot cijfers of concepten, maar een traagheid, veelheid en chaos. In die zin sluit ik me aan bij Shah (2017), dat participatieve observatie een revolutionaire praktijk is. Deze vorm van onderzoek daagt je uit geduldig te zijn, je eigen rol voortdurend te bevragen, en tegelijk ook waar je aan deelneemt en wat je observeert. Veldwerk leert je het grote in het kleine zien, en dat grote concepten, die we lekker gekruid opgelepeld krijgen aan schoolbanken, maar bestaan omwille van het kleine, complexe en reëel bestaande. Veldwerk vormt in een wereld waar artificiële intelligentie ons meteen van simpele antwoorden op de kleinste vragen kan voorzien, een weerstand, en is misschien wel de meest pure vorm van educatie. Educatie, immers, komt van het Latijnse werkwoord “educere”, wat “naar buiten brengen” betekent. E(-x) verwijst naar een uitgaande beweging, ducere betekent leiden. “Bijleren, buitengaan en buiten zijn is een confrontatie met de eigen constructie, de eigen grenzen en de eigen begrensdheid” (Desmet, 2021, p.72).

Verder onderzoek

Er ligt nog veel te onderzoeken en ontdekken in de verbeelding van infrastructuur voor praktijken van voedselsoevereiniteit. Een duidelijke visie op en verbeelding van voedselsoevereiniteit ontbreekt in (lokaal) beleid. Het maakt lokale overheden als Destelbergen weigerachtig en kwetsbaar voor eender wie komt aankloppen.

Onderzoek naar infrastructuur voor voedselsoevereiniteit kan veldwerk zijn waarin reëel bestaande infrastructuur onder de loep wordt genomen en onderzocht wordt wat voor netwerken die infrastructuur mogelijk maakt. Tegelijk, kan ook ontwerpend onderzoek een waardevolle bijdrage leveren, en al zeker in combinatie met veldwerk. Ontwerpend onderzoek waarbij tekeningen van toekomstscenario's nodige infrastructuur plaatsen, kunnen beleidsnota's ondersteunen en lokale overheden helpen die infrastructuur te verbeelden en hiermee een angst voor het onbekende wegnemen.

Infrastructuur ontworpen voor voedselsoevereiniteit, is een ruimte die het samenbrengen van sociale en ecologische doelstellingen ondersteunt. Het zou een schuur kunnen zijn, waarin Grondig haar werkmateriaal kan opslaan, beschermd tegen weer en wind. Het zou een vuurschaal kunnen zijn, waarrond de gemeenschap van Grondig na het plukken samen komt en uitwisselt. Het zou een gekoelde ruimte kunnen zijn, om al die oogst verser en langer in te bewaren. Het zou een uitgeruste keuken kunnen zijn voor het woonzorgcentrum, om zonder logistieke omwegen de oogst van Grondig te verwerken voor haar bewoners.

Het zou zo veel kunnen zijn, en dit vele maakt Grondig nu met de riemen die ze heeft mogelijk. Nodige infrastructuur zou de praktijk toelaten in al haar glorie verder te ontplooiën, en zaadjes voor andere praktijken van voedselsoevereiniteit te helpen ontkiemen.

De tunnel verdwijnt in het landschap, 11 december 2025

BRONNEN EN BIJLAGEN

- A bit of history of the food sovereignty movement. (2025, 3 juni). [Video]. Nyéléni Global Forum. Geraadpleegd op 30 oktober 2025, van <https://nyeleniglobalforum.org/food-sovereignty/>
- Abbeloos, J.-F. (2025, 1 oktober). De nieuwe Vlaamse visie: minder drempels voor wie vergunning aanvraagt, meer voor wie beroep aantekent. *De Standaard*. <https://www.standaard.be/politiek/de-nieuwe-vlaamse-visie-minder-drempels-voor-wie-vergunning-aanvraagt-meer-voor-wie-beroep-aantekent/94449740.html>
- Andries, S. (2025, 8 oktober). Nog een fermette tussen de velden? N-VA stelt strengere Vlaamse regels voor. *De Standaard*. <https://www.standaard.be/politiek/nog-een-fermette-tussen-de-velden-n-va-stelt-strengere-vlaamse-regels-voor/95316983.html>
- Audooren, F. (Red.). (2015). *Het slachthuis verteld* [t/Online pdf]. <https://www.burenvandeabdij.be/wp-content/uploads/2021/01/Het-Slachthuis-verteld.pdf>
- Boerenforum, Toekomstboeren, Wervel, Oxfam, FIAN Belgium, & Voedsel Anders. (2021). Nyéléni verklaring van het Internationale Forum voor Agro-Ecologie [Brochure; Pdf]. In Boerenforum, Toekomstboeren, Wervel, Oxfam, FIAN Belgium, Voedsel Anders. <https://boerenforum.wordpress.com/wp-content/uploads/2021/12/211223-nyeleni-nl-web.pdf>
- BreakThrough News. (2023, 16 april). 1 million members, 100 million trees: How Brazil's socialist farmers are fighting Big AG [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=KiXkUPeMx9I>
- Brenner, N., & Katsikis, N. (2020). Operational Landscapes: Hinterlands of the Capitalocene. *Architectural Design*, 90(1), 22–31. <https://doi.org/10.1002/ad.2521>
- Buurt + Voedsel + Infrastructuur. (2025). Stadsacademie. Geraadpleegd op 9 mei 2026, van <https://stadsacademie.be/portfolio/buurt-voedsel-infrastructuur>
- Consumptiekracht · Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG). (z.d.). <https://cagnet.be/page/voeding-1950-nu-consumptiekracht>
- De Molina, M. G. (2025). Notes on autonomy as an agroecological principle. *Agroecology And Sustainable Food Systems*, 50(1), 194–220. <https://doi.org/10.1080/21683565.2025.2502092>
- De Tremmerie, B. (2023). *A sense of food sovereignty* [Masterproef]. UGent.
- De Wit, R. (2026, 28 maart). Altijd onderweg. *De Standaard Weekblad*, 736, 4.
- Dehaene, M. (2015). Stedenbouw als verstedelijkingskunde. In *Ghent University Academic Bibliography (Ghent University)* (pp. 296–312). <http://hdl.handle.net/1854/LU-8033494>
- Deh-Tor, C. M. (2021). Food as an urban question, and the foundations of a reproductive, agroecological urbanism. In *Resourcing an agroecological urbanism. Political, transformational and territorial dimensions* (pp. 12–33). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429433566-2>
- Desmet, T. (2021). *Wim Cuyvers - les mots et les choses* [Masterproef, UGent]. https://eu-st01.ext.exlibrisgroup.com/32RUG_INST/storage/alma/7A/3B/22/81/51/07/2F/3C/2D/AE/7C/BC/73/CF/C5/D7/RUG01-003014661_2021_0001_AC.pdf?Expires=1778318231&Signature=HPRZzBtd84G-IIdIRUSN98jhPoMc5UxnVzyAUdzIFb3STXGKt98xvxoaz6iXPLqGgZIW--SbdHr5f9CFIHbvY7xyx08y5IYEwo1AmzxBL~yLP~NpeLUF2eB549e0X5IOOuVNCtkwJStp8r9cR9jKUSwBo9dIh-4QO4iXF6dkcSzFmPYfFAe2dkbuRhF3ZojAgtTIkH0wQINQ4I3cOOV70L7w58s7nd2X8R0cx~mgs-fljgPvvw~mKfkg-UkRNNZSiiFvckvGDM3q96T29wnKbu1Dnt6OoQep48Kk4wfBfPhN5SPAzJV-4vOnji3v2EhiQpVav5SwdFbTf1Mvp7qB4rPg__&Key-Pair-Id=APKAJ72OZCZ36VGVASIA#pdfjs.action=download
- Dhoore, K. (2025). “Gegroet, o groene vlagge. . .”: Vlaamse landbouw organisaties in historisch perspectief. *Beet The System*, 20–27. https://www.fian.be/IMG/pdf/beet_the_system_2025_nl_web.pdf

- Dorignon, L. (2015, 21 september). *And the urban exploded*. Society And Space. Geraadpleegd op 16 december 2025, van <https://www.societyandspace.org/articles/and-the-urban-exploded>
- Elise Van Broeckhoven: *Niet gewoon charmant*. (2026, 2 april). Geraadpleegd op 7 april 2026, van <https://zwijgenisgeenoptie.be/elise-van-broeckhoven/>
- Fabian, J. (2009). Ethnography and memory. In J. Mitchell, M. Melhuus, & H. Wulff (Reds.), *ETHNOGRAPHIC PRACTICE IN THE PRESENT* (pp. 16–27). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781845456160>
- Freiré, P. (1968). Pedagogy of the Oppressed: 30th Anniversary Edition. In *Bibliothèque et Archives nationales du Québec (Québec government)*. <https://educ.info/xmlui/handle/11515/35849>
- Galt, R. E. (2013). The Moral Economy Is a Double-edged Sword: Explaining Farmers' Earnings and Self-exploitation in *Community-Supported Agriculture*. *Economic Geography*, 89(4), 341–365. <https://doi.org/10.1111/ecge.12015>
- Gibson-Graham, J. K. (2006). Constructing a language of economic diversity. In *A postcapitalist politics* (pp. 54–78). http://bvbr.bib-bvb.de:8991/F?func=service&doc_library=BVB01&local_base=BVB01&doc_number=022110232&sequence=000003&line_number=0001&func_code=DB_RECORDS&service_type=MEDIA
- Giljo, A., & Pascual, F. G., Jr. (2005). Nyeleni [Book]. *Food Sovereignty Framework*, 1–3. <https://www.nyeleni.org/IMG/pdf/FoodSovereigntyFramework.pdf>
- Global Oneness Project. (2012, 1 mei). *The Mythology of the Green Revolution* [Video]. YouTube. Geraadpleegd op 28 januari 2026, van <https://www.youtube.com/watch?v=gIdMMwTTklc>
- Gustafson, P. (2001). Meanings of place: everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal Of Environmental Psychology*, 21(1), 5–16. <https://doi.org/10.1006/jevp.2000.0185>
- Hoofdstuk II. Bestemming en gebruik van de grond. (1973). [Boek]. In *Koninklijk besluit betreffende de inrichting en de toepassing van de ontwerp-gewestplannen en gewestplannen*. (p. 1813).
- Iles, A., & De Wit, M. M. (2014). Sovereignty at What Scale? An Inquiry into Multiple Dimensions of Food Sovereignty. *Globalizations*, 12(4), 481–497. <https://doi.org/10.1080/14747731.2014.957587>
- Kantoor te huur in Molenweidestraat 22-28, 9070 Heusden. (z.d.). Ceusters Vastgoed. Geraadpleegd op 22 januari 2026, van <https://www.ceusters.be/nl/te-huur/9070-heusden/kantoor/71552>
- Leef tijd en geslacht. (2025, 22 augustus). Agentschap Landbouw & Zeevisserij. Geraadpleegd op 19 mei 2026, van <https://landbouwcijfers.vlaanderen.be/landbouw/totale-landbouw/leef-tijd-en-geslacht>
- Lilia Trevilla Espinal, D., & Alvarez, I. (2022, 3 maart). *What does feminism have to do with the food you eat?* Geraadpleegd op 11 januari 2026, van <https://shows.acast.com/a-journey-through-feminist-agroecology/episodes/what-does-feminism-have-to-do-with-the-food-you-eat>
- Maenhout, K. (2023, 24 juli). Regelneverij op de plukboerderij. *De Standaard*. <https://www.standaard.be/binnenland/regelneverij-op-de-plukboerderij/40701954.html>
- Maenhout, K. (2025, 15 augustus). “De villa met drie bijgebouwen en een riante tuin moet verleden tijd worden”: Vlaanderen worstelt met de ‘fermettiseren’ van zijn platteland. *De Standaard*. <https://www.standaard.be/binnenland/de-villa-met-drie-bijgebouwen-en-een-riante-tuin-moet-verleden-tijd-worden-vlaanderen-worstelt-met-de-fermettiseren-van-zijn-platteland/83659331.html>
- Marot, S. (2023). *Prendre la clef des champs: Agriculture & architecture*. Wildproject.
- McMichael, P. (2013). Food Regimes and Agrarian Questions. In *Practical Action Publishing eBooks*. <https://doi.org/10.3362/9781780448794>
- Mies, M. (2005, augustus). *The Subsistence Perspective* (L. Rosenblatt, Vert.). Transversal Texts. Geraadpleegd op 25 maart 2026, van <https://transversal.at/transversal/0805/mies/en>

Milgroom, J., Johnson-Chappell, M. J., & Anderson, C. (2019, januari). *A guide to mapping for food system change*. ResearchGate. Geraadpleegd op 12 november 2025, van https://www.researchgate.net/publication/338823440_A_Guide_to_Mapping_For_Food_System_Change

Missie, visie en waarden. (z.d.). ILVO. Geraadpleegd op 16 mei 2026, van <https://ilvo.vlaanderen.be/nl/organisatie-waarden-missie>

notaris.be. (2023). NOTARISBAROMETER LANDBOUWGRONDEN. In *www.notaris.be*. https://www.boerenbond.be/sites/default/files/media/pdf_files/2023-08/Landbouwbarometer2023.pdf
onze missie. (z.d.). Plukboerderij GRONDIG. Geraadpleegd op 9 maart 2026, van <https://plukboerderijgrondig.be/site/>

Opsommer, J. (2019, 22 maart). *Recht: Grondwettelijk Hof fluit Vlaamse decreetgever terug*. Landbouwleven. Geraadpleegd op 21 januari 2026, van <https://www.landbouwleven.be/4910/article/2019-03-22/recht-grondwettelijk-hof-fluit-vlaamse-decreetgever-terug>

Pano: De prijs van de patat. (2025, 5 november). [Video]. VRT MAX. <https://www.vrt.be/vrtmax/a-z/pano/2025-nj-/pano-s2025-nj-a3/>

Plukboerderij Grondig. (2026, 30 april). *Voorstelling Gegrond vzw* [Persoonlijke communicatie].

Plukboerderij Grondig. (2026, 22 februari). *plukboerderij Grondig - [Groenten] HERINSCHRIJVING GROENTENABONNEMENT* [Persoonlijke communicatie].

Plukboerderij Grondig. (2025, 13 december). *plukboerderij Grondig - Onze legkipjes mogen op pensioen. Misschien in jouw tuin?* [Persoonlijke communicatie].

Plukboerderij Grondig. (2026, 22 januari). *plukboerderij Grondig - [Groenten] de regels van Plukboerderij Grondig* [Persoonlijke communicatie].

Schoukens, H. (2025, 3 oktober). Met dit vergunningenbeleid zal Vlaanderen gewoon verder 'verrommelen'. *De Standaard*. <https://www.standaard.be/opinies/met-dit-vergunningenbeleid-zal-vlaanderen-gewoon-verder-verrommelen/94762806.html>

Shah, A. (2017). Ethnography?: Participant observation, a potentially revolutionary praxis. *Hau Journal Of Ethnographic Theory*, 7(1), 45–59. <https://doi.org/10.14318/hau7.1.008>

Social Theory on Film. (2025, 27 april). *Erving Goffman - The Presentation of Self in Everyday Life* [Video]. YouTube. Geraadpleegd op 13 december 2025, van <https://www.youtube.com/watch?v=4vk9WQltZZc>

Solari, S., & Gambarotto, F. (2014). Territorial Rooting as an Element of Well-Being. *Review Of Social Economy*, 72(4), 504–522. <https://doi.org/10.1080/00346764.2014.958899>

Steel, C. (2013). *Hungry City: How Food Shapes Our Lives*. Random House.

Steyaert, A. (2019). *Evaluatie van stedelijke voedselstrategieën* [Masterproef]. UGent.

TED. (2009, 5 oktober). *Carolyn Steel: How food shapes our cities* [Video]. YouTube. Geraadpleegd op 30 oktober 2025, van <https://www.youtube.com/watch?v=CLWRclarr10>

Tornaghi, C. (2016). Urban Agriculture in the Food-Disabling City: (Re)defining Urban Food Justice, Reimagining a Politics of Empowerment. *Antipode*, 49(3), 781–801. <https://doi.org/10.1111/anti.12291>

Tornaghi, C., & Dehaene, M. (2019). The prefigurative power of urban political agroecology: rethinking the urbanisms of agroecological transitions for food system transformation. *Agroecology And Sustainable Food Systems*, 44(5), 594–610. <https://doi.org/10.1080/21683565.2019.1680593>

Tornaghi, C., & Logan, R. (z.d.). *Political pedagogies. Agroecological Urbanism*. Geraadpleegd op 9 april 2026, van <https://agroecologicalurbanism.org/building-blocks/political-pedagogies>

Van Ranst, M. (2024, 4 januari). *ZOBIO: BIOboeren en ZOrginstellingen werken samen aan een catering met meer lokale producten*. Vlaams Ruraal Netwerk. Geraadpleegd op 23 oktober 2025, van <https://www.vlaamsruraalnetwerk.be/projecten/zobio-bioboeren-en-zorginstellingen-werken-samen-aan-een-catering-met-meer-lokale>

Vanden Bussche, S. (2025, 20 december). *Europese Commissie zwakt regels af onder druk van lobbygroepen*. Apache. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van <https://apache.be/2025/12/20/>

europese-commissie-zwakt-regels-af-onder-druk-van-lobbygroepen

Vanden Bussche, S. (2026, 18 februari). *Op het platteland (ver)bouwen moet een uitzondering worden*. Apache. Geraadpleegd op 19 mei 2026, van <https://apache.be/2026/02/18/op-platteland-verbouwen-moet-uitzondering-woorden?cdInk=Rnp5dVZuNUpSbDFBm9RYUdxW-FZaWFNTFCN3NSQWtCeUNubWVMcHhCQjJJY2NtQ3JUEp0alRrSHdadll1YzlMeXZqNjVUd-VFZZGN4dDBMNWRmOjo2MzQxNWZzODAwYjdmMjQyM2M2OTkyOGZkYTtYMDfMA%3D%3D>

Vandermaelen, H. (2023). *Urbanising the Agroecological Reproduction of Soil Fertility* [Doctoral dissertation, UGent]. https://libcatalog.ugent.be/nde/fulldisplay?query=hans%20vandermaelen%20urbanising&tab=Everything&search_scope=MyInst_and_CI&vid=32RUG_INST:32RUG_INST&lang=en&docid=alma990031349370409161&adaptor=Local%20Search%20Engine&context=L&isFrbr=false&isHighlightedRecord=false&state=

Vanderstraeten, A. (2025, 19 december). Europa hoort de tractoren opnieuw, maar luistert nog altijd niet. *De Morgen*.

Vanempen, E., & Verhoeve, A. (2026). Zonevremde functiewijzigingen in de Vlaamse landbouwruimte. ILVO beleidsadvies. In *ILVO Beleidsadvies*.

Visser, M. (2021). Het pad is het doel: agro-ecologie en de valkuilen op zoek naar hergronding. *Oikos*, 98(2), 49–60. https://oikos.be/wp-content/uploads/2021/05/oikos.be_joomlatools-files_docman-files_jaargang-2021_oikos-98-2-2021_98-06-Visser-Het-pad-is-het-doel.pdf

Vloebergh, G., & Coppens, T. (2018, 3 maart). Wat is de waarde van waardevol landschap nog? *De Standaard*. <https://www.standaard.be/nieuws/wat-is-de-waarde-van-waardevol-land-schap-nog/48045431.html>

Weil, S. (2022). *Verworteling: Wat we de mens verplicht zijn* (1ste editie) [Boek]. IJzer Uitgeverij.

Wikipedia contributors. (2026, 10 februari). *The personal is political*. Wikipedia. Geraadpleegd op 9 april 2026, van https://en.wikipedia.org/wiki/The_personal_is_political

Willoughby, A. (2025, 7 november). *CSAs as Spaces of Care and Self-exploitation: A feminist perspective from the UK*. AgroecologyNow! Geraadpleegd op 10 januari 2026, van <https://agroecologynow.net/community-supported-agriculture-feminist-perspective/>

Bronnen van afbeeldingen

BioForum vzw. (2026, januari). *ZoBio - Zorgband Leie & Schelde en Plukboerderij Grondig* [Video]. YouTube. Geraadpleegd op 16 mei 2026, van <https://www.bioforum.be/zobio>

Biologische Waarderingskaart en Natura 2000 Habitatkaart - Toestand 2025. (2025). [Dataset]. In *Vlaanderen.be*. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek. <https://www.vlaanderen.be/datavindplaats/catalogus/biologische-waarderingskaart-en-natura-2000-habitatkaart-toestand-2025>

Cartoonralph. (2025, 6 december). *Farmers say no yes to EU-Mercosur*. MO* Magazine. <https://www.mo.be/opinie/de-pesticidenlobby-gebruikt-boerenprotesten-als-dekmantel-om-europese-re-gels-te-versoepelen>

Gewestplan, raster. (2025). [Dataset]. In *Vlaanderen.be*. MercatorNet. <https://www.vlaanderen.be/datavindplaats/catalogus/gewestplan-raster>

Landbouwgebruikspcelen LV, 2024. (2024). [Dataset]. In *Vlaanderen.be*. Agentschap Landbouw en Zeevisserij. <https://www.vlaanderen.be/datavindplaats/catalogus/landbouwgebruikspcelen-lv-2024>

Onze visie op Plukboerderij Grondig. (2023, 20 september). Destelbergen.

Orthofotomozaïek, kleinschalig, zomeropnamen, kleur, 1979-1990, Vlaanderen. (2013). [Dataset]. In *Vlaanderen.be*. agentschap Digitaal Vlaanderen. <https://www.vlaanderen.be/datavindplaats/catalogus/orthofotomozaïek-kleinschalig-zomeropnamen-kleur-1979-1990-vlaanderen>

Orthofotomozaïek, middenschallig, zomeropnamen, 2021, Vlaanderen. (2022). [Dataset]. In *Vlaanderen.be*. agentschap Digitaal Vlaanderen. <https://www.vlaanderen.be/datavindplaats/catalogus/orthofotomozaïek-middenschallig-zomeropnamen-2021-vlaanderen>

Plukboerderij GRONDIG. (2025, 11 oktober). Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1217339827105413&set=a.458434162995987>

Steveniers, S. (2023, 24 juli). *De plukboerderij botst op regelgeving*. De Standaard.

Weigering uitbreiding Plukboerderij Grondig. (2022, 12 augustus). Destelbergen.

Verantwoord gebruik van generatieve artificiële intelligentie

De auteur koos er bewust voor geen enkele vorm van artificiële intelligentie te gebruiken voor het maken van deze masterproef.

Bijlagen

Afbeelding 1. Weigering uitbreiding Plukboerderij Grondig. (2022, August 12). Destelbergen.

Weigering uitbreiding Plukboerderij Grondig

We gebruiken cookies op deze site om je gebruikerservaring te verbeteren

Door op de knop Accepteren te klikken, stem je ermee in dat wij dit doen.

☒ Noodzakelijke cookies
☐ Analytische cookies
☐ Cookies met je voorkeuren
☐ Advertentiecookies, sociale-mediacookies en cookies van andere mediabedrijven

Voorkeuren opslaan

Accepteer alle cookies

Na beroep bij het provinciebestuur werd onze weigering van de bouw aanvraag van Plukboerderij Grondig in Heusden bevestigd. Dit betekent niet dat we duurzame landbouw geen warm hart toedragen of dat de Plukboerderij daar moet verdwijnen. De locatie is geschikt voor landbouw, maar niet voor een landbouwbedrijf met verschillende nevenactiviteiten. Dit verstoort het landschappelijk waardevol agrarisch gebied en een goede ruimtelijke ordening.

Begin dit jaar weigerden we de aanvraag voor de bouw van nieuwe en regularisatie van bestaande constructies op de Plukboerderij Grondig langs de Veerdreef in Heusden.

Als lokaal bestuur dragen we duurzame landbouw die inzet op korte keten een warm hart toe. We waren dan ook verheugd met de oprichting van de Plukboerderij op een landbouwperceel langs de Veerdreef.

Tijdens voorafgaandelijke contacten met Plukboerderij Grondig – op eigen initiatief van het lokaal bestuur – benadrukten we dan ook dat landbouwactiviteiten op die locatie geen probleem vormen, maar bedrijfs- en andere infrastructuur niet passen in de algemene ruimtelijke ordening.

De Plukboerderij diende echter niet alleen een aanvraag in voor de regularisatie van bestaande constructies, maar ook voor o.a. een nieuwe loods met ontvangruimte/bureel (232 m² open gedeelte, 131 m² gesloten gedeelte, 6,5 m nokhoogte) en rondom een verharding (500 m²) voor o.a. parkeerplaatsen, twee regenwatersilo's (elk 12 m diameter, 1,9 m hoog) en een ophoging van het terrein (met 20 cm over een oppervlakte van 2.500 m²).

De betrokken Vlaamse en provinciale overheidsdiensten brachten voorwaardelijk gunstige adviezen uit. Zij bekeken dit vanuit hun specifieke beleidsdomein. Als lokaal bestuur moeten we elke aanvraag echter beoordelen in zijn geheel en in het bijzonder in functie van de goede ruimtelijke ordening van de omgeving. Dat was in dit dossier niet het geval.

De Plukboerderij ligt langs een belangrijke toegangsweg en maakt deel uit van de groene poort tot het centrum van Heusden. Dit landschappelijk waardevol gebied is al aangetast door bestaande en niet vergunde kleinschalige constructies van de Plukboerderij.

De aangevraagde loods met verhardingen, de twee regenwatertanks en de ophoging van het terrein zullen het open landschap en het uitzicht ervan aanzienlijk verder verstoren en passen niet in de algemene ruimtelijke ordening.

Deze locatie is geschikt voor landbouw, maar niet voor de uitbouw van een nieuw landbouwbedrijf met bijbehorende infrastructuur. In zijn aanvraag gaf de Plukboerderij ook niet aan waarom die infrastructuur (voor opslag van machines, materiaal, enz.) niet kan op haar bestaand bedrijf in de vlakbij gelegen Molenweidestraat.

Ten slotte hielden we bij de weigering ook rekening met verschillende bestaande en geplande nevenactiviteiten op de locatie. De Plukboerderij wil er educatieve en recreatieve belevenisactiviteiten organiseren. Dat zal de mobiliteit en parkeerdruk op de omgeving aanzienlijk verhogen en opnieuw niet passen in de goede ruimtelijke ordening van het gebied.

Daarom weigerden we de aanvraag van de omgevingsvergunning van Plukboerderij Grondig. De Plukboerderij tekende hiertegen beroep aan bij de deputatie van de provincie Oost-Vlaanderen.

De provinciale deskundige volgde onze beslissing en gaf dus ook een negatief advies. De deputatie kwam binnen de wettelijk bepaalde termijn echter niet tot een beslissing.

Volgens het omgevingsvergunningsdecreet wordt daardoor automatisch het beroep van de Plukboerderij afgewezen en onze weigering van de bouw aanvraag bevestigd.

Dat betekent niet dat Plukboerderij Grondig op die locatie moet verdwijnen of zijn landbouwactiviteiten moet stopzetten. Nieuwe constructies en extra evenementen kunnen voor ons op die locatie dan weer niet.

Afbeelding 2. Onze visie op Plukboerderij Grondig.
(2023, September 20). Destelbergen.

Menu

Onze visie op Plukboerderij Grondig

Woensdag 20/09/2023

Als lokaal bestuur dragen we duurzame landbouw een warm hart toe. We zijn daarom het lokale en korte keten verhaal van Plukboerderij Grondig erg genegen. Ook de locatie zelf is geschikt voor teelt- en plukactiviteiten.

Plukboerderij Grondig bevindt zich echter op een perceel in landschappelijk waardevol agrarisch gebied langs de Veerdreef in Heusden, tussen Heusdenbrug en de Wellingstraat. Boeren, oogsten en plukken in het open en ongerept landschap is er dan ook een ervaring op zich.

De plukboerderij kan op die locatie verder blijven werken. Om aan landbouw en zelfpluk te doen, niet om er een bedrijf, verkooppunt of recreatiezone uit te bouwen.

Als lokaal bestuur moeten we altijd het ruimere geheel bekijken en waken over de goede ruimtelijke ordening.

Het perceel in de Veerdreef is aangeduid als landschappelijk waardevol agrarisch gebied. Het open landschap is samen met het tegenoverliggende parkgebied bovendien een beschermd dorpsgezicht en de groene poort naar Heusden.

Elke constructie, bedrijfs- en nevenactiviteit – ongeacht de grootte en de exacte locatie op het perceel – brengt schade toe aan het ongerepte landschap en past niet in de algemene ruimtelijke ordening.

Tijdens verschillende gesprekken met Plukboerderij Grondig maakten we bovenstaand standpunt bij herhaling duidelijk. Louter agrarische activiteiten – inclusief de zelfpluk – op die locatie zijn geen probleem. Bedrijfsgebouwen, een verkoop- of afhaalpunt, speeltuin, belevingsruimte en grootschalige en regelmatig terugkerende evenementen zijn daarentegen niet verzoenbaar met het open en waardevolle landschap en met de ruimere omgeving.

We lieten de plukboerderij tijdens die gesprekken ook weten dat maximum twee grotere activiteiten per jaar mogelijk zijn op de locatie. Ook kleinschalige natuur- en milieueducatieve schoolbezoeken kunnen.

We appreciëren het duurzame project en de ondernemerszin van Plukboerderij Grondig. Net daarom hebben we met hen heel regelmatig overleg gehad en blijven we samen naar constructieve oplossingen zoeken. Zo heeft de plukboerderij in de nabije omgeving (o.a. Kruisdreef) bedrijfsgebouwen staan, waar opslag van materiaal of teelten en afhaling wel mogelijk zijn.

Openingsuren en contact

Onthaal Destelbergen

Gesloten

Lokaal bestuur Destelbergen | Dendermondsteeweg 430 | 9070 Destelbergen

T 09 228 33 09 | info@destelbergen.be

[Algemeen meldpunt](#)
[Vacatures](#)
[Responsible disclosure](#)
[Cookiebeleid](#)
[Privacyverklaring](#)
[Toegankelijkheidsverklaring](#)
[Facturatie](#)

Geïnformeerde toestemming

Informed consent

Toestemmingsverklaring deelname onderzoek

Masterproef - Grondig gewaardeerd: voedselsoevereiniteit op en naast het veld

Beste,

Mijn naam is Hannah De Clercq en ik studeer ingenieurswetenschappen: architectuur aan de universiteit van Gent (UGent).

In het kader van mijn masterproef (voor het behalen van een Master of Science in de ingenieurswetenschappen: architectuur) aan de faculteit Ingenieurswetenschappen en Architectuur voer ik onderzoek naar een reëel bestaande praktijk van voedselsoevereiniteit, meer bepaald die van Plukboerderij Grondig in Heusden, waar ook u deel van uitmaakt.

Verder kadert dit onderzoek ook binnen het masterproefatelier buurt+voedsel+infrastructuur van de Stadsacademie. Het masterproefatelier is een experiment in verbeelding van buurtvoedselinfrastructuur, dat wordt gevoed vanuit verschillende invalshoeken. Volgende onderzoeksvraag staat hierbij centraal: hoe kunnen we sociale en ecologische doelen met elkaar verbinden en verankeren in een verduurzaming van het stedelijk voedselsysteem? De stadsacademie is een platform voor samenwerking tussen Universiteit Gent en stedelijke actoren rond Gentse duurzaamheidskwesities via transdisciplinair onderzoek en onderwijs.

Ik zou u graag uitnodigen om deel te nemen aan dit onderzoek via een semi-gestructureerd interview en participatieve observatie.

Wat is het doel van dit gesprek?

Via participatieve observatie en semi-gestructureerde interviews, probeer ik dieper inzicht te verwerven in de praktijk van voedselsoevereiniteit van Plukboerderij Grondig.

Moet ik deelnemen?

Uw deelname is volledig vrijwillig en kan op eender moment stopgezet worden zonder dat hier gevolgen aan gekoppeld zijn.

Wat houdt deelname in?

- Jouw uitspraken worden met naam verwerkt.
- Een interview van ongeveer 45-60 minuten
- Het interview wordt (met toestemming) audio-opgenomen voor onderzoeksdoeleinden

Kan ik mij achteraf nog bedenken?

U kan altijd vragen om de gegevens die over u verzameld werden in te kijken en kan eveneens een kopie vragen, voor zover dit geen afbreuk doet aan de rechten en vrijheden van anderen. Moest er iets niet kloppen aan uw gegevens kan u vragen om dit aan te passen. Bovendien heeft u recht op vergetelheid: dit betekent dat u, na het intrekken van uw toestemming kan vragen om uw persoonsgegevens te laten verwijderen.

Wat zijn de mogelijke nadelen of risico's aan de deelname?

We voorzien geen mogelijke risico's of nadelen. We zijn heel dankbaar voor uw tijd en input.

Vertrouwelijkheid en gegevensbescherming

- Uw deelname is volledig vrijwillig.

- U kan op elk moment stoppen zonder opgave van reden en zonder negatieve gevolgen.
- De verzamelde gegevens worden vertrouwelijk behandeld in overeenstemming met de GDPR (general dataprotection regulation die de privacywetgeving & mensenrechten beschermt).

Data worden opgeslagen op beveiligde UGent-servers (OneDrive). Gevoelige informatie wordt niet gedeeld met derden.

Gebruik van resultaten

De resultaten worden verwerkt in een academische masterproef. Mogelijk worden geanonimiseerde inzichten gedeeld binnen academische of beleidscontexten (zoals de stadsacademie) indien dit ethisch verantwoord is.

U kan na afronding een exemplaar van de masterproef ontvangen door.

Wilt u hiervan een exemplaar bezorgd krijgen? **Ja** / **nee** (omcirkel wat van toepassing is).

Verklaring van toestemming

Door ondertekening verklaart u dat:

- 1) U voldoende geïnformeerd bent over de aard en doelstelling van het onderzoek
- 2) U de mogelijkheid had om bijkomende vragen te stellen;
- 3) U vrijwillig instemt met deelname;
- 4) U weet dat u uw deelname op elk moment kan stopzetten;
- 5) U begrijpt hoe uw gegevens worden verwerkt en beschermd
- 6) U kan aangeven of u al dan niet met naam en eventueel de vertegenwoordiging van jouw collectief vermeld wilt worden.

Datum: _____

Naam deelnemer: _____

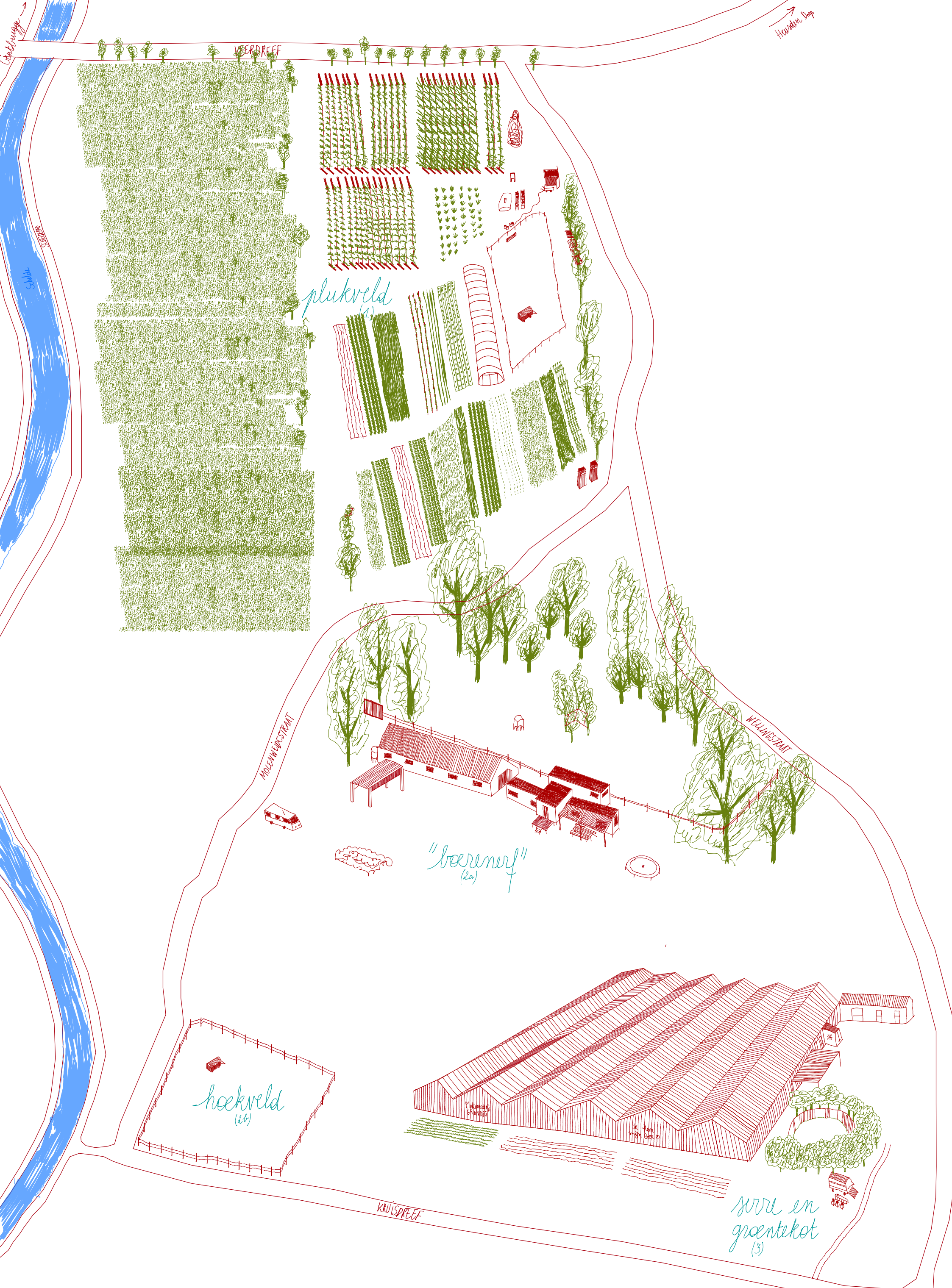
Handtekening: _____

Duid aan wat van toepassing is:

- ☐ Mijn vragen over het onderzoek zijn beantwoord en ik neem vrijwillig deel aan dit gesprek.
- ☐ Ik heb de informatie over de deelname aan het onderzoek gelezen en begrepen.
- ☐ Ik geef toestemming voor audio-opname.
- ☐ Ik wens anoniem te blijven in alle publicaties.
- ☐ Ik wens vooraf citaten ter goedkeuring te ontvangen.

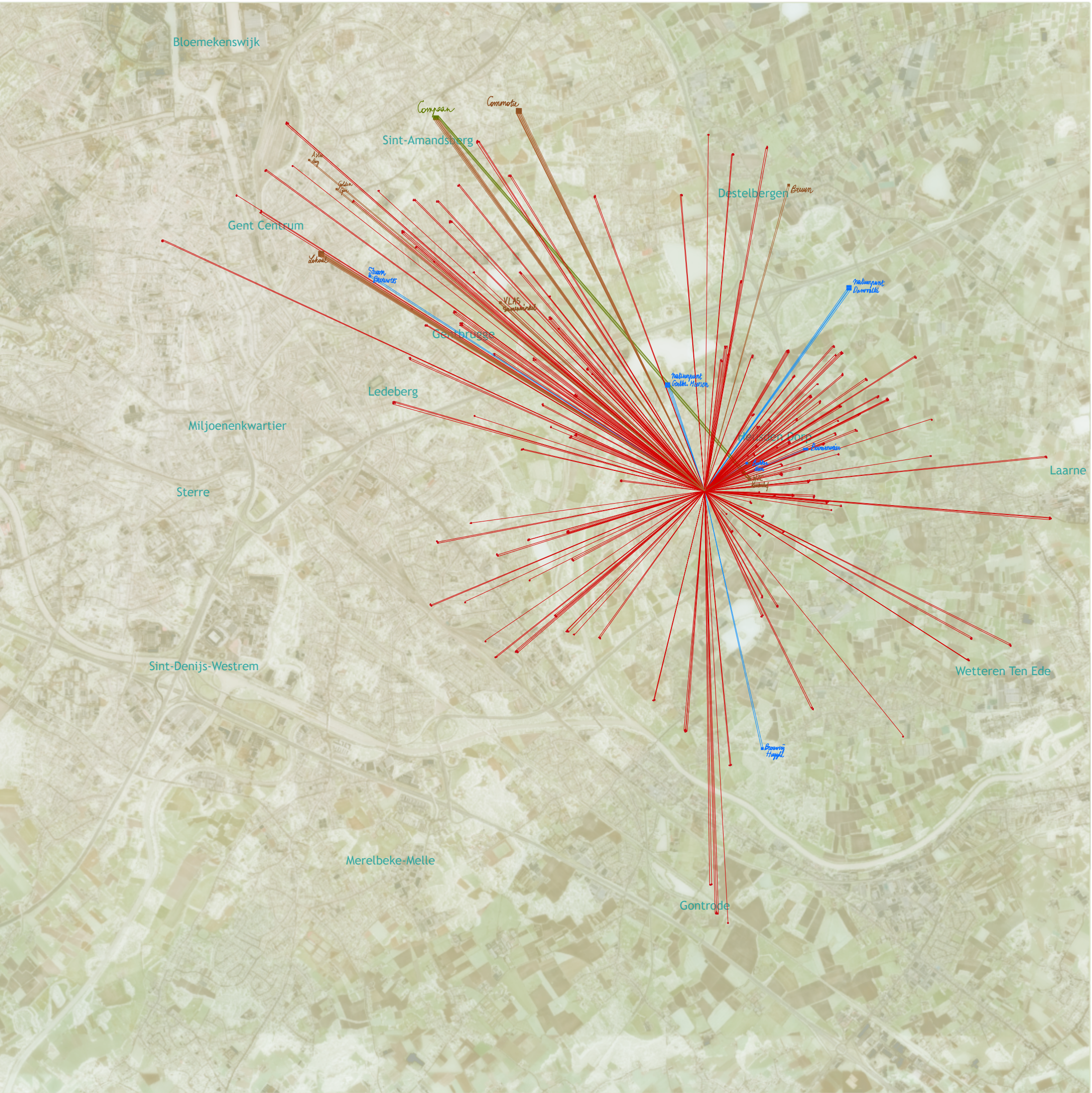
Dankbare groet,

Hannah De Clercq (onderzoeker)
Master of Science in de ingenieurswetenschappen: architectuur
Universiteit Gent
hannah.declercq@ugent.be

Mentale kaart van "de centrale driehoek van Grondig" met de voornaamste infrastructuur

Ombergen ↓

- deelnemer (volwassen equivalent)
- afgever (relatieve hoeveelheid)
- afnemer (relatieve hoeveelheid)
- tussenstap verwerking

1 kilometer

Het netwerk van Grondig gevormd door deelnemers, afnemers en afgevers.